

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI
SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

İLKOKUL VE ORTAOKUL DERS KİTAPLARININ ÇOCUK
HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN GENEL İLKELERİ
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TURGUT ÖZDEMİR

TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ÖNAL

BOLU, OCAK - 2024

KABUL VE ONAY SAYFASI

Turgut ÖZDEMİR tarafından hazırlanan “İlkokul ve Ortaokul Ders Kitaplarının Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin Genel İlkeleri Bağlamında İncelenmesi” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı Sosyal Bilgiler Eğitimi Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. 5/01/2024

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ÖNAL
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Hatice MEMİŞOĞLU
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Serkan KELEŞOĞLU
Ankara Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

.....
TURGUT ÖZDEMİR

ÖZET

İLKOKUL VE ORTAOKUL DERS KİTAPLARININ ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NİN GENEL İLKELERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ YÜKSEK LİSANS TEZİ

TURGUT ÖZDEMİR

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

SOSYAL BİLGİLER EĞİTİMİ BİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ GÖKHAN ÖNAL)

BOLU, OCAK - 2024

XII + 121 SAYFA

Bu çalışmada Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanmış 1., 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi, 4. sınıf insan hakları yurttaşlık ve demokrasi ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan içerik ve görsellerde; *çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı*, *çocuğun yaşama ve gelişme hakkı*, *çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması*, *çocuğun görüşlerinin dikkate alınması* ve *katılım hakkı* ilkelerine ne düzeyde yer verildiğini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında 8 adet ders kitabı incelenmiş ve bu ders kitaplarına www.eba.gov.tr adresli genel ağdan ulaşılmıştır. Bu çalışmada ders kitaplarının incelenmesi amaçlandığından nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda incelenen ders kitaplarında *çocuğun katılım hakkı* en fazla içerik ve görsele yer verilen ilke olmuştur. İkinci olarak *çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı* ve üçüncü olarak *çocuğun yaşama, gelişme hakkına* yer verildiği görülmüştür. En az yer verilenin ise *çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması* ilkesi olduğu tespit edilmiştir. Hayat bilgisi ders kitaplarında *çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması* ilkesine yer verilmediği, sosyal bilgiler ders kitabında ilkelere birbirine yakın sayılarda yer verildiği fakat insan hakları yurttaşlık ve demokrasi ders kitabında *çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı* ile *çocuğun görüşlerinin alınması* ve *katılım hakkına* daha fazla sayıda yer verilirken *çocuğun yaşama ve gelişme hakkıyla* *çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması* hakkına daha az sayıda yer verildiği tespit edilmiştir. Çalışma sonucu tespit edilen bulgular benzer araştırmalardaki sonuçlar ile kıyaslanmış, tartışılmış ve yeni çalışmalara dönük öneriler sunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELE: İlköğretim, Ders Kitabı, Çocuk Hakları, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

ABSTRACT

EVALUATION OF PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL TEXTBOOKS IN THE CONTEXT OF THE GENERAL PRINCIPLES OF THE CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD

MA THESIS

TURGUT ÖZDEMİR

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF TURKISH AND SOCIAL SCIENCES EDUCATION

(SUPERVISOR: ASSIST. PROF. DR. GÖKHAN ÖNAL)

BOLU, JANUARY - 2024

XII + 121 PAGES

In this study, 1st, 2nd and 3rd grade *life sciences*, 4th grade *human rights, citizenship and democracy* and 4th, 5th, 6th and 7th grade *social studies* textbooks approved by the Board of Education and Discipline (Ministry of National Education) are aimed to examine in terms of content and images related to the *principles of prohibition of discrimination against the child, the right to life and development of the child, prioritizing the best interest of the child, taking into account the views of the child and the right to participation* are included. Within the scope of the research, 8 textbooks were examined, and these textbooks were assessed from the general network at www.eba.gov.tr. Since this study aimed to examine textbooks, document review and analysis method, one of the qualitative research methods, was used. As a result of the research, the child's right to participation was the principle that included the most in the content and visuals of the textbooks. Secondly, it was observed that the prohibition of discrimination against children, and thirdly, the child's right to life and development was included. The principle that is given the least attention is the principle of prioritizing the best interests of the child. The principle of giving priority to the child's best interest is not included in life sciences textbooks. The principles are included in similar numbers in the social studies textbooks. Then, in the human rights, citizenship and democracy textbook, the prohibition of discrimination against children and the right to respect the child's views and participation are included more and the child's right to life and development and the right to prioritize the best interest of the child are included less. The findings of this master thesis were compared with the results of similar studies, discussed and suggestions for new studies were presented.

KEYWORDS: Primary Education, Textbook, Children's Rights, Convention on the Rights of the Child

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
KABUL VE ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO LİSTESİ	viii
KISALTMA VE SEMBOL LİSTESİ.....	xi
TEŞEKKÜR	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Problemi.....	2
1.2 Araştırmanın Alt Problemleri	3
1.3 Araştırmanın Amacı.....	3
1.4 Araştırmanın Önemi	3
1.5 Araştırmanın Sınırlılıkları.....	4
2. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELİ VE İLGİLİ	
ARAŞTIRMALAR.....	5
2.1 Çocukluğun Tarihsel Gelişimi.....	5
2.2 Çocuk Kavramı ve Hukuktaki Yeri	8
2.3 Çocuk Hakları.....	11
2.3.1 Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi.....	12
2.3.2 Çocuk Haklarının Hukuki Kaynakları	13
2.4 Çocuk Hakları Sözleşmesinin Genel İlkeleri.....	18
2.4.1 Ayrımcılık Yasağı İlkesi.....	19
2.4.2 Çocuğun Yaşama ve Gelişme Hakkı İlkesi	20
2.4.3 Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi	21
2.4.4 Çocuğun Görüşlerinin Dikkate Alınması ve Katılım Hakkı İlkesi.....	21
2.5 Çocuk Hakları ile İlgili Hukuk Kurumları.....	22
2.5.1 Çocuk Hakları ile İlgili Ulusal Hukuk Kurumları	23
2.5.2 Çocuk Hakları ile İlgili Uluslararası Hukuk Kurumları	24
2.6 Çocuk Hakları Eğitimi.....	26
2.6.1 Çocukların Eğitim Hakkı.....	27
2.6.2 Milli Eğitim Müfredatı ve Çocuk Hakları	30
2.7 İlgili Araştırmalar	32
3. YÖNTEM.....	38
3.1 Araştırmanın Modeli.....	38
3.2 Veri Kaynakları	38
3.3 Verilerin Analizi	39
3.4 İnanırcılık.....	39
4. BULGULAR	41
4.1 Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular.....	41
4.2 İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular.....	62

4.3 Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular.....	74
4.4 Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular	83
5. TARTIŞMA	103
5.1 Ders Kitaplarında Çocuğa Yönelik Ayrımcılık Yasağı İlkesine İlişkin İçerik ve Görseller.....	103
5.2 Ders Kitaplarında Çocuğun Yaşama ve Gelişme Hakkı İlkesine İlişkin İçerik ve Görseller.....	106
5.3 Ders Kitaplarında Çocuğun Yüksek Yararına Öncelik Tanınması İlkesine İlişkin İçerik ve Görseller	108
5.4 Ders Kitaplarında Çocuğun Görüşlerinin Dikkate Alınması ve Katılım Hakkına İlişkin İçerik ve Görseller.....	109
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	112
6.1 Sonuç	112
6.2 Öneriler	114
6.2.1 Araştırmaya Yönelik Öneriler	114
6.2.2 Araştırmacılara Yönelik Öneriler	114
7. KAYNAKLAR.....	115
8. EKLER.....	120
8.1 EK 1 Kontrol listesi olumsuz örnekler	120
8.2 EK 2 Kontrol listesi olumlu örnekler	121

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 4.1-1. Hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular.....	41
Tablo 4.1-2. Hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular.....	43
Tablo 4.1-3. Hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular.....	47
Tablo 4.1-4. İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular.....	49
Tablo 4.1-5. Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular.....	54
Tablo 4.1-6. Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular.....	56
Tablo 4.1-7. Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular.....	57
Tablo 4.1-8. Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular.....	60
Tablo 4.2-1. Hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular.....	63
Tablo 4.2-2. Hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular.....	64
Tablo 4.2-3. Hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular.....	67
Tablo 4.2-4. İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular.....	68
Tablo 4.2-5. Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	70
Tablo 4.2-6. Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	71
Tablo 4.2-7. Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	72

Tablo 4.2-8. Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	73
Tablo 4.3-1. Hayat bilgisi 1. Sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	75
Tablo 4.3-2. Hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	76
Tablo 4.3-3. Hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	77
Tablo 4.3-4. İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	79
Tablo 4.3-5. Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	79
Tablo 4.3-6. Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	80
Tablo 4.3-7. Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	81
Tablo 4.3-8. Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	82
Tablo 4.4-1. Hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	83
Tablo 4.4-2. Hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	86
Tablo 4.4-3. Hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	88
Tablo 4.4-4. İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	90
Tablo 4.4-5. Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	94
Tablo 4.4-6. Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	98
Tablo 4.4-7. Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular	99

Tablo 4.4-8. Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular.....	101
Tablo 5.4-1. Ders kitaplarında çocuk haklarına ait içerik ve görsel sayılarına yönelik genel bulgular	112

KISALTMA VE SEMBOL LİSTESİ

AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
ASPB	: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı
BM	: Birleşmiş Milletler
BMÇHK	: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi
ÇHK	: Çocuk Hakları Komitesi
ÇHS	: Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
ÇOKİM	: Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimi
LÖSEV	: Lösemeli Çocuklar Sağlık ve Eğitim Vakfı
ICC	: Uluslararası Çocuk Merkezi
ICHILD	: Uluslararası Çocuk Hakları Elçileri Derneği
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
OECD	: Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Kurumu
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri

TEŞEKKÜR

Çalışmanın hazırlanmasında bana devamlı fikir ve görüşleriyle destek olan hoşgörü ve sabır ile yardımını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ÖNAL'a teşekkür ederim.

Çalışma sürecinde yardımına başvurduğum ve beni manevi olarak da destekleyen sevgili eşim Mediha ÖZDEMİR'e çalışmam esnasında anlayışlı bir bekleyiş dönemi yaşayıp beni destekleyen oğlum Yusuf Asım ÖZDEMİR ve kızım Serra Betül ÖZDEMİR'e sonsuz teşekkür ederim.

Jüri olarak değerli önerileri ve katkıları olan sayın Doç. Dr. Serkan KELEŞOĞLU ve Doç. Dr. Hatice MEMİŞOĞLU'na çok teşekkür ederim.

Mesai arkadaşlarım sayın Serdar KİRENLİ ve Mehmet Akif ULUDAĞ'a çalışmam esnasındaki değerli katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Çalışmam esnasında teknik destek veren sayın M. Süalp GÜLER'e teşekkürlerimi sunarım.

1. GİRİŞ

Çocukluk, kültürlere özgü olarak ortaya çıkan evrensel bir kavramdır. Akyüz'e (2021) göre çocuk, gelişme aşamasında olan masum, duyarlı, meraklı aynı zamanda öğrenmeye ve eğitime açık bir varlıktır. Toplumların varlıklarını devam ettirebilmeleri için çocuklara ihtiyacı vardır. Toplumun bir parçası olmasından dolayı çocuğa şefkatle yaklaşılmalı, çocuk korunmalı ve çocuğun gelişimi sağlanmalıdır. Bir toplumun gelişmişlik düzeyi çocuklara verilen değer ile ölçülebilir. Çocuğa yönelik kötü muamele, ihmal ve istismarın yaygın olduğu toplum için geri kalmış toplum, çocuğa değer veren onları sağlıklı biçimde yetiştiren toplum için ise gelişmiş değerlendirmesi yapılabilir.

İnsanın bakılmaya, korunmaya ve geliştirilmeye en çok muhtaç olduğu zaman dilimi çocukluk dönemidir. Bu dönemde çocukların insan haklarıyla bağlantılı olarak bazı haklara sahip olması ve bu hakların onlarla ilişkili tüm bireyler tarafından sağlanması önemlidir. Çocuğun, henüz kendisini tam anlamıyla ifade edememesi, hak kavramının önemini kavramada güçlük çekmesi veya bu hakları savunmada yetersiz kalması gibi sebeplerden çocuk haklarının gözetimi, denetimi ve devamlılığı biz yetişkinler tarafından sağlanmalıdır. Hakları en iyi şekilde savunulmuş ve bu hakları en verimli şekilde kullanmış olan çocuklar geleceğin karar verici yetişkinleri olacaklardır. Çocuk hakları, çocukların doğdukları andan itibaren elde ettikleri yaşamsal, fiziki ve cinsel tehlikelere karşı korunmasını ifade eden haklardır (Güçlü, 2016).

Çocuk haklarının erken yaşlarda aile ve eğitim ortamında çocuklara öğretilmesi, çocuklara davranış olarak kazandırılması sağlanmalıdır (Dündar ve Hareket, 2016). Şen'e (2020) göre özellikle okullarda öğrencilerin kendilerini rahatça ifade edebilecekleri bir ortam olmalıdır. Eğitim, çocukların istenilen bilgi, tutum, değer ve kültürel seviyede yetiştirilmesini sağlamaya yardımcı olacaktır. Lundy'ye (2007) göre okullardaki yetkililer, çocukların fikirlerini özgür biçimde ifade edecekleri ortamı oluşturulmalı, çocukların fikirleri ciddi biçimde dinlenilmeli ve bu fikirlere yönelik eyleme geçilmelidir.

Haklarını bilerek yetişen bireyler bu hakları etkili biçimde kullanacağı gibi başkalarının haklarına da saygılı olurlar. İnsan haklarının öğretilmesinden önce insanlara, çocuk hakları eğitiminin kazandırılması haklar konusunda temel

oluşturacaktır. Haklarını bilerek yetişen çocuklar bu hakların yaşamlarına tatbiki konusunda sorun yaşamayacaktır.

Çocuk hakları eğitimi şu sebeplerden çocuklar için önemlidir;

- Çocuk hakları eğitimi çocukların sorumluluk almasında etkilidir.
- Bu eğitimi almayan çocuklar hak ve sorumlulukların hayatımıza etkilerini anlamada güçlük çekerler.
- Çocuk hakları eğitimi ile çocuklar, demokrasinin farkına varıp bu kavramla ilişkili özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramların manalarını anlayabilirler. Demokrasinin temel değerleri olan hoşgörü, barış, insan haklarına saygı fikirleri yaygınlaşır.
- Çocuklar bu eğitimle beraber sorumluluk kazanabileceklerdir. Demokratik sistem içerisinde rollerinin farkına varırlar. Böylece etkin ve katılımcı bireylere dönüşecek olan çocuklar, toplumda demokrasinin yerleşmesine katkı sağlayacaklardır.
- Yurttaşlık bilincinin kazanılmasında bu eğitimin önemli etkisi vardır.
- Haklar doğuştan kazanılır fakat öğrenilmeyen ve kullanılmayan haklar yok sayılmış olur. Bu hakların öğrenilmesinin en etkili yolu eğitim yoluyla sağlanabilir.
- Çocuk hakları eğitimi, ihlallerle önemli hale gelmemelidir. İhlallerden önce bu eğitim tam anlamıyla verilmelidir ki olumsuz örnekler en aza indirilebilsin.
- Haklarının bilincinde yetiştirilen çocuklar, kendi haklarını kullanabildikleri gibi bu hakların ihlali durumunda hukuki yollara başvurabileceğinin farkına varır.
- Bu eğitim, çocukların ihmal ve istismarlardan korunmasında etkilidir.
- Çocuk hakları eğitimi, farklı imkanlara sahip çocukların dayanışmasını ve iletişimini kolaylaştırır (Akyüz, 2021).

Yukarıda bahsedildiği gibi çocuk haklarının öğretilmesi çok önemlidir.

Çocuk haklarının öğretilmesini sağlayan önemli araçlardan birisi ders kitaplarıdır.

1.1 Araştırmanın Problemi

Hayat bilgisi 1., 2. ve 3. sınıf, 4. sınıf insan hakları yurttaşlık ve demokrasi ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan içerik ve görsellerde çocuk haklarının dayandığı dört temel ilkeye nasıl yer verilmektedir?

1.2 Araştırmanın Alt Problemleri

1. *Hayat bilgisi* 1., 2. ve 3. sınıf, 4. sınıf *insan hakları yurttaşlık ve demokrasi* ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf *sosyal bilgiler* ders kitaplarında *ayrımcılık yasağı ilkesine* nasıl yer verilmektedir?
2. *Hayat bilgisi* 1., 2. ve 3. sınıf, 4. sınıf *insan hakları yurttaşlık ve demokrasi* ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf *sosyal bilgiler* ders kitaplarında *çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine* nasıl yer verilmektedir?
3. *Hayat bilgisi* 1., 2. ve 3. sınıf, 4. sınıf *insan hakları yurttaşlık ve demokrasi* ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf *sosyal bilgiler* ders kitaplarında *çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine* nasıl yer verilmektedir?
4. *Hayat bilgisi* 1., 2. ve 3. sınıf, 4. sınıf *insan hakları yurttaşlık ve demokrasi* ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf *sosyal bilgiler* ders kitaplarında *çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine* nasıl yer verilmektedir?

1.3 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı; Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanmış 1., 2. ve 3. sınıf *hayat bilgisi*, 4. sınıf *insan hakları yurttaşlık ve demokrasi* ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf *sosyal bilgiler* ders kitaplarında yer alan içerik ve görsellerde; *çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı*, *çocuğun yaşama ve gelişme hakkı*, *çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması*, *çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı* ilkelerine ne düzeyde yer verildiğini tespit etmektir.

1.4 Araştırmanın Önemi

Haklarını bilerek yetişen bireyler bu hakları etkili biçimde kullanacağı gibi başkalarının haklarına da saygılı olurlar. Çocuklar, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde belirtilen temel haklara ek olarak Çocuk Hakları Sözleşmesi'yle (ÇHS) korunan diğer bazı haklara sahiptir. Bu çocuk haklarının erken yaşlarda eğitim ortamında çocuklara öğretilmesi ve bu hakları çocukların davranış olarak kazanması önemlidir. Çocukla yapılacak eğitimin niteliği ve özellikleri ÇHS'nin 28. ve 29. maddelerinde belirtilmiştir. Bu tez araştırması, Türkiye'deki eğitimin bu ilkelere uygunluğunu belirlemesi bakımından önemlidir. Türkiye'de eğitim sisteminde en etkili eğitim öğretim materyallerinden birisi ders kitaplarıdır. Merkezi bir anlayışla, ders kitapları Talim ve Terbiye Kurulu tarafından onaylandıktan sonra bütün Türkiye çapında bütün okullarda zorunlu bir şekilde

kullanılmaktadır. Eğitimin ve öğretimin ocuk hakları gibi evrensel ilkelere uygunluğunun korunması amacıyla ders kitapları incelenmeli ve gerekli güncellemeler yapılmalıdır. Bu araştırma, ocuk haklarının dayandığı ilkelere ders kitaplarında yer verilme sıklığını belirlemesi ve tartışması bakımından önemlidir. Bu nitelikleri dolayısıyla bu tez çalışmasının alanyazına katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

1.5 Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu alışma Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanmış 2022- 2023 eğitim ğretim yılında okutulan 1., 2. ve 3. sınıf *hayat bilgisi*, 4. sınıf *insan hakları yurttaşlık ve demokrasi* ile *sosyal bilgiler* 4., 5., 6. ve 7. sınıf ders kitapları ile sınırlıdır.

2. ARAŞTIRMANIN KURAMSAL TEMELİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1 Çocukluğun Tarihsel Gelişimi

Çocukluk kavramının geçmişten günümüze uzun bir serüveni vardır. Çocukluk, kültürel ve toplumsal bağları olan bir kavramdır. Dirican'a (2018) göre çocukluk kavramının bütün toplumları kapsayan bir tanımı bulunmamakla birlikte bazı toplumlarda bu kavram hiç yer almamaktadır. Bu kavram içinde yaşanan toplumun sosyal ve ekonomik durumuna göre değişkenlik gösterebilmektedir. Çocukluk kavramı, eğitim ve felsefe gibi birçok disiplini yakından ilgilendiren bir kavramdır (Köksal, 2008). Toplumlarda var olan adalet, insana saygı algıları çocuklara yaklaşım biçimlerini etkilemektedir.

Anadolu topraklarını içine alarak geniş bir alana yayılmış olan Antik Yunan medeniyetinde çocukların eğitilmesinin önemli olduğunu söyleyen fikir insanları bulunmaktadır. Platon ve Aristoteles bu düşünürlerin en bilinenleridir. Antik Yunan filozofu Platon "Cesaret öğretilmesi gereken önemli erdemlerdendir." ifadesini kullanmıştır. Bu dönemdeki çocuklara toplumun kültürünün ve yasalarının öğretilmesinin zorunlu olduğu küçük bir yurttaş gibi yaklaşılmaktadır (Elkind, 1999). Antik Yunan'da kız ve erkek çocuklarının ayrı tutulması yaygındı. Örneğin Sokrates, sadece erkek çocuklara eğitim vermiştir (Doğan, 2000). Antik Yunan geleneğinde doğacak çocukların erkek olması istenirdi. Bu düşüncenin temelinde erkek çocukların büyüyünce çiftlik işleriyle ilgilenebilmesi ve ailelerine bakabilmesi düşüncesi yatmaktadır (Holley ve Jenkins, 1993). Bu dönemde istenmeyen veya hasta doğan bebekleri terk etme gibi davranışlar görülebilmektedir. Sağlıklı erkek çocuk dünyaya geldiyse, ev zeytin yapraklarından yapılmış çelenkler ile süslenirdi. Eğer doğan çocuk kız ise evlerin kapılarına yün topaklar asılırdı. Kız çocuklarının büyüyünce yapacakları işler doğdukları andan itibaren belirlenmiş olurdu. Çocukların doğumundan sonra aileye kabulleri genelde erkek çocukların lehine olurdu (Karadoğan, 2019).

Roma ve Germen hukukunda çocuk babası tarafından köle olarak satılabilmekte, hatta suç işlediğinde öldürülebilmekteydi (Koschaker, 1997). Benzer şekilde Orta Çağ, çocuklara genelde kötü muamelelerin yapıldığı bir zaman dilimi olmuştur. Katı disiplin anlayışı ve zamanın gerektirdiği savunma anlayışı sebebiyle çocuklar kalelere hapsedilmiş, ağır cezalara çarptırılmıştır. İnsanların

Orta Çağ’ da çocukluğu yaşamın bir aşaması gibi görmediği ve çocuklara özel beslenme biçimleri oluşturmadıkları anlaşılmaktadır. Çocukların yetişkinler gibi muamele gördüğü bu dönemde sanat eserleri de bu durumdan etkilenmiştir. Bu dönemi yansıtan tablolarındaki çocukların yetişkin kıyafetleri giydiği ve yetişkinlerin yüz ifadesiyle poz verdikleri görülmektedir. Gander ve Gardiner’e (2010) göre çocuklara yaklaşık 5-7 yaşlarına geldikleri zaman, yetişkin gibi davranılmaya başlanmıştır. Çocuklar yetişkinlerle aynı öyküleri dinler, aynı oyunları oynar ve oyuncakları, giysileri ortak kullanırdı. Alkol ve sigara gibi zararlı alışkanlıkları yetişkinlerle paylaştıkları hayattan kolayca öğrenebilmekteydiler. Çocuklar cinsel istismara uğrayabilirlerdi.

Çocuk ölümlerinin yaygın olduğu bu dönemde hayat şartlarının zorluğu göze çarpmaktadır. Çocuklara altı yaşına kadar ailenin bir üyesiymiş gibi davranılmaz, hatta bu yaşa kadar çocuklarla duygusal bağ kurmaktan kaçınılırdı. Bu dönemde çocuk sahibi olmanın ailelere sağladığı faydalar da bulunmaktaydı. Evli çiftler arasında sevginin devamlılığı ve soyun devamı için çocuk sahibi olmak önemliydi (Pollock, 1983). Ancak bu zaman diliminde anne ve bebek ölümlerinin fazla olması, çocukların bakımını karşılamada zamanın imkanlarının kısıtlı olması; ailenin savaş, hastalıklar, idari, askeri hizmetler dolayısıyla ayrı yaşayabilmesi gibi sebepler çocuk sahibi olmak isteyen aileleri bu konuda dikkatli davranmaya yöneltmiştir (Mitchell, 2007). Orta Çağ’ın ünlü düşünürlerinden Calvin, çocukların erken yaşlarda öğrenmeye daha meyilli olduklarını ve aynı zamanda günahkâr olarak doğduklarını düşünüyordu.

Reform hareketinin İngiltere’deki temsilcisi olan Püritenler, Orta Çağ’dan sonraki dönemde çocuk yetiştirmenin önemini ilk fark eden gruplardandır. Anne babaları eğitmek amaçlı el kitapları hazırlamayı yine bu anlayış başlatmıştır. Reformun Fransa’daki temsilcisi Kalvinist yaklaşıma göre ise çocuğun kendine güven sağlaması için bağımsız olması ve özdenetim sağlaması gerekmektedir. Bunun için katı disiplin en önemli unsurdu (Onur, 2005).

Sanayi Devrimi sonrasında Amerika ve İngiltere gibi ülkelerde ekonomik durumu zayıf olan ailelerin çocukları fabrikalarda güçlerinin üzerinde çalıştırılmışlardır (Spring, 2014; Yapıcı ve Yapıcı, 2004). Bu dönem sonrası Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) sömürgecilik anlayışıyla çocuklara tarım alanlarında hayvanlar ile uzun süre ağır işler yaptırılmıştır (Elkind, 1999). Bu dönemde çocukların yaşamında ve çocukluk algısında değişimler meydana

gelmiştir. Çocukluk; sanayinin gelişmesi, aile yapısında meydana gelen gelişmeler, orta sınıfın güçlenmesi ve çocuk ölümlerinin azalması ile daha önemsenir hale gelmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında boş zamanların artması ve ailenin çocukla daha fazla vakit geçirmesi dolayısıyla çocuk ile kurulan duygusal bağ önemli rol oynamıştır (Onur, 1994). Çocukluk fikrinin ortaya çıkışında matbaanın icat edilmesi de önemli bir etkidir. Bu olay sonucunda çocuklar okuma yazmayı öğrenmiş ve çocukların aileleri ile iletişimleri kuvvetlenmiştir (Postman, 1995). Dolayısıyla okullaşma toplumsal bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Çocuklardan okullarda eğitim alarak yetişkinlik seviyesine ulaşması beklenmiştir. Bu değişimler ile çocukluk kavramında önemli gelişmeler yaşanmıştır. Çocuk, ailenin küçük bir bireyi olarak değer kazanmıştır. Çocuklar bebeklikten itibaren hızlıca yetişkinliğe hazırlanan bireyler yerine uzun süre yaşatlarıyla eğitim alan, ailesi tarafından üzerine fazlaca değer gören kişiler haline gelmiştir. Çocuklar pasif, istenileni yapan kişiler olmak yerine üretken, sorgulayıcı ve yapıcı bireyler haline gelmişlerdir (Onur, 2007).

Türklerde çocukluğun tarihsel gelişimini iki kısma ayıracak olursak İslamiyet öncesi çocukluk ve İslamiyet sonrası çocukluk olarak ifade etmek doğru olacaktır. Çandarlıoğlu'na (1977) göre çocuk, İslamiyet öncesi Türklerde önemli bir unsurdur. Erkek çocuk soyun devamı görevini üstlenmektedir. Bozkır yaşamında kızlardan, kadınlardan beklenen en önemli özellik doğurganlıktır. Dolayısıyla çocuk sahibi olmak çok değerliydi. Türklerde çocuğun ad alması zor bir aşama sonucunda gerçekleşirdi. Çocuğun doğduğunda aldığı gerçek ismi değildir. Ergenliğe ulaşan erkek çocuğunun gerçek adını alabilmesi için bir kahramanlık göstermesi ve toplumun ileri gelenleri tarafından isminin konulması gerekmektedir (Gökalp, 1976). Türklerde ailenin birlikteliği ve devamı önemli olduğunda erkek evlat eşiyle beraber baba çadırında yaşamaya devam ederdi. Bu durumun yaşanmasında baba vefat ettikten sonra erkek çocuğun ocağı tüttüreceği anlayışı yatmaktadır. Ailenin en küçük erkek çocuğuna “ot tigin” denilmektedir (Ögel, 1993). Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleriyle yaşam şekillerinde belirli değişiklikler yaşanmıştır. Din olgusu, çoğu toplumu olduğu gibi doğu medeniyetlerini de etkilemiştir. Arap yarımadasında kız çocukları kadar erkek çocukları da hayati tehlike içindeydiler. Babaları tarafından dövülebiliyor, satılabiliyor, bazen de öldürülebiliyorlardı. İslamiyet'in topluma hâkim olmasıyla beraber bu durumlar ortadan kalkmaya başlamıştır. Kız ile erkek ayrımı gözetilmeden tüm bireyler eşit sayılmıştır.

İnsanların dışında diğer canlılara da eziyet günah olarak kabul edilmiş ve bu duruma dikkat edilmeye başlanmıştır. Toplum içinde hak kavramı insan ve hayvanlar için yayılmaya başlamıştır (Türkdoğan, 1992). Türklerin İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra çocuk, anne babaya verilen bir emanet olarak görülmektedir. Çocukların günahsız, temiz bir ahlakla doğdukları kabul edilir. Çocuklar, aileleri tarafından istenirse doğru ve güzel bir karakterle yetiştirilir, dünya ile ahirette mutlu olmak için çabalayabilirlerdi (Of laz, 2017). Farabi 10. yüzyılda çocuklardaki zihinsel farkları ve zihinsel eğitimin önemini vurgulamıştır. Bu dönemde çocukların eğitilmesi daha önemli hale gelmiştir. İbni Sina çocukların sevgisinin kazanılmasını, onların ihtiyaçlarının zamanında ve ilgiyle karşılanmasına bağlamaktadır. Gazali ise çocuklarda davranış eğitiminin önemine vurgu yapmış ve çocuklarla oyun oynamanın değerli olduğunu belirtmiştir (Yavuzer, 2003).

Son olarak çocukluğun, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze olan gelişimine bakmakta fayda görünmektedir. Çiçek'e (2012) göre bu dönem çocuklarına yarının yetişkinleri olarak bakılmakta ve ona göre değer biçilmektedir. Cumhuriyetin genel özelliklerini benimseyen bireyler yetiştirmek en önemli unsurlar arasında bulunmaktadır. Bir yandan da çocukluğun bir an önce geçmesi ümit edilen, zayıflık ifade eden bir dönem olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim politikaları belirlenirken ulusal hedeflerin yanında çocuklar göz önünde bulundurulmuştur. Özellikle son dönemde çekirdek aile yapısıyla beraber aileler çocukların fikirlerine daha fazla değer vermeye başlamıştır. Çocuk; ailede sözüne itibar edilen, kendine özgü fikirleri olan, aynı zamanda yaşı itibarıyla oyun ve eğlence ihtiyaçlarının yerine getirilmesi gereken küçük bireyler olarak yer almaktadır. Çocukluk gelişim evresinin toplumlarda yer almasının Antik Yunan' a kadar götürülebileceği belirtildikten sonra, çocuk kavramı ve bu kavramın hukuktaki yeri üzerinde durmak yararlı olacaktır.

2.2 Çocuk Kavramı ve Hukuktaki Yeri

Çocukluk, kültürlere özgü olarak ortaya çıkan evrensel bir kavramdır. Akyüz'e (2021) göre çocuk, gelişme aşamasında olan masum, duyarlı, meraklı aynı zamanda öğrenmeye ve eğitime açık bir varlıktır. Toplamların varlıklarını devam ettirebilmeleri için çocuklara ihtiyacı vardır. Kùltürler çocukları; onlarla olan iletişimleri, onların neye benzedikleri veya onlardan beklentilerine göre tanımlamışlardır. Fass'a (2003) göre hepimiz çocukluk dönemi yaşadığımız için bu

dönem ile ilgili duygu ve imgelere sahibiz. Canlılar arasında bebeklik dönemi en uzun süren insandır. Çocukluk sosyo-kültürel bir kavram ifade eder. Bu kavram toplumsal kurallarla belirlenir. Bu kavram, yüzyıllar boyunca toplumlarda meydana gelen gelişmeler sebebiyle sürekli değişim göstermiştir. Sadece biyolojik değil aynı zamanda tarihsel ve sosyolojik bir anlam ifade etmektedir. Aristo, çocukluğu bir felaket olarak tanımlıyordu. Bunun nedenlerini ise çocukluk döneminde yaşanan zorluklar, hastalıklar, kazalar olarak gösteriyordu. Çocukları kendi hallerine bırakırsak, onların mutsuz ve huzursuz olacaklarını ifade ediyordu. Augustin çocukluğu; çocuğun anne memesine saldırması, nesneleri paylaşmak istememesi, kıskançlık gibi sebeplerden ötürü “günahkarlık” olarak tanımlamaktadır. Çocuğun iyiliğe yatkınlığını da onun zayıflığı olarak nitelendirmektedir. Philippe Aries’e göre, Orta Çağ’da çocuklar doğdukları andan itibaren yetişkinlerden ayrı tutulmaz, ailenin üyesi olur ve yetişkinlerle yiyecek, giyim kuşam ve oyunları paylaşırlardı. Bu dönemin çocukluk anlayışı “insan günahkâr olarak doğar” şeklindedir. Locke, insanı boş bir levhaya benzetmiştir. Bu nedenle doğuştan günahkarlık görüşünü eleştirmiştir. Emile, çocukların yetişkinlerden farklı, kendine özgü, bağımsız bireyler olduğu düşüncesini savunuyordu. Düşünce yapısındaki bu gelişmeler sonucunda ailenin, devletin çocuğa olan bakışı değişmeye başladı ve eğitim kurumları bu fikirlere uygun hale getirildi. Burjuva ailelerinde ilk olarak çocuklarla yakın ilişkiler kurulmaya başlandı. Çocukları seven, onlarla ilgilenen Burjuva aileleri, (geleneksel) çocuk eğitimini sarsmaktaydı (Yapıcı ve Yapıcı, 2004). Rönesans ile birlikte insana verilen değer yükselmiş dolayısıyla çocuğa verilen değer de aynı oranda artmıştır (Güçlü, 2016). Günümüzde çocukluğun en çok kullanılan tanımı “Yetişkin Olmayanlar” şeklindedir (Çetinkaya, 1997). ÇHS’ye (1989) göre on sekiz yaşına ulaşana kadar her birey çocuktur. Modern küçüklük anlayışı tüm insanların eşit ve özgür oldukları fikrine bağlıdır (Youf, 2019).

Toplumun bir parçası olmasından dolayı çocuğa şefkatle yaklaşılmalı, çocuk korunmalı ve çocuğun gelişimi sağlanmalıdır. Bir toplumun gelişmişlik düzeyi çocuklara verilen değer ile ölçülebilir. Çocuğa yönelik kötü muamele, ihmal ve istismarın yaygın olduğu toplum için geri kalmış toplum, çocuğa değer veren onları sağlıklı biçimde yetiştiren toplum için ise gelişmiş değerlendirmesi yapılabilir. İnsanlığın ve çağdaş uygarlığın önemli unsuru olan çocuğun gelişmesi, yetişmesi ve korunması için eğitim ve sosyal önlemlerinin yanında aile ve toplumsal hayatını düzenleyen hukuk kurallarının da olması gerekir. Çünkü güçsüz

olarak dünyaya gelen çocuk, baskılardan ve kötü muameleden hukuk kuralları sayesinde korunmaktadır. Hukuk kurallarının çocuğun özgürlüğüne, yararına ve saygınlığına yönelik olması gerekmektedir. Akyüz'e (2021) göre çocuk haklarını içeren ve çocuk haklarını dünya çapında güvence altına almaya çalışan çocuk hukuku gelişmekte olan bir disiplindir. Hukuk, sadece güçlüleri değil güçsüzlerin de haklarını korumaktadır. Bu yönüyle düşündüğümüzde çocuklar için bu kuralların ne kadar önemli olduğunu anlayabiliriz. Çocuklar hukukun başlıca konularındandır.

Hukuk; toplumsal hayatı düzenleyen, uyulmadığında kamu gücü ile yaptırım uygulanan kurallar bütünüdür. Hukukun çocuklara özgü, çocuk haklarını savunan kısmı ise çocuk hukuku olarak nitelendirilir. Çocuğun duygusal ve bedensel gelişimi sevgi dolu ve sıcak bir aile ortamında daha olumlu olacaktır. Bu nedenle çocuğun yetiştirilmesinde anne babaya büyük sorumluluk düşmektedir. Avrupa'da yaşanan gelişmeler sonucunda çocuğu yetiştirmek anne ve babanın hukuki görevi olmuştur. Daha sonraki dönemde anne baba ile çocuklar arasındaki haklar medeni kanun içerisinde yer alan özel hukuk bölümleriyle düzenlenmiştir. Çocuklara tanınmış olan hakların kullanılmasında ve devamlılığında devletin önemli sorumluluğu bulunmaktadır. Modern devletin sorumluluğu sadece çocuğun "yüksek yararına" yönelik haklarını korumak değil, aynı zamanda onların ekonomik ve sosyal refahını sağlamak ve yetenekleri yönünde gelişmesini sağlamaktır. Bu yüzden, çocuk hukuku; çocuğun ana baba ile ilişkilerini düzenleyen kurallar olmasının yanında, devlet ve toplumla ilişkisinde sahip olduğu haklarını düzenleyen kurallar bütünüdür. Modern devletlerin vatandaşlarına sağlamakla sorumlu olduğu haklar devletler hukukunun belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. 19. yüzyıldan itibaren insan hakları, bireylerin geliştirilmesi açısından devletlerin önemli hukuk konuları arasına girmiştir. Böylece çocuklar da bu durumdan olumlu olarak etkilenmiş ve insan olarak uluslararası hukuk kurallarından yararlanma hakkı elde etmişlerdir (Akyüz, 2021).

Kuralları olan toplum uygar bir toplumdur. Hukuk kuralları toplumu düzenleyen en önemli kurallar bütünüdür. Çocukların yetişmesi, gelişmesi ve kendilerini ifade etmeleri için eğitim önlemlerinin yanında onları özel olarak ilgilendiren hukuk kurallarının da olması gerekmektedir (Kepenekçi, 2001). Cuellar'e göre bir toplumun çocuklarına nasıl yaklaştığı o toplumun adalet duygusunu, gelecek kuşaklar için neler hazırladığını ve sevgi-saygı bağlarını ortaya

koymaktadır. Günümüzde toplumların adalet anlayışı hukuk sistemlerinde çocuklara verilen güvenceler ile ölçülebilmektedir (Ballar, 1998).

Youf'a (2019) göre hayatlarını kendi yararları doğrultusunda devam ettirme arzusu olan tüm bireyler birer hukuk öznesidir. Bu doğrultuda mülk sahibi olma, düşüncelerini ifade etme ve buna benzer birçok haktan yararlanma ehliyetine sahip olurlar. Fransız devriminden (1789) sonra hukuk anlayışında değişimler meydana geldi. Eski hukuk anlayışı bütünsel ve bağlamsal olarak aile babasının haklarını korumaya yönelikken modern hukuk anlayışı bireyi hukuk öznesi olarak kabul etmektedir. Devrim ile özgürlük ve eşitlik kavramlarının yaygınlaşması ailede babanın gücünü eskiye nazaran azalttı. Ailelerde eşitlik sağlanmasıyla çocukların da hayatları düşünce ve ifade özgürlüğü çerçevesinde şekillenmeye başladı.

Toplumlar çocuk kavramına değişik anlamlar yüklemiş ve çocuklar hukuk sistemlerinde kendilerine farklı düzeylerde yer bulmuşlardır. Çocuk hukukunun çocuklara özgü olan hakların açıklanmasında, eksiklerin giderilmesinde ve boşlukların doldurulmasında önemli görevleri vardır. Çocuk hukuku ile korunan çocuklar gelişimlerini sağlıklı bir şekilde tamamlarken aynı zamanda saygınlık kazanır. Bu kuralların amacı çocuğu toplumun bütün birimlerinde koruyup kollamak ve çocuğun bütüncül gelişimini sağlamaktır.

2.3 Çocuk Hakları

İnsanın bakılmaya, korunmaya ve geliştirilmeye en çok muhtaç olduğu zaman dilimi çocukluk dönemidir. Bu dönemde çocukların insan haklarıyla bağlantılı olarak bazı haklara sahip olması ve bu hakların onlarla ilişkili tüm bireyler tarafından sağlanması önemlidir. Çocuğun, henüz kendisini tam anlamıyla ifade edememesi, hak kavramının önemini kavramada güçlük çekmesi veya bu hakları savunmada yetersiz kalması gibi sebeplerden çocuk haklarının gözetimi, denetimi ve devamlılığı biz yetişkinler tarafından sağlanmalıdır. Hakları en iyi şekilde savunulmuş ve bu hakları en verimli şekilde kullanmış olan çocuklar geleceğin karar verici yetişkinleri olacaklardır. Çocuk hakları, çocukların doğdukları andan itibaren elde ettikleri yaşamsal, fiziki ve cinsel tehlikelere karşı korunmasını ifade eden haklardır (Güçlü, 2016).

Akyüz'e (2021) göre hak ile hukuk kelimeleri anlam olarak birbiriyle ilişkilidir. Hak, diğer insanlardan yarar elde etme veya başkalarının kendi yararına bazı davranışlarda bulunmasını isteme yetkisi olarak ifade edilir. Hukuk ise bu yetkiye güvence veren olgudur. Çocuk hakları, yürürlükteki hukuk kurallarının

çocukları ilgilendiren “çocuk hukuku” kapsamındaki kurallar tarafından düzenlenmiş ve korunmaya alınmıştır. Çocuk haklarının bu şekilde korunması çocukların zihinsel, bedensel, duygusal, sosyal ve ahlaki açıdan gelişimine olumlu katkıda bulunmaktadır. Resmî kurumlar tarafından çocuk haklarının güvenceye alınması ve hukuk sistemi tarafından korunması çocukların değerli görülmesi bakımından önemlidir. Çocuk haklarının erken yaşlarda aile ve eğitim ortamında çocuklara öğretilmesi, çocuklara davranış olarak kazandırılması sağlanmalıdır (Dündar ve Hareket , 2016). Şen’e (2020) göre özellikle okullarda öğrencilerin kendilerini rahatça ifade edebilecekleri bir ortam olmalıdır. Öğretmen öğrencileri rencide edici şakalar yapmamalı ve onların öz saygılarını geliştirici bir tutum içerisinde bulunmalıdır. Demokratik bir sınıf ortamının oluşturulması, haklarını bilen bireylerin yetiştirilmesinde önemlidir.

Çocuk hakları, yetişkinlerden ayrı olarak çocukların sahip oldukları özel haklardır (ASPB, 2013). Çocukların kendi ihtiyaçlarını karşılamada başka bireylerin desteğine gereksinim duymaları, onların yetişkin bireylerden ayrı olarak özel haklara sahip olması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Kuyurtar, 2006). Çocuk hakları, dünya genelindeki çocukların tamamını kapsamaktadır. (Dağ ve diğerleri, 2015). Çocuk haklarının çocuklara özgü olduğunu ifade ettikten sonra bu hakların geçmişten günümüze gelişimine bakmamız konuyu anlamamızda yararlı olacaktır.

2.3.1 Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi

20. yüzyılın başlarında çocuk hakları güvence altına alınmaya başlanmıştır. Şimşek’e (2016) göre Almanya ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Versay Antlaşması’nın 427. maddesi ile çocukların çalıştırılmasının yasak olduğu kabul edilmiştir. Bu antlaşmanın hükümlerine bağlı olarak Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) oluşturulmuştur. ILO yetişkinlerin ve özellikle kendilerine uygun işlerde çalışabilecek çocukların uluslararası çalışma standartlarını belirlemede önemli etkiye sahiptir. Çalışacak çocukların, asgari yaş seviyeleri ve yapabilecekleri işler konusunda düzenlemeler bu kurumun üzerinde durduğu asıl konulardandır.

1924 yılında Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi ile çocukların özel haklarının olduğu ifade edilip, bunlar Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilmiştir. İkinci Balkan Kongresi 1938 yılında çalışan çocukların hakları ile ilgili konuları görüşmek üzere toplanmıştır. Bu kongre, Türkiye’nin çocuk haklarıyla ilgili katıldığı ilk organizasyondur. Alınan kararların Balkan ülkelerini ilgilendirmesi

bölgesel bir çalışma olduğunu göstermektedir. Çocuklarla ilgili diğer çalışmalara öncülük etmesi kongrenin önemini ortaya koymaktadır (Baykal, 2008).

Birleşmiş Milletler (BM) tarafından, İnsan Hakları Beyannamesi 30 madde olarak kabul edilmiş ve 25. maddesi çocukları ilgilendirmektedir. Bu maddede çocukların özel olarak bakım ve yardıma gereksinim duyduklarından bahsetmektedir. Türkiye bu beyannameyi 1949 yılında kabul etmiştir. 10 Aralık, her yıl insan hakları günü olarak kutlanmaktadır (Şimşek, 2016).

BM örgütünün kurulmasından sonra kapsamlı bir bildiri hazırlanmıştır. 1959 yılında BM Genel Kurulunda bu bildirge kabul edilmiştir. On maddeden oluşan bildirmede çocukları ilgilendiren; vatandaş olma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, istismardan korunma hakkı, sağlıklı yetişme ve gelişme hakkı ve eğitim hakkı gibi konulara yer verilmiştir (Şimşek, 2016).

BM tarafından 1989 yılında kabul edilen ÇHS 1990 yılında işlerlik kazanmıştır. Çocukların yetişkinliğe kadar ihtiyaç duyacakları konularda düzenlemeler bu sözleşmede yer almaktadır. Bu sözleşmedeki 44. maddeye göre sözleşmeyi imzalayan devletler beş yıl arayla ülkelerindeki çocuk haklarıyla ilgili durumu Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi (BMÇHK)'ne rapor olarak sunmak zorundadırlar. Yolcuoğlu'na (2009) göre sözleşmenin aslını oluşturan konu, çocukların yüksek yararının sağlanmasıdır. Çocuk hakları konusundaki çalışmalar günümüze kadar yavaş fakat etkili bir şekilde gelişme göstermiştir. Önümüzdeki yıllarda ise bu hakların geliştirilip tüm çocuklara sağlanması insanlığın görevleri arasındadır. Çocuk haklarının tarihsel gelişiminden sonra, bu hakların hukuki kaynakları üzerinde durmak konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.3.2 Çocuk Haklarının Hukuki Kaynakları

Çocuklar; korunma, yaşamlarını devam ettirme, gelişme ve katılma konularında yetişkinlerin desteğine ihtiyaç duyarlar. Sorunları tek başlarına çözebilecek güce ve gelişmişliğe sahip değildirler. Yetişkinler, çocukların bu ihtiyaçlarını karşılayabilecek önlemler almak durumundadır. Bu önlemlerin başında hukuki önlemler gelmektedir. Çocuk haklarının hukuki kaynakları hem ulusal hem de uluslararası düzey olarak incelenebilir.

2.3.2.1 Çocuk Haklarının Ulusal Hukuktaki Yeri

1982 Anayasamızda çocuklarımızın haklarını güvence altına alan birden fazla madde ve bu maddelerin ek fıkraları bulunmaktadır. Anayasamızda bulunan

madde 10'un 2. fıkrasında “Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz.” (RG, 1982, s. 3). Eşitlik ilkesinin sağlanmasında çocuklara ayrıca verilecek hakların olumsuz bir etkisi olmamaktadır.

Anayasamızda bulunan madde 41'de (RG, 1982, s. 13-14):

Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar. 1. fıkrasında; Her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. 2. fıkrasında; Devlet, her türlü istismara ve şiddete karşı çocukları koruyucu tedbirleri alır.

Anayasamız çocukların aileleri ile yaşamlarına özen göstermede ve şiddet, istismar gibi olumsuzluklara karşı çocukları korumada tedbirler almaktadır.

Anayasamızda bulunan madde 42'de “Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz. İlköğretim kız ve erkek bütün vatandaşlar için zorunludur ve devlet okullarında parasızdır.” (RG, 1982, s. 14). Bu maddede açıkça çocuk ibaresi geçmemesine rağmen eğitim ve öğrenim haklarından daha çok çocukların yararlandığı ve bu hakların güvence altına alındığı anlaşılabilmektedir.

Anayasamızda bulunan madde 50'de “Küçükler ve kadınlar ile bedeni ve ruhi yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar.” (RG, 1982, s. 16). Çocukların ağır işlerde çalıştırılmayacağı açık bir şekilde ortaya konmuştur.

Anayasamızda bulunan madde 58'de “Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.” (RG, 1982, s. 18-19). Çocukların gelişimini olumsuz etkileyecek zararlı maddelerin onlara satılması yasak durumdadır.

Anayasamızda bulunan madde 61'de “Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.” (RG, 1982, s. 19).

Anayasamızda bulunan madde 62'de “Devlet, yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşlarının aile birliğinin, çocuklarının eğitiminin, kültürel ihtiyaçlarının

ve sosyal güvenliklerinin sağlanması, anavatanla bağlarının korunması ve yurda dönüşlerinde yardımcı olunması için gereken tedbirleri alır.” (RG, 1982, s. 19). Anayasada çocuklar için belirtilen bu hakların yanında kişi hakları bölümünde bulunan diğer haklardan da çocuklar faydalanabilmektedir.

Medeni Kanun, bireylerin doğum öncesi dönemden ölümüne kadar miras, veraset, evlilik gibi konularını düzenleyen kanundur. Türk Medeni Kanunu madde 28’de “Kişilik, çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlar ve ölümle sona erer. Çocuk hak ehliyetini, sağ doğmak koşuluyla, ana rahmine düştüğü andan başlayarak elde eder.” (RG, 2001, s. 6).

Türk Medeni Kanunu madde 185’te “Eşler, bu birliğin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler.” (RG, 2001, s. 34).

Türk Medeni Kanunu madde 282’de “Çocuk ile ana arasında soy bağı doğumla kurulur. Çocuk ile baba arasında soy bağı, ana ile evlilik, tanıma veya hâkim hükmüyle kurulur. Soy bağı ayrıca evlât edinme yoluyla da kurulur.” (RG, 2001, s. 54).

Türk Medeni Kanunu madde 339’da “Ana ve baba, çocuğun bakım ve eğitimi konusunda onun menfaatini göz önünde tutarak gerekli kararları alır ve uygularlar.” (RG, 2001, s. 67).

Türk Medeni Kanunu madde 346’da “Çocuğun menfaati ve gelişmesi tehlikeye düştüğü takdirde, ana ve baba duruma çare bulamaz veya buna güçleri yetmezse hâkim, çocuğun korunması için uygun önlemleri alır.” (RG, 2001, s. 68).

Türk Medeni Kanunu madde 347’de “Çocuğun bedensel ve zihinsel gelişmesi tehlikede bulunur veya çocuk manen terk edilmiş hâlde kalırsa hâkim, çocuğu ana ve babadan alarak bir aile yanına veya bir kuruma yerleştirebilir.” (RG, 2001, s. 68). Bu kanunda, özellikle çocukların haklarını düzenleyen çok fazla madde vardır. Burada en ilgili olanları örnek teşkil edecek şekilde belirtmeye çalışmaktayız.

Türk Ceza Kanunu’nda çocukların haklarını korumaya yönelik maddeler bulunmaktadır. Serozan’a (2017) göre çocukların kötü davranışlara karşı korunabilmesi için Türk Ceza Kanunu’nun iyi bilinmesi gerekmektedir. Aşağıdaki kısımda bu maddelerin bazılarını inceleyeceğiz. Bahsi geçen maddelerin dışında çocukları ilgilendiren kısımlar da bulunmaktadır.

Türk Ceza Kanunu madde 6, fıkra b’de “Çocuk deyiminden; henüz on sekiz yaşını doldurmamış kişi” (RG, 2004, s. 2) ifadesiyle çocukluğu kapsayan yaş sınırları belirtilmektedir.

Türk Ceza Kanunu madde 226’da (RG, 2004, s. 75):

Bir çocuğa müstehcen görüntü, yazı veya sözleri içeren ürünleri veren ya da bunların içeriğini gösteren, okuyan, okutan veya dinleten, bunların içeriklerini çocukların girebileceği veya görebileceği yerlerde ya da alenen gösteren, görülebilecek şekilde sergileyen, okuyan, okutan, söyleyen, söyleten, müstehcen görüntü, yazı veya sözleri içeren ürünlerin üretiminde çocukları, temsili çocuk görüntülerini veya çocuk gibi görünen kişileri kullanan kişi, beş yıldan on yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır. Bu ürünleri ülkeye sokan, çoğaltan, satışa arz eden, satan, nakleden, depolayan, ihraç eden, bulunduran ya da başkalarının kullanımına sunan kişi, iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beş bin güne kadar adli para cezası ile cezalandırılır.

Çocukların özellikle istismar edilmesini engellemek için Türk Ceza Kanunu gerekli tedbirleri almaktadır.

Türk Ceza Kanunu madde 232’de “İdaresi altında bulunan veya büyütmek, okutmak, bakmak, muhafaza etmek veya bir meslek veya sanat öğretmekle yükümlü olduğu kişi üzerinde, sahibi bulunduğu terbiye hakkından doğan disiplin yetkisini kötüye kullanan kişiye, bir yıla kadar hapis cezası verilir.” (RG, 2004, s. 78). Çocukların bakımını üstlenen kendi ailesi veya koruyucu ailenin çocuklara şiddet, kötü muamele ve hakaret gibi eylemlerde bulunmasının önüne geçmek amacıyla,

Türk Ceza Kanunu madde 233’te (RG, 2004, s. 78):

Aile hukukundan doğan bakım, eğitim veya destek olma yükümlülüğünü yerine getirmeyen kişi, şikâyet üzerine, bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Velayet hakları kaldırılmış olsa da itiyadı sarhoşluk, uyuşturucu veya uyarıcı maddelerin kullanılması ya da onur kırıcı tavır ve hareketlerin sonucu maddi ve manevi özen noksanlığı nedeniyle çocuklarının ahlak, güvenlik ve sağlığını ağır şekilde tehlikeye sokan ana veya baba, üç aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır. Ailenin, çocuğun bakımı ve zararlı alışkanlıklardan korunması ile ilgili

sorumlulukları yerine getirmemesi durumunda cezai işlem uygulanacağı belirtilmektedir.

5395 sayılı çocuk koruma kanununda bir şekilde suça karışmış olan ve ceza alma ehliyeti bulunmayan çocuklara yönelik tedbirler yer almaktadır. Suça karışma ihtimali olan çocukların korunması da aynı kanun çerçevesinde bulunmaktadır. Bu kanun teknik olarak normal diyebileceğimiz bir yaşam düzenine sahip çocukları kapsam dışında tutmaktadır. (Akyüz, 2021).

1117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu ile 18 yaşından küçük bireylerin özellikle yazılı ve basılı eserlerde sakıncalı olarak niteleyebileceğimiz yönlerden korunmasını sağlamak amaç edinmiştir. Bu kanun gereği oluşturulacak kurul incelemelerinde, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'ndaki genel amaç ve temel ilkelerine uygun biçimde hareket etmek durumundadır. Ulusal kaynaklarından bahsedildikten sonra şimdi uluslararası kaynakları üzerinde durulacaktır.

2.3.2.2 Çocuk Haklarının Uluslararası Hukuktaki Yeri

Çocuk haklarını ilgilendiren uluslararası alandaki ilk hukuksal düzenleme Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'dir. Milletler Cemiyeti'nin 1924'te onayladığı bu bildiriyle çocuklar uluslararası alanda haklarını elde etmeye başlamışlardır. Çocukların devamlı gelişim içerisinde olduğundan ve onların ihtiyaçlarının karşılanmasının toplumsal yükümlülükler getirdiğinden söz edilmiştir (Şimşek, 2016). Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çocukların korunması düşüncesiyle devletlerin imzasına sunulmuştur. Kurt'a (2013) göre İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasından sonra Milletler Cemiyeti önemini yitirmiş ve bu bildirinin herhangi bir hükmü kalmamıştır.

Çocukların uluslararası hukukla korunmalarını sağlamak amacıyla yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. Çocukları ilgilendiren ikinci uluslararası düzenleme ise 1959'da BM tarafından onaylanan Çocuk Hakları Bildirgesi'dir. Geniş kapsamlı olmayan bildiri on maddeden oluşmaktadır. Bildirgede çocukları ilgilendiren vatandaşlık, güvenlik, istismardan korunma, sağlıklı yetişme ve gelişme hakkı, eğitim hakkı gibi temel konulara yer verilmiştir (Şimşek, 2016).

Teknolojik ve toplumsal alanda yaşanan gelişmeler çocuk haklarını güvence altına alan yeni düzenleme ihtiyacı ortaya çıkarmıştır. 1978 yılına gelindiğinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi temel alınarak ÇHS'nin hazırlanması kararlaştırıldı. BM'ye üye devletlerin hukuk sistemleri temel alınarak bu

sözleşmesinin hazırlanması on yıl sürmüştür. Çocuk hakları ile ilgili en önemli uluslararası hukuksal düzenleme 1989 tarihli ÇHS olmuştur. Türkiye sözleşmeyi 1990 yılında imzalamıştır. Sözleşmede 18 yaşından küçük bireylerin yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarıyla ilgili toplam 54 madde bulunmaktadır. Çocukların ihmal ve istismar gibi her türlü olumsuz durumdan etkilenmelerini engellemek için evrensel ilkeler benimsenmiştir (Şimşek, 2016). Çocuk haklarını güvence altına alan uluslararası kaynaklardan en güncel ve önemli olanı ÇHS'dir. Bu sözleşmeyi ayrıntılı bir biçimde incelemekte fayda olacaktır.

2.4 Çocuk Hakları Sözleşmesinin Genel İlkeleri

ÇHS'de çocuk haklarına evrensel açıdan yaklaşılmaktadır. Bu sözleşme tüm dünya milletlerine ait çocukları kapsayıcı bir özelliğe sahiptir. Çocuğun yetiştirilmesine bütüncül olarak bakılmaktadır. Çocuk her yönüyle geliştirilmeli ve korunmalı temel varsayımı ile hareket edilmektedir. Ailenin çocuğa olan sorumluluklarını yerine getirmesinde devlet çocuğun haklarını savunucu ve koruyucu olarak görev üstlenmektedir.

Sözleşmenin maddeleri 3 kısımdan oluşmaktadır. Birinci bölümde (m.1-41), çocuk haklarını ve taraf devletin yükümlülüklerini ifade eden 41 madde bulunmaktadır. İkinci bölümde (m. 42,43,44 ve 45), çocuk haklarının bireylere öğretilmesinde ve denetlenmesinde taraf devletin sorumlulukları ifade edilmiştir. Bu durumun daha sağlıklı kontrol edilebilmesi için BMÇHK kuruluşu düzenlenmiştir. Sözleşmenin üçüncü kısmında (m. 46 ile 54 arası), onay, yürürlük ile yürütme aşamaları yer almaktadır (Şimşek, 2016).

Cılga'ya (2001) göre sözleşme, çocukların yetiştirilmesinde ve kabiliyetlerini sergilemesinde aynı zamanda özgür bireyler olabilmesinde önemli bir yere sahiptir. Çocuklar üzerindeki sorumluluk baskısı aile ve devletten alınıp kamusal alana doğru kaydırılmıştır (Uğurlu ve Gülsen, 2014).

Sözleşmedeki kimi haklar, diğer hakların kullanılması için temel oluşturacak şekilde düzenlenmiştir. Dört genel ilke şeklinde sıralayabileceğimiz bu haklar; ayrımcılık yasağı, çocuğun yaşama ve gelişme hakkı, çocuğun yüksek yararı, çocuğun katılım hakkı (ÇHS, 1989). Şimdi sırasıyla bu ilkelere bahsedilecektir.

2.4.1 Ayrımcılık Yasağı İlkesi

Ayrımcılık, dünyaya geldiğinde her yönüyle diğer bireylerle eşit olduğu kabul edilen kişilere bazı özelliklerinden dolayı haklarını ihlal edici nitelikte davranılmasıdır.

ÇHS madde 2’de (ÇHS, 1989, s. 5):

Taraf devletler bu sözleşmede yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının ve yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt eder.

ÇHS’nin 2.maddesinde çocukların, ana babalarının ırkından veya farklı özelliklerinden dolayı haklardan mahrum bırakılamayacakları ifade edilmektedir. Çocukların, ana babalarının evlilik durumlarından dolayı bazı haklardan tam anlamıyla yararlanamaması onların ayrımcılığa uğraması, yani cezalandırılması anlamına gelmektedir.

Ataman’a (2008) göre ayrımcılık genellikle ön yargılardan kaynaklanmaktadır. Tanımamak, bilmemek ve iletişime geçmemek insanların birbirlerine karşı veya toplumlar arası ön yargılara neden olmaktadır. Korunma ihtiyacı daha fazla olan göçmen, mülteci ve sığınmacı çocuklara, Roman ailelerin çocuklarına, evsiz sokakta yaşayan çocuklara pozitif ayrımcılık doğrultusunda yardım ve koruma sağlanmalıdır. Bu ayrımcılık, kabul edilebilir tek ayrımcılık türüdür (Europe, 2010).

Olumlu yönde yapılacak ayrımcılık, imkanları yetersiz olan çocukların yararı yönünde etkide bulunacaktır. Örneğin engelli çocuklara veya kız çocuklarının eğitime katılması için alınacak önlemlerin artırılması kimsenin hakkının gasp edilmesine neden olmayacağı gibi bu bireylerin yararına yönelik bir eylem olacaktır. Akyüz’e (2021) göre olumlu ayrımcılık, zayıfların güçlü düzeyine getirilmesi amacıyla yapılan özendirici eylemlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde, cinsiyetler arasındaki eşitsizlik genelde kız çocuklarıyla kadınlara yönelik olumsuz şekilde gerçekleşmektedir. Bu adaletsizliğin temelinde erkek çocuklarının geçmişten günümüze daha değerli görülmesi anlayışı yatmaktadır. Toplum olarak kız çocuklarının ve kadınların, ev temizliği, yemek yapma hatta tarladaki işleri yapma gibi asli görevlerinin olduğuna inanmışızdır. Bu durum, atasözlerimizde “Yuvayı dişi kuş yapar.” şeklinde ifade edilmiştir. Çok fazla beklenti durumu ve

güç olarak erkeklerden daha zayıf olması nedeniyle kız çocukları ve kadınlarımız haklarını arama, kendilerini ifade etme konularında yetersiz kalmışlardır. Kız çocuklarının beslenme, eğitim konularında bu yetersizlikler göze çarpmaktadır. Son dönemde alınan tedbirlerin etkisiyle, özellikle eğitim alanında kız çocuklarının haklarını kullanmada olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Pozitif ayrımcılık, toplumun yararına yapılacak eylemler arasındadır. Diğer bir ilke olan çocuğun yaşama ve gelişme hakkına değinilecektir.

2.4.2 Çocuğun Yaşama ve Gelişme Hakkı İlkesi

Yaşama ve gelişme tüm canlılar için önemli ve değerlidir. Korunmaya muhtaç olan çocukların bu haklarını kullanması ve bu hakkın korunması insanlığın devamı için gereklidir. ÇHS'nin 6.maddesinde çocuğun yaşama ve gelişme hakkından söz edilmektedir. Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler (ÇHS, 1989, s. 6).

Sözleşmeyi onaylayan devletler çocukların varlıklarını devam ettirip gelişimlerini tamamlamaları için ellerinden gelen azami gayreti göstermekle yükümlüdürler. Bu durumun aksi düşünüldüğünde çocukların hayatları tehlikeye girmiş olacaktır. Bu devletler, çocukların gelişimlerini olumlu etkileyecek her türlü bilgiye ulaşma haklarını güvenceye alacaktır. Çocukları yetiştirme görevi öncelikle ana babaya aittir, taraf devletler bu konuda aileye gerekli desteği vermelidir. Çocuğun sağlık hizmetlerinden en üst seviyede yararlanması ve çocuk ölümlerinin önüne geçilmesi sağlanmalıdır (ÇHS, 1989).

Yaşam hakkı çocuklar dahil olmak üzere tüm insanların en temel ve doğal hakkıdır. Bu hakkın diğer haklara temel oluşturacak şekilde ve güvenlikte düzenlenmesi gerekmektedir. Çocukların kendilerini koruma ve yaşamlarını, gelişimlerini devam ettirme konusunda yetersiz oldukları düşünüldüğünde bu hakkın önemi bir kat daha artmaktadır. Çocuklar yaşam ve gelişim haklarını sağlıklı bir aile ortamında daha verimli kullanabileceklerdir. Gelişimsel haklar, çocukların kendilerini üst seviyede gerçekleştirebilmeleri için eğitim, dinlenme, oyun oynama, eğlenme, bilgi edinme, boş zamanlarını değerlendirme faaliyetlerini yapabilme ve din, düşünce, vicdan özgürlüğünden tam anlamıyla yararlanabilmeleridir (Kepenekçi, 2012). Bir sonraki genel ilke çocuğun yüksek yararıdır.

2.4.3 Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi

Çocukların yararını gözetmek için onlarla ilişkili olan tüm durumları göz önünde bulundurmak gerekir. ÇHS madde 3'te "Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari mahkemeler veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocuğun yararı temel düşüncedir." (ÇHS, 1989, s. 5).

Yukarıdaki madde temel alınarak çocukların lehine olacak şekilde eylemlerde bulunulması, onların yararı ön planda tutulması gerekmektedir. Akyüz'e (2021) göre çocuğun yararı, duruma veya zamana göre değişiklik gösterebileceğinden buradaki takdir yetkisi genelde hâkimin kararına bırakılmıştır. Çocuğun yüksek yararı, çevresindeki insanlarla eşitlik ve dayanışmaya dayalı iletişim kurabileceği bir kimlik geliştirmesi ve bu ortamın sağlanmasına yönelik her türlü faaliyeti kapsamaktadır (Danış ve Şahbikan, 2014).

Yüksek yarar kavramıyla ilgili fikirlerin, sosyal ve siyasal hakları bulunan çocuk terimiyle uyumlu olması gerekmektedir. Bununla birlikte çocuğun yüksek yararı kavramını taraf devletler kendilerine göre yorumlayamazlar (Hodgkin ve Newell, 1998). Son dönemde Avrupa Birliğine bağlı ve aday devletler çocukların yüksek yararını gerçekleştirebilmek için çeşitli sosyal politikalar planlamaya başlamıştır. Bu politikalar ile hem çocuğun sağlıklı gelişimi hem de yüksek yararı hedeflenmektedir (ASPB, 2013). Diğer ilke ise çocuğun katılım hakkıdır.

2.4.4 Çocuğun Görüşlerinin Dikkate Alınması ve Katılım Hakkı İlkesi

Kendilerini doğal bir biçimde ifade edebilen çocuklar aynı zamanda katılım haklarını kullanmış olmaktadırlar. ÇHS madde 12'de çocukların ifade özgürlüklerinden söz etmektedir. "Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır." (ÇHS, 1989, s. 7).

Yukarıdaki maddenin dışında (m.13, 14, 15, 16 ve 17) olarak sözleşmede geçen bu maddeler de çocukların katılım haklarıyla ilgilidir. Görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip olan her çocuk kendi fikirlerini ifade etme hakkına sahiptir. Çocuğun yaşına uygun olarak görüşlerine önem verilmeli ve çocuklara değerli oldukları hissettirilmelidir. Çocukla ilişkili olan adli, idari konularda çocuklar, doğrudan veya temsilci aracılığıyla dinlenilmeli ve çocukların görüşleri alınmalıdır. Kendilerini ifade edemeyecek yaştaki ve engelleri sebebiyle ifade konusunda

zorluk yaşıyan çocuklar için resim, müzik, şiir, oyun gibi farklı kanallarla katılım haklarının kullanılmasında kolaylık sağlanmalıdır (Akyüz, 2021).

Çocukların katılım haklarını kullanırken kendilerini rahat ve doğru ifade edebilmeleri için yetişkinlerin onları desteklemesi, uygun ortam oluşturmaları değerli koşullardır. Aile içinde kendisini ilgilendiren konularda cesaretlendirilen çocuklar geleceğin sağlıklı fikirler üretebilen bireylerine dönüşecektir. Okul ortamında ise kendisini ifade edebilme, görüşlerini açıklayabilme çocuklar için en önemli erdemler arasındadır. Çocukların sorumluluk alabilmeleri, başkalarının fikirlerine saygılı olabilmeleri, yeri geldiğinde kendi düşüncelerini düzeltme yoluna gidebilmeleri demokratik bir okul ortamında gerçekleşecektir.

Günümüzde medya ortamı bireylerin kendilerini ifade için seçtikleri önemli mecralardandır. Çocukların ilgi alanını fazlasıyla meşgul eden bu ortamda zaman geçirmeleri kimi yararların yanında olumsuz örnekleri de beraberinde getirmektedir. Kendilerini rahatça ifade edebilmeleri yarar olarak kabul edilirken zararlı ve doğru olmayan medya unsurları çocukları gelişimse açıdan olumsuz etkileyebilmektedir.

Çocuklara bakış açısı değişime uğramaya başlamış ve çocuklar, geleceğin yetişkinleri olmadan evvel çevresini fikirleriyle aydınlatabilen, insanlığa yeni ufuklar açabilen bireyler olarak görülmeye başlanmıştır. Çocuklar bilgiye erişim konusunda desteklenmelidir ki fikirlerini olgun hale getirebilsinler ve bahsi geçen haklardan tam anlamıyla yararlanabilsinler. Çocukların söz konusu yetkinlikleri kazanabilmesi için ana babalara önemli sorumluluklar düşmektedir (Europe, 2007). Çocuk haklarının kullanılmasından, bu hakların ihlal durumlarında müdahale eden ulusal ve uluslararası kurumlar bulunmaktadır.

2.5 Çocuk Hakları ile İlgili Hukuk Kurumları

Türkiye’de çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar şunlardır; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB), Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimi (ÇOKİM). Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Çocuk Hakları Daire Başkanlığı, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu Türkiye, İl Çocuk Hakları Komiteleri, Bunların dışında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) izleme komitesi ile bu komiteye bağlı olarak çalışan çocuk hakları alt komisyonu, sektörler arası çocuk kurulu bulunmaktadır. İnsan ve çocuk haklarını savunan birçok sivil toplum kuruluşu yine ülkemizde faaliyet göstermektedir.

Uluslararası alanda çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesini amaçlayan kurumlar: BM'ye bağlı olarak faaliyet yürüten Çocuklara Yardım Derneği (UNICEF), Eğitim, Bilim ve Kültür Derneği (UNESCO), Avrupa Konseyine bağlı Avrupa insan hakları mahkemesi (AİHM), Uluslararası Çocuk Merkezi (ICC), Uluslararası Çocuk Hakları Elçileri Derneği (ICHILD), Ekonomik İş birliği ve Kalkınma Örgütü (OECD)'nin faaliyetleri çocuk haklarıyla ilgili uluslararası kurumlardır.

2.5.1 Çocuk Hakları ile İlgili Ulusal Hukuk Kurumları

ASPB'nin kurulmasıyla Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu işlerliğini yitirmiştir. Bakanlık çatısı altında oluşturulan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü 18 yaşına kadar çocuklara hizmet sunmaktadır.

ASPB'nin görevleri; çocukları ilgilendiren konularda diğer kurum, kuruluş ve sivil toplum kuruluşu (STK) ile iletişim ve koordinasyonu sağlamak, çocukları tüm kötü etkenlerden koruyacak politikalar geliştirmek, çocuklara yönelik yardım ve sosyal faaliyet çalışmalarını yürütmektir (Şimşek, 2016).

Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün amaçları şunlardır;

- Çocukların öncelikli olarak aileleri tarafından bakılmasını sağlamak,
- Aile bakımının mümkün olmadığı durumlarda, evlat edindirme ile koruyucu aile seçeneklerini kullandırmak, gerektiğinde çocukları çocuk evlerine yerleştirmek,
- Çocuklara yönelik ihmal ile istismar durumlarına karşı tedbirler almak, bu tedbirleri uygulamak
- Herkesin ihtiyaç duyduğunda ulaşabileceği Alo Çocuk Hattını aktif tutmak,
- Suça bulaştırılmış veya sokakta kalmak zorunda kalan çocukların topluma kazandırılması için faaliyet yürütmek,
- Çocuğa yönelik şiddeti önlemek için toplumu bilinçlendirmek,
- Çocuk işçiliğinin önlenmesi çalışmaları takip koordine etmek,
- Çocuklar arasında Medya okuryazarlığının gelişmesini sağlamak,
- Koruma ve bakım altında bulunan çocuklara yönelik pozitif algı oluşması için çalışmalarda bulunmak.

Çocuk hakları daire başkanlığı görev olarak şunları üstlenmektedir:

- Çocuk hakları izleme ve değerlendirme Kuruluna sekreterlik yapmak.

- ÇHS'nin uygulanmasını sağlamak ve oluşabilecek sorunları engellemek.
- ÇHS'ye protokollerin devamlılığının sağlanması ve uygulanmasının takip edilmesi.
- ÇHS'de yer alan 44. madde uyarınca beş yıllık sürelerle raporların hazırlanması.
- Çocukları ilgilendiren tüm konularda çalışmalar planlamak ve bu çalışmaların ülke genelinde takip ve değerlendirilmesini yapmak.

2000 yılından çocuk haklarının geliştirilip korunması için ASPB'ye bağlı olarak çalışan çocuk hakları komiteleri (ÇHK) oluşturulmuştur. Halkın değişik kesimlerinden üyeleri olan ÇHK'ler ülke genelinde ÇHS'nin içerdiği hakların bilinip kullanılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirmektedir (Şimşek, 2016).

ÇHK'ler her ilde kurulmalarıyla ulusal çocuk formları gerçekleştirilmiştir. Türkiye'deki her ilde açılan İl Komiteleri ile çocuk formları birlikte hareket etme imkanına kavuşmuştur. Sokakta kalan çocuklar, çalışan çocuklar, engelli çocuklar ve kurum bakımından yararlanan çocuklar bu komitelerde temsil imkânı bulmuşlardır (UNICEF, 2011).

Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün bünyesinde bulunan ÇOKİM 2015 yılında hizmet vermeye başlamıştır. Kız ve erkek çocuklar için yatılı 6-20 kapasiteli hizmet verilmesi, çocukların geliş nedenlerine göre bölümlerin ayrı düzenlenmesi, 0-6 yaş grubu çocukların çocuk yuvalarına yerleştirilmeleri ve hizmet verecek birimlere ihtiyaca göre görevlilerin yerleştirilmesi, ÇOKİM'in çalışma şeklini ortaya koymaktadır (Bilgin ve Yetimoğlu, 2018). Çocuk haklarıyla ilgili uluslararası hukuk kurumları aşağıda belirtildiği gibidir.

2.5.2 Çocuk Hakları ile İlgili Uluslararası Hukuk Kurumları

UNICEF, BM'ye bağlı çocuk haklarını savunun uluslararası bir kuruluştur. Kıta ve ülke fark etmeden çocukların nerede ihtiyacı varsa UNICEF çalışmalarını o bölgede yoğunlaştırmaktadır. Çocuklar için esas aldığı ve maddelerini yerine getirmeye çalıştığı sözleşme, ÇHS'dir.

UNICEF; ÇHS ile her çocuğun en iyi şekilde gelişimini sağlamak, korumak ve elde olan imkanları güçlendirerek en zor durumda olan çocuklar için tüm imkanlarını kullanmaktır. Ergenlik dönemine girmiş her kız ve erkek çocuğun en iyi şekilde gelişebilmesini sağlamaktır. Göçmen mülteci farketmeksizin en zor durumda olan tüm çocukların ihtiyaçlarına odaklanmaktır. Bir diğer odaklandığı

durum şiddet ve istismardan her çocuğun korunmasıdır. Çocuklar için yaşanabilir bir gelecek oluşturmayı hedeflemektedir.

UNICEF, Fransa hükümeti ile ortaklaşa ICC yi kurmuştur. ICC daha sonra Ankara Bilkent üniversitesi yerleşkesine taşınmıştır. ICC çalışma alanı çok geniş kapsamlıdır. Çalışma alanları içerisinde çocuk hakları, insan hakları, çocuk, üreme, yenidoğan, gençlerin sağlığı, erken çocukluk dönemi, beslenme, kadına ve çocuğa karşı şiddet, cinsel istismar, çocuk ve adalet, kadın sağlığı gibi konular yer almaktadır.

ICHILD her çocuğun eşit olduğu ilkesinden yola çıkarak bu yönde atılmış adımları güçlendirmek ve çocuğun yüksek yararını gözeterek katılımı sağlamaya yönelik çalışmalar yapan bir kuruluştur. Her çocuğun haklarının farkına varmasını ve hak arayabilmesini sağlamak hedeflemektedir. Çocuklara uygulanacak ayrımcılığın türü ne olursa olsun önleyebilmesi amaçlamaktadır.

OECD 1961 yılında kurulmuştur. Çocuk haklarının korunması ve devamlılığı için üye ülkelerin faaliyetlerini takip etmektedir. Türkiye’de çocuk hakları OECD ve Avrupa Birliği’ nin kabul ettiği şekilde yani gelir, sağlık, eğitim ve sosyal katılım yönlerinden incelenmektedir. OECD ülkeleri arasında Türkiye 3-4 yaş aralığındaki çocukların okullaşma oranlarında alt sıralarda olduğu ancak 5-6 yaş döneminde ise son yıllarda olumlu gelişmelerle birlikte diğer ülkelerin ortalamasına yaklaştığı anlaşılmaktadır (Karakaş ve Çevik, 2016).

Avrupa Konseyi’ne bağlı olarak AİHM insan olarak çocukların da haklarını savunun uluslararası önemli bir kurumdur. Lahey’de 1948 yılının Mayıs ayında toplanan Avrupa Kongresi’nde insan haklarının ihallerine karşı bir mahkeme kurulması isteği 21 Ocak 1959 tarihinde gerçekleşti. Türkiye, AİHM’nin yargılama yetkisine onay vermiştir.

BM’ye bağlı kuruluşlardan biri UNESCO’dur. Özellikle eğitim hakkının kullanılması konusundaki çalışmaları çocukları yakından ilgilendirmektedir. UNESCO gelişmekte olan ülkelerin eğitim yapılarının desteklenmesi konusunda faaliyetlerini yoğunlaştırmaktadır. Kurulduğu yıl olan 1946’ dan beri temel bir hak olan okuryazarlık oranlarının artmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır. Son yıllarda eğitim hakkı odaklı eğitim politikalarına yönelimini sürdürmüştür (Yolcu, 2021). Çocuk haklarının insanlara eğitim yoluyla kazandırılması önemli bir durumdur. Şimdi ise çocuk hakları eğitimi niçin önemlidir sorusunun cevabı araştırılacaktır.

2.6 Çocuk Hakları Eğitimi

Çocuklara geleceğin inşasında önemli roller düşmektedir. Eğitim, çocukların istenilen bilgi, tutum, değer ve kültürel seviyede yetiştirilmesini sağlamaya yardımcı olacaktır. Uçuş'a (2013) göre çocukların ahlak ve değer yargılarına yönelik eğitilmesi toplum olarak ilerlememize yardımcı olur. Lundy'ye (2007) göre okullardaki yetkililer, çocukların fikirlerini özgür biçimde ifade edecekleri ortamı oluşturulmalı, çocukların fikirleri ciddi biçimde dinlenilmeli ve bu fikirlere yönelik eyleme geçilmelidir.

Haklarını bilerek yetişen bireyler bu hakları etkili biçimde kullanacağı gibi başkalarının haklarına da saygılı olurlar. İnsan haklarının öğretilmesinden önce insanlara, çocuk hakları eğitiminin kazandırılması haklar konusunda temel oluşturacaktır. Haklarını bilerek yetişen çocuklar bu hakların yaşamlarına tatbiki konusunda sorun yaşamayacaktır.

Çocukların hakları yönünden eğitilmesinin önemi şunlardır;

- Çocukların hakları yönünden eğitilmesi sorumluluk almaları açısından değerlidir.
- Bu eğitimi almayan çocuklar hak ve sorumlulukların hayatımıza etkilerini anlamada güçlük çekerler.
- Çocuk hakları eğitimi ile çocuklar, demokrasinin farkına varıp bu kavramla ilişkili özgürlük, eşitlik, adalet gibi kavramların manalarını anlayabilirler. Demokrasinin temel değerleri olan hoşgörü, barış, insan haklarına saygı fikirleri yaygınlaşır.
- Çocuklar bu eğitimle beraber sorumluluk kazanabileceklerdir. Demokratik sistem içerisinde rollerinin farkına varırlar. Böylece etkin ve katılımcı bireylere dönüşecek olan çocuklar, toplumda demokrasinin yerleşmesine katkı sağlayacaklardır.
- Yurttaşlık bilincinin kazanılmasında bu eğitimin önemli etkisi vardır.
- Haklar doğuştan kazanılır fakat öğrenilmeyen ve kullanılmayan haklar yok sayılmış olur. Bu hakların öğrenilmesinin en etkili yolu eğitim yoluyla sağlanabilir.
- Çocuk hakları eğitimi, ihlallerle önemli hale gelmemelidir. İhlallerden önce bu eğitim tam anlamıyla verilmelidir ki olumsuz örnekler en aza indirilebilsin.

- Haklarının bilincinde yetiştirilen çocuklar, kendi haklarını kullanabildikleri gibi bu hakların ihlali durumunda hukuki yollara başvurabileceğinin farkına varır.
- Bu eğitim, çocukların ihmal ve istismarlardan korunmasında etkilidir.
- Bu eğitim imkanlar yönünden eşit olmayan çocukların dayanışmasını ve iletişimini kolaylaştırır.

Çocuk hakları eğitimi, çocukların temel haklarının değerinin yetişkinler tarafından anlaşılmasını sağlar. Yetişkinlerin çocuklara karşı olumsuz davranışlarının olumlu yönde değişmesinde bu eğitim etkili olacaktır. Örgün eğitimin tüm kademelerinde öğrencilere “çocuk hakları” isminde bir dersin okutulması çok yararlı olacaktır. Onların yasayla kendilerine tanınmış haklarını bilmesi doğal karşılanmalıdır (Kepenekçi, 2000). Çocuk hakları eğitiminden sonra çocukların eğitim hakkı üzerinde durmak yararlı olacaktır.

2.6.1 Çocukların Eğitim Hakkı

ÇHS’deki en önemli konulardan birisi çocuğun eğitim hakkıdır. Sözleşmenin 28. maddesinde eğitim hakkının tüm çocuklara sağlanması gerektiğinden söz edilmektedir (ÇHS, 1989, s. 12);

- İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;*
- Orta öğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız gibi uygun önlemleri alırlar;*
- Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;*
- Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;*
- Okullarda düzenli biçimde devamın sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar;*

Taraf devletler okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu sözleşmeye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar

Taraf devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak

amacıyla uluslararası iş birliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur.

Akyüz'e (2021) göre tüm haklar içerisinde eğitim hakkının önemi daha fazladır. Bu hak diğer hakların öğrenilmesine, korunmasına ve ilerletilmesine katkı sağlamaktadır.

Eğitim, insan hakları ve diğer hakların gerçekleşmesinde yardımcı unsur görevindedir. Eğitim ile haklar daha güçlü hale gelmektedir. Sosyal ve ekonomik imkanlar açısından geri kalmış, dışlanmış aileler ve çocukları eğitim sayesinde içinde bulundukları durumdan kurtulabilirler. Eğitim sayesinde çocukların ihmal ve istismardan korunması sağlanabilecektir. Devletlerin yapacakları en iyi yatırım eğitim olacaktır (Ataman, 2008).

Çocuklara eğitim verilirken uygulanacak disiplin çocuk haklarına uygun olmalıdır. Aynı zamanda fırsat eşitliği ilkesi göz önünde bulundurulmalıdır. Kız çocukları ve engelli çocukların eğitime ulaşması için gerekli önlemler alınmalıdır. Ayrımcılık ve akran zorbalığı gibi olumsuz durumlar olabildiğince engellenmelidir. Eğitim ekonomik büyümenin temel unsuru olduğu kabul edilerek bu konuda uluslararası iş birliği devletler ve halkın yararına olacaktır. (Hodgkin ve Newell, 2003).

ÇHS'nin 29. maddesinde eğitimin amaçlarının neler olduğu ortaya konulmuştur (ÇHS, 1989, s. 13);

- a) *Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;*
- b) *İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Antlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;*
- c) *Çocuğun ana babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşee ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;*
- d) *Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik ister ulusal ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;*
- e) *Doğal çevreye saygının geliştirilmesi;*

Bu maddenin veya 28. maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1 madde

fikrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.

Çocuklar eğitim haklarından yararlanırken yeteneklerini ortaya çıkartabileceği özgür bir ortama ihtiyaç duyarlar. Bu ortamın oluşturulmasında öğretmenlere büyük sorumluluklar düşmektedir. Çocuk kendisini huzurlu ve güvende hissettiği ortamda haklarını daha rahat kullanabilir. Aynı zamanda başkalarının haklarına saygı duymayı öğrenir.

Türklerde eğitimin geçmiş dönemlerine bakacak olursak karşımıza İslamiyet'in kabulü önemli bir değişim noktası olarak görünmektedir. İslamiyet öncesi Türk devletlerindeki eğitim anlayışı ve uygulamaları yaşam biçimlerinden oldukça etkilenmiştir. Törelere, çocukların ve gençlerin toplum kültürüne alıştırılmasında önemli rol oynamaktadır. Örgün eğitimin kurumları İslamiyet'ten önceki Türklerde bulunduğu kabul edilmekle beraber kurumlar hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Dönemin edebi eserlerinde insanlara hayatta yol gösterici ilkeler, ahlaki esaslar görmek mümkündür. Şiir ve atasözü niteliğindeki sözler dönemin ahlak anlayışı hakkında bize bilgi vermektedir. Bunlar bilgeliği, iyiliği, cesaretin önemini, büyüklere itaat etmenin önemli olduğunu öğütleyen değerlerdir. Oğuz Kağan, insanların kendi emirlerine uymasını istemektedir. O bozkırda düşmanlarla mertçe savaşan Türk'ü temsil eder. Bilgelik kavramı bilgiye verilen önemi göstermektedir. İlk yazılı eserler II. Göktürk Kağanlığına aittir. Bu eserlerde bilgeliği sıkça vurgu yapılmıştır. Meslek eğitimine önem verilmiştir. Eski Türklerde genellikle cinsiyet fark etmeksizin tüm çocuklara değer verilirdi. Türklerin Müslüman olmalarından sonra toplumda "medrese" ismindeki örgün eğitim kurumları planlı ve güçlü bir biçimde eğitim faaliyetlerini Türkiye Cumhuriyeti kuruluncaya kadar devam ettirmiştir. Türkler bu dönemde Arap ve İranlı düşünürlerin fikirlerinden etkilenmiş aynı zamanda onları etkilemişlerdir. Medreseler ile mutasavvıf ve din adamları yetiştirilmiştir. Bunlara örnek olarak Hacı Bektaşî Veli, Mevlâna, Yunus Emre verilebilir. İslamiyet ile bilime verilen önem artmış, İbn-i Sina, Ali Kuşçu gibi bilim insanları bilimin öncüleri olmuştur (Akyüz, 2012) Milli eğitim müfredatı çocuk hakları eğitiminde temel oluşturmaktadır.

2.6.2 Milli Eğitim Müfredatı ve Çocuk Hakları

Her ne kadar çocuk haklarıyla ilgili konular Türkçe ve Din kültürü dahil farklı derslerde kısa içeriklerle geçse de bu konuyla ilgili esas dersler ilkökul düzeyinde hayat bilgisi, insan hakları yurttaşlık ve demokrasi dersi; ortaokul düzeyinde ise sosyal bilgiler dersleridir. Bu dersler çocuk haklarına öğretim programlarında farklı düzeylerde yer vermişlerdir.

Hayat bilgisi, ilkökul 1., 2. ve 3. sınıf çocuklara içinde bulundukları toplumu ve doğal çevreyi tanıma fırsatları sunmaktadır (Şahin, 2009). Hayat bilgisi dersinde çocuklara kendisinin ve arkadaşlarının özelliklerini tanıma imkânı sunulmaktadır (Bektaş, 2007). Bu ders öğrencilerin toplumsal bilinç kazanmalarına ve üst kademedeki eğitime hazırlanmalarına yardımcı olmaktadır (Aykaç, 2011). Öğrenciler bu derste sınıf kurallarını; toplumsal dayanışmayı, insanların birbirlerine karşı saygılı, dürüst, olmaları gerektiğini, yardımlaşmanın önemini ve sınıflarda yapılan seçimler ile demokrasi kavramını öğrenmiş olurlar. Gerçek hayatta karşılarına çıkabilecek sorunlara karşı çözüm üretmeyi yine bu ders ile öğrenebileceklerdir (Bahçe, 2010).

Hayat bilgisi dersinin 1. sınıf kazanım ve açıklamalar “okul içi etkinliklerde görev almaya istekli olur. Belirli gün ve haftalara katılma, kulüp faaliyetlerinde bulunma, okul meclisi çalışmalarına katılma vb. konular üzerinde durulur” (MEB, 2018, s. 12). Kazanımı bu derste çocuk haklarına yer verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Hayat bilgisi dersinin 2. sınıf kazanım ve açıklamalar (MEB, 2018, s. 18); *Sınıfla ilgili konularda karar alma süreçlerine katılır. Farklı görüş ve çözümler çerçevesinde sınıf içi etkinliklerin belirlenmesi, planlanması, sınıf kurallarının oluşturulması, pano hazırlama ve sınıfın süslenmesi gibi konular üzerinde durulur. Karar alma sürecinde uygun iletişim dili kullanılması gerektiği vurgulanır. Ayrıca kararların öğrencilerin de katılımıyla alınmasına özen gösterilir.*

Hayat bilgisi dersinin 3. sınıf kazanım ve açıklamalar “okula ilişkin istek ve ihtiyaçlarını okul ortamında demokratik yollarla ifade eder. Nezaket kurallarına uyarak kendini ifade etme, sosyal süreçlere katılma, basit düzeyde dilekçe yazma ve dilek kutusu oluşturma gibi konular üzerinde durulur” (MEB, 2018, s. 23). Çocuk hakları ile ilgili kazanımlardır.

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi dersinde öğrencilere kavramların yanında değişik bilgilerin öğretilmesiyle birlikte iyi bir yurttaş olmanın önemi, yönetsel süreçlere katılma gibi değerlerin kazandırılması amaç edinilmiştir. (MEB, 2018).

Bireylerin hak ve özgürlüklerinin farkına varması, etkileşimde olduğu çevreyi ve toplumu tanıyabilmesi, kendisini geliştirebilmesi, sorunların farkına varıp çözüm önerilerinde bulunabilmesi, toplum içinde sorumluluk alarak etkin olmasını sağlamaktadır (Kondu ve Sakar, 2013).

Vatandaşlık eğitiminde, eşitlik, adalet, hak ve sorumluluklar, vatandaşlık değerleri gibi kavramların öğretilmesi önemlidir. Bu kavramların uygulama ve faaliyet yoluyla öğretilmesi gerekmektedir (Hablemitoğlu ve Özmete, 2012). Vatandaşlık eğitiminin demokratik beceriler ve değerler şeklinde verilmesi demokrasinin gelişmesi ve siyasi katılımın sağlanması açısından daha önemlidir (Sadık ve Sarı, 2012).

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi ders amaçlarında (MEB, 2018, s. 8); *Hak, özgürlük ve sorumluluk bakımlarından çocuk olmanın ayrıcalıklarını keşfeden, hak ve özgürlüklerin kullanılabilmesi için sorumluluk üstlenen, insan hakları ve demokrasi kültürünün geliştirilmesi için adaleti ve eşitliği gözetken, kurallara uyarak hak ve özgürlüklerin korunmasına ve geliştirilmesine destek olan bireyler yetiştirmek, ifadeleri yer almaktadır.*

Aynı dersin öğretim programı yapısında “İnsan olmanın nitelikleri ve bu niteliklerin haklarla olan ilişkisi ile başlayan birinci öğrenme alanında, çocuk ile yetişkin arasındaki farklardan hareketle çocuk haklarına vurgu yapmaktadır. Öğrencinin hem kendisini hem de diğer insanlarla etkileşimini sorgulamasına imkân tanımaktadır.” (MEB, 2018, s. 9).

Aynı dersin üçüncü öğrenme alanında hak, özgürlük ve sorumlulukların yeterli düzeyde kullanıldığı ve kullanılmadığı durumlarda ortaya çıkabilecek sonuçlar irdelenmiştir. Dersin müfredata eklenmesinin en önemli amacı çocukların haklarını ve sorumluluklarını yerine getiren demokrasiyi benimsemiş etkin yurttaşlar olarak yetiştirmektir.

Sosyal bilgiler, bireyin topluma uyumunu sağlayabilmesi için; farklı sosyal bilim dallarıyla beraber vatandaşlık bilgisi konularına yer veren; kazanımların öğrenme alanlarına göre ayrıldığı, insanların fiziki ve sosyal ilişkilerini şimdi ve

gelecek olmak üzere farklı zamanları içinde barındırarak sunan çok yönlü bir derstir (MEB, 2005).

Bireylerin ilköğretim yıllarında öğrendikleri bilgiler kişilik gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle bireylerin istenilen yurttaşlık seviyelerine ulaşmaları, toplumla uyum sağlamaları ve toplumsal kişilik elde etmeleri için, aynı zamanda öğrencilerin toplumsal problemler hakkında bilgi sahibi olmaları ve bu sorunlara çözüm önerilerinde bulunabilmeleri, ulusal değerleri ve insan ilişkilerini anlamada en gerekli derslerden biri sosyal bilgiler dersi olarak görülebilir. (Aykaç ve Başar, 2005).

Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan özel amaçlarında “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri amaçlamaktadır.” (MEB, 2018, s. 8). Özellikle dikkatimizi çeken kısım haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren ifadesi olmuştur. Haklar olarak dikkat çekilen nokta çocukların yaş düzeyleri düşünüldüğünde öncelikli olarak çocuk hakları akla gelmektedir. Buradan yola çıkarak sosyal bilgiler dersinin özel amaçlarından birinin öğrencilere çocuk haklarını öğretip bu hakların gereklerini yapmalarını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır.

Sosyal bilgiler dersi 4. sınıf öğretim programı kazanımlarında “ÇHS’deki maddeler ele alınır.” (MEB, 2005, s. 16). Bu sınıf düzeyinde sosyal bilgiler dersi çerçevesinde çocuk haklarının verilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sosyal bilgiler dersi 5. sınıf kazanımlarında “Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir. Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar, temel haklardan katılım ve düşünce özgürlüğü hakkı üzerinde durulur” (MEB, 2018, s. 17-18). Bu sınıf düzeyi için çocuk haklarının öğretim programındaki önemini göstermektedir.

Sosyal bilgiler dersi 6. sınıf kazanımlarında “Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.” (MEB, 2018, s. 22). İnsan haklarının tüm bireylere sağlandığı ve yasal olarak devlet tarafından korunduğunu ifade etmesi bakımından önem arz etmektedir.

2.7 İlgili Araştırmalar

İlkokul ve ortaokul ders kitaplarında yer alan içerik ve görsellerde; *çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı, çocuğun yaşama ve gelişme hakkı, çocuğun yüksek*

yararına öncelik tanınması, çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkelerine ne düzeyde yer verildiğini tespit etmeyi amaçlayan bu araştırma kapsamında ilgili alanyazın taranmıştır. Bu kapsamda araştırmayla ilişkili olabilecek kitap, makale, bildiri, yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. Bu başlık altında öncelikle kronolojik sıra ile tezlere yer verilmiştir.

Uçuş (2009), “Çocuk Hakları Sözleşmesinin İlköğretim Programlarındaki Yeri ve Sözleşmeye Yönelik Öğretmenlerin ve Okul Yöneticilerinin Görüşleri” isimli çalışmada, 2005 yılından itibaren ilköğretim programı çocuk merkeze alınarak hazırlanmaktadır. Program, çocukların katılım hakları ve farklılıklar göz önünde bulundurularak ayrımcılık yasağı ilkelerine dikkat çalışmalar yürütülmektedir. Ancak doğal afetlere veya savaşa maruz kalan çocuklar hakkında herhangi bir bulguya ulaşılamamıştır. Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin çocuk hakları konusunda yeterince bilgiye sahip olmadıkları ancak ders programındaki miktarı kadarını öğrencilere öğrettiklerini ifade etmiştir.

Ünal (2014), “İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının İnsan Hakları Boyutunda İncelenmesi” isimli çalışmada, Anayasamızda yer alan haklar temel, kişi, sosyal ve ekonomik haklar olmak üzere sınıflara ayrılarak olumlu ve olumsuz iletiler şeklinde incelenmiştir. Kitapta yer alan örneklerde erkeklerin yapabileceği mesleklerin kadınlara oranla daha fazla gösterilmesi cinsiyet eşitsizliğine ve ayrımcılığa neden olabilmektedir. Ders kitabında tüketici haklarına, mültecilerin haklarına bunun yanında sağlık kuruluşlarına ve faaliyetlerine yer verilmesi sosyal ve ekonomik hakların yeterince işlendiğine kanıt oluğunu belirtmiştir.

Şimşek (2016), “Türkiye’de 2005 Yılı Sonrası Çocuk Hakları Gelişimi” isimli çalışmada, çocuk haklarına yönelik ihlaller ve uygulama esnasındaki sorunlar çocukların hak mahrumiyetine uğramalarına sebep olmaktadır. Çocukların geleceğini güzel hale getirebilmek ve sağlıklı bireyler olmalarını sağlayabilmek için çocuk haklarının korunmasını ve gelişimini sağlamakta fayda olacaktır. Yıllar içerisinde çocuk hakları konusunda önemli gelişmeler yaşanmasına karşılık sorunlar bitmiş değildir. Kaynakların sınırlı olması adaletsiz gelir dağılımı savaşlar vs. gibi durumlar çocuk hakları konusunda yaşanan sorunların temelini oluşturduğundan söz etmektedir.

Sucu (2020), “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Çocuk Haklarının Analizi” isimli çalışmada, çocukluk, insanın yaşamında geri getirilemeyen ve özlemle anılan çok güzel bir dönemdir. Günümüzde çocuk haklarına gerekli değerin gösterilmesi

çocukların sağlıklı bir şekilde büyümeleri ve kendilerini ifade edebilmeleri için önemlidir. Çocuk haklarının çocuklara öğretilmesi ve bu hakkı kullanmalarını sağlamak için aile ve okula büyük görev düşmektedir. Haklarını bilen ve kullanan çocuklar gelecekte sağlıklı düşünen ve kararlar alabilen bireyler olacağını ifade etmiştir.

Çelik (2020), “Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarının Çocuk Hakları Açısından İncelenmesi” isimli çalışmada, Türkçe ders kitapları çocuklara dilimizi öğretmenin yanında çocuk haklarının öğretilmesi konusunda da katkıda bulunmaktadır. Çocuk hakları dört temel ilkeye göre Türkçe ders kitaplarında nasıl yer aldığı araştırılmaktadır. Elde edilen bulguların sonuçlarına göre Türkçe ders kitaplarında yaşamsal ve gelişimsel haklara daha fazla yer verilirken katılım hakkına daha az yer verilmektedir. Üst sınıf seviyelerine çıktıkça çocuk haklarına Türkçe ders kitaplarında yer verilme düzeyinin artması beklenirken herhangi bir değişikliğin tespit edilememesi araştırmada diğer bir bulgu olarak ortaya konulduğunu ifade etmiştir.

Karaca (2022), “Cinsiyet Eşitliği Çerçevesinde Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının (4,5,6,7) İncelenmesi” isimli çalışmada, sosyal bilgiler dersi içerisinde tarih, coğrafya, felsefe, ekonomi gibi sosyal bilimlerin yer aldığı disiplinler arası bir ders konumundadır. Bu dersin işlevi sosyal bilimler disiplinlerini öğrenen iyi bir insan ve vatandaş olarak bireylerin yetişmesidir. Ders kitapları derslerin programına uygun bir biçimde hazırlanmaktadır. Sosyal bilgiler ders kitaplarının içerik görsel ve etkinliklerinde erkeklerin lehine bir fazlalık göze çarpmaktadır. Bilim insanlarına baktığımızda erkek bilim insanlarına daha fazla yer verildiğini ifade etmiştir.

Merey (2012), “Türkiye ve ABD’deki Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Haklarına Yer Verilme Düzeyinin Karşılaştırılması” isimli çalışmada, çocukların günümüzde ve gelecekte sağlıklı kararlar alabilmesi için katılım haklarını en iyi şekilde öğrenmeleri, gerekmektedir. ABD’de çocukların katılım hakkının eğitimde ne düzeyde yer aldığını oradaki Sosyal bilgiler ders kitaplarını inceleyerek tespit etmek Türkiye’deki Sosyal bilgiler ders kitaplarıyla kıyaslama yapabilmemiz için faydalı olacaktır. Türkiye’deki Sosyal bilgiler ders kitaplarında katılım hakkı dahil çocuk hakları ara disiplin olarak öğrenme alanlarına dağıtılmıştır. ABD’deki Sosyal bilgiler ders kitaplarında ise çocuk haklarına ara

disiplin olarak yer verilmemiş buna karşılık çocuk haklarının demokratik değerler olarak yer aldığını ifade etmiştir.

Uçuş (2013), “Çocuk Hakları Eğitimi Programının Hazırlanması ve Değerlendirilmesi” isimli çalışmada, çocuk hakları eğitiminde bireyler demokratik ve sosyal bireyler olarak haklarını öğrenirler. Çocuk hakları katılım, korunma, yaşam ve gelişme olarak gruplandırılmıştır. Türkiye’de çocuk hakları konusunda çocuklarda ve yetişkinlerde bilinç düzeyinin artırılması gerekmektedir. Çalışma kapsamında Ankara ilindeki bir okulda sosyoekonomik düzeyi orta seviyede olan çocuklara 11 hafta boyunca derslerde çocuk haklarına yönelik etkinlikler yaptırılmıştır. Program sonrasında çocuk hakları konusunda öncesine göre bir farkındalık oluşturduğunu ve bu konudaki bilgi seviyelerinin arttığını belirtmiştir.

Bu araştırma kapsamında ilgili alanyazın taranmış ve ikinci olarak bilimsel makalelere aşağıda kronolojik sıra ile yer verilmiştir.

Kop ve Tuncel (2010), “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çocuk Haklarını Algılamaları” isimli çalışmalarında, günümüzde insan haklarına bağlı olarak çocuk hakları konusunun önemli olduğu ve bu hakların niçin korunması gerekli olduğundan söz etmişlerdir. İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi ile Sosyal bilgiler derslerinin çocuk hakları eğitimine katkı sağladığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin bir kısmına anket yapılırken bir kısmıyla görüşme yapılmıştır. Bulgular sonucunda Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarını algılama konusunda yetersiz olduklarını ifade etmişlerdir.

Nayır ve Kepenekçi (2011), “İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Hakları” isimli çalışmalarında, ders kitaplarının eğitimde önemli bir yere sahip olduğunu ifade etmişlerdir. ÇHS’nin 12. maddesi olan katılım hakkının çocuklar tarafından kullanılabilmesi için öncelikle bu hakkın bilinmesi gerektiğinden söz etmişlerdir. Bulgular sonucunda sınıf düzeylerine göre Türkçe ders kitaplarında çocukların katılım haklarına farklı düzeylerde yer verildiği ve az yer verilen ders kitapları hazırlanırken bu duruma dikkat edilmesi gerektiği öneri olarak belirtilmiştir.

Kepenekçi (2012), “Çocuk Haklarına Genel Bir Bakış” isimli çalışmada, çocukluk döneminin değer yargılarının oluşması ve öz benliğin kazanılması açısından önemli bir dönem olduğunu ifade etmiştir. Çocuk haklarının insan haklarına bağlı olmasının yanında daha özel ve ayrıntılı olduğundan söz etmiştir. ÇHS’nin 42. maddesinde çocuk haklarının çocuklar tarafından öğrenilmesinin

sözleşmeyi imzalayan devletler tarafından taahhüt edildiğinden fakat Türkiye’de bu konuda eksiklerin olduğundan ve bunların giderilmesi için toplumun her kesimine çocuk haklarının öğretilmesi gerektiğinden bahsetmektedir.

Güçlü (2016), “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları” isimli çalışmada, Çocukların Sosyolojinin önemli konuları arasında yer almaktadır. Çocukların daha iyi bir yaşama sahip olabilmeleri için çocuk haklarının önemsenmesi gerekmektedir. Farklı toplumlarda çocukların karşılaştığı ve onları bekleyen birçok problem vardır. Çocukluk sosyolojisi konusunda çalışmaların çoğalması bu sorunların azalmasına katkı sağlayacaktır. Toplumsal, kültürel ve ekonomik anlamda çocukluğa güvenilir bir bakış açısı oluşturmak haklarını bilen sağlıklı bireylerin yetişmesine fayda sağlayacağı gibi istenilen bir toplumun oluşmasına da olumlu etki edeceğini ifade etmiştir.

Dündar ve Hareket (2016), “Türkiye’de ilköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Çocuk Hakları Açısından İncelenmesi” isimli çalışmada, çocukların katılım haklarının Hayat bilgisi ders kitaplarında yeterli düzeyde yer almadığını ifade etmişlerdir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında ise çocukların katılım haklarına çok az yerildiğini, çocukların yargıya katılımlarına yönelik hiç yer verilmediğini belirtmişlerdir. Çocuk haklarının farklı öğretim programlarında nasıl yer aldığının incelenmesi bu hakların gelişimi ve korunması açısından önemli olduğunu ifade etmişlerdir.

Gültekin, Bayır ve Balbağ (2016), “Haklarımız Var: Çocukların Gözünden Çocuk Hakları” isimli çalışmada, farklı sosyoekonomik seviyedeki çocukların kendi hakları konusunda ne kadar bilgi sahibi olduklarını ortaya koyabilmek için bu çalışmayı yaptıklarını ifade etmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre çocuk kavramının gelecek kavramıyla ilişkilendirildiği görülmüştür. Çocukların özellikle eğitim haklarına vurgu yapıldığının ve yaşam koşullarının farklı sorunlara sebep olduğundan bahsedilmiştir. Çocuk haklarının uygulanmasında sorunların yaşanmasına önlem olarak şiddetin önlenmesine vurgu yapıldığını ve çocuk haklarının eğitimde ve toplumsal yaşamda daha fazla yer alması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Buğday, Küçüköğlu (2017), “4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabının Çocukların Katılım Hakkı İlkelerine Göre İncelenmesi” isimli çalışmada, çocuk haklarının dört temel ilke şeklinde ifade edilebileceğini söylemiştir. ÇHS’ nin 12. maddesi olan çocukların katılım hakkına vurgu

yapılmıştır. Ders kitaplarındaki metinlerde kullanılan dilin ve kahramanların üslubu ve yetişkinlerin çocuklara karşı tavırları çocukların katılım haklarını öğrenmelerinde ve kullanmalarında önemli bir yere sahiptir. Sonuç olarak çocuk haklarının çocuklara öğretilmesinde ders kitaplarının önemli bir etkiye sahip olduğu ve ders kitapları hazırlanırken bu durumun göz önünde bulundurulması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Şen (2020), “İnsan Hakları, Çocuk Hakları ve İnsan Hakları Eğitimi” isimli çalışmada, İngilizce çalışmalarda insan hakları ve buna bağlı olarak çocuk haklarının durumu araştırılmaya ve ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca Türkiye’de çocuk haklarının durumu değerlendirilmiştir. ÇHS’nin kabul edilmesi insan hakları dolayısıyla çocuk hakları eğitiminin daha sistemli ve kurallı şekilde gerçekleştiğini ifade etmiştir.

3. YÖNTEM

Bu kısımda araştırmanın modeli, veri kaynakları, verilerin analizi ve araştırmanın inandırıcılığı kısımları bulunmaktadır.

3.1 Araştırmanın Modeli

Bu araştırma kapsamında Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanmış 1., 2. ve 3.sınıf *hayat bilgisi*, 4. sınıf *insan hakları yurttaşlık ve demokrasi* ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf *sosyal bilgiler* ders kitaplarında yer alan içerik ve görsellerde; *çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı*, *çocuğun yaşama ve gelişme hakkı*, *çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması*, *çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı* ilkelerine ne düzeyde yer verildiği incelenmiştir. Bu çalışmada ders kitaplarının incelenmesi amaçlandığından nitel araştırma deseni olan doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek , 2016). Nitel araştırmalar genelde teorileri test etmekten çok, olguları keşfetmeye çalışmaktadır (akt. Önal, 2017). Doküman analizi, elde olan belge ve kayıtların taranarak incelenmesi şeklinde ifade edilebilir (Sak ve diğerleri, 2021). Doküman analizinin aşamaları; (1) beklenmedik durumlar için plan yapmak (2) dokümanları toplamak (3) dokümanların güvenilirliklerini gözden geçirmek (4) verileri analiz etmektir (akt. Sak ve diğerleri, 2021).

3.2 Veri Kaynakları

2022-2023 eğitim öğretim yılında ortaokullarda okutulan, Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanmış 1., 2. ve 3.sınıf *hayat bilgisi*, 4. sınıf *insan hakları yurttaşlık ve demokrasi* ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf *sosyal bilgiler* ders kitapları araştırmanın veri kaynağını oluşturmaktadır. Bu araştırmada toplam 8 adet ders kitabı incelenmiş ve ders kitaplarına pdf şeklinde www.eba.gov.tr adresli genel ağdan ulaşılmıştır. İncelen ders kitaplarına aşağıda yer verilmiştir:

Kitap Adı	Yazar	Basımevi	Tarih
1. İlkokul Hayat Bilgisi 1	Ejder DEMİR	Kök Yayıncılık	2022
2. İlkokul Hayat Bilgisi 2	Pınar YETİMOĞLU Rahime BİRDOĞAN	Ata Yayıncılık	2022
3. İlkokul Hayat Bilgisi 3	Buket AKAGÜN Nalan ALTAY	Ada Yayıncılık	2022
4. İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi	SUNA AY	Devlet Kitapları	2019
5. Sosyal Bilgiler 4	Sami TÜYSÜZ	Tuna Matbaacılık	2022
6.Sosyal Bilgiler 5	Sami AÇIKGÖZ	E Kare Yayınc.	2018
7. Sosyal Bilgiler 6	Erhan ŞAHİN	Anadol Yayınc.	2021
8. Sosyal Bilgiler 7	Hikmet AZER	Ekoyay Yayınc.	2019

3.3 Verilerin Analizi

İncelenen 8 adet ders kitabında bulunan içerik ve görsellerde *çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı, çocuğun yaşama ve gelişme hakkı, çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması, çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı* ilkelerine ne düzeyde yer verildiği oluşturulan kontrol listesi yardımıyla veriler toplanmıştır. Nitel araştırmada betimsel analiz ve içerik analizi yöntemleri kullanılarak veriler çözümlenir. İçerik analizi derinlemesine yapılan araştırmalarda kullanılırken betimsel analiz ise derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin incelenmesinde kullanılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Ders kitaplarını mümkün olduğunca nesnel bir şekilde taramak amacıyla, araştırmacı tarafından (Çayır, 2014) model alınarak bir Tarama Kontrol Listesi Formu hazırlanmıştır. İki alan uzmanı tarafından kontrol edilerek formun güvenilirliği arttırılmaya çalışılmıştır. Bu form kullanılarak ders kitapları taranmıştır. Toplanan verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmış ve bulgular tablo oluşturularak ifade edilmiştir.

3.4 İnandırıcılık

Nitel araştırmalarda inandırıcılık, araştırmanın bilimselliği ve tarafsızlığı yönünden önemlidir. Bu araştırmalarda doğru araçların kullanılması ve gerekli süreçlerin yerine getirilmesi inandırıcılığı (yapı geçerliği) sağlamada etkilidir (akt. Önal, 2017). Araştırma bulgularının inandırıcılığını sağlamak amacıyla, ders kitaplarından elde edilen verilerin iki araştırmacı tarafından analiz edilmesi ve farklı düşünülen konularda ortaklaşma sağlanmaya çalışılmıştır. İlk ders kitabından elde edilen bulgular, bir alan uzmanına gösterilmiş ve alınan öneriler doğrultusunda diğer ders kitapları taranmıştır. Taranan her ders kitabından sonra bulgular alan uzmanlarına tekrar gösterilmiş ve önerileri alınmıştır. Alınan öneriler doğrultusunda; ifadelerdeki muğlaklıklar giderilmiş ve uzun alıntılar kısaltılmıştır.

Araştırmada geçerlik ise araştırmacıların verilerden aynı yoruma ulaşması ile ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Bu tezde iki alan uzmanı da tezi hazırlayan araştırmacı ile benzer çıkarımlara ulaşmıştır. Ayrıca ders kitaplarından örnek içerik ve görsellere yer verilerek bu çıkarım ve yorumlar desteklenmiştir. Böylece geçerlik sağlanmaya çalışılmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde ilköğretim ve ortaokul ders kitaplarında çocuk haklarına yer verilme durumuna ilişkin bulgular alt problemler doğrultusunda sunulmaktadır. Bu kapsamda; 1., 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi, 4. sınıf insan hakları yurttaşlık ve demokrasi ile, 4., 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Ders kitaplarında; çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı, çocuğun yaşama ve gelişme hakkı, çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ve son olarak çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkelerine ilişkin içerik ve görsellere dair bulgular belirtilmiştir.

4.1 Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Bu başlık altında, araştırmanın birinci alt problemi olan “ders kitaplarında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine” dair bulgular yer almaktadır. Birinci alt problem kapsamında 1., 2., ve 3. sınıf hayat bilgisi, 4. sınıf insan hakları yurttaşlık ve demokrasi ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan içeriklerde “ders kitaplarında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine” dair bulgular belirlenmiştir. Bulgular tablolaştırılarak her öğrenme alanında kaç adet ilişkili içerik ve görsel olduğu karşısına yazılmış ve ilişkilendirme bulunmayan öğrenme alanının karşısına yok anlamında sıfır yazılmıştır.

Tablo 4.1-1. Hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Okulumuzda Hayat	1
2. Öğrenme Alanı	Evimizde Hayat	0
3. Öğrenme Alanı	Sağlıklı Hayat	0
4. Öğrenme Alanı	Güvenli Hayat	0
5. Öğrenme Alanı	Ülkemizde Hayat	0
6. Öğrenme Alanı	Doğada Hayat	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	1

Tablo 4.1-1 incelendiğinde hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabının birinci öğrenme alanının “Okulumuzda hayat” ta çocuğa ayrımcılık yasağı ile ilgili 1 adet içerik ve görsel yer verildiği görülmektedir (s.16). Diğer beş öğrenme alanında ise çocuğa ayrımcılık yasağı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel görülmemektedir.

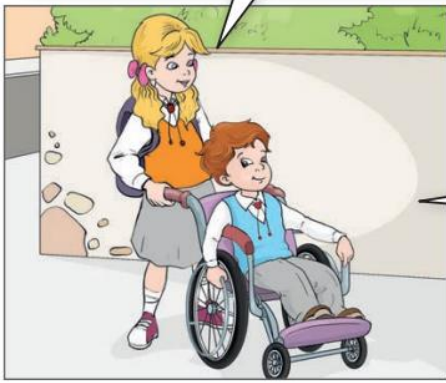
Farklıyız, Birlikte Mutluyuz

Düşünelim, Söyleyelim

- Sıra arkadaşınızla benzer ve farklı yönlerinizi söyleyiniz.

Adım Zeynep. Sarı saçlı ve mavi gözlüyüm. Ahmet ile aynı sınıftayız. Ahmet'in saçları kumral, gözleri kahverengidir. Yürüme engelli olduğu için tekerlekli sandalye kullanıyor.

Zeynep ile çok iyi arkadaşız. Derslerde birbirimize yardımcı oluruz. Birlikte oynar ve eğleniriz.

Adım Işıl. İşitmekte ve konuşmakta zorluk çekiyorum. Daha iyi işitmek için özel bir cihaz kullanıyorum. Arkadaşlarımla oynarken işitme cihazıma zarar vermemek için dikkatli oluyorum. Arkadaşlarımla da dikkat ediyorlar.

Üstteki örnekte görüldüğü gibi bireysel farklılıklarla ilgili, engelli olma durumuna ilişkin bir örnek ele alınmıştır. Tekerlekli sandalyede bir öğrenci görseline yer verilmiştir. Buradan yola çıkarak engelli öğrencilerin de içerik ve görsellerde temsil edildiği görülmektedir. Bu örnek ayrımcılık yasağı ilkesine dair olumlu bir örnek olarak görülebilir (Hayat bilgisi 1. sınıf s.16).

Hayat bilgisi 1.sınıf ders kitabından sonra, 2. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.1-2’de bu ders kitabında ayrımcılık yasağına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.1-2. Hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Okulumuzda Hayat	2
2. Öğrenme Alanı	Evimizde Hayat	0
3. Öğrenme Alanı	Sağlıklı Hayat	0
4. Öğrenme Alanı	Güvenli Hayat	0
5. Öğrenme Alanı	Ülkemizde Hayat	1
6. Öğrenme Alanı	Doğada Hayat	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	3

Tablo 4.1-2 incelendiğinde hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabının birinci öğrenme alanı olan “Okulumuzda hayat” ta çocuğa ayrımcılık yasağı ile ilgili 2 adet (s.12 ve 16) ve beşinci öğrenme alanı olan “Ülkemizde hayat” ta 1 adet içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir (s.150). Diğer öğrenme alanlarında ise çocuğa ayrımcılık yasağı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel görülmemektedir.

FARKLIYIM

Arkadaşlarınıza benzediğinizi düşünüyor musunuz? Nedenini söyleyiniz.

Dış görünüşümüzle diğer insanlardan farklıyız. Boyumuz, saçımız, göz rengimiz, ten rengimiz ve kilomuz diğer insanlardan farklıdır.

Aşağıdaki resimleri inceleyelim.

◆ Resimlerdeki bireylerin fiziksel özelliklerini karşılaştırınız.

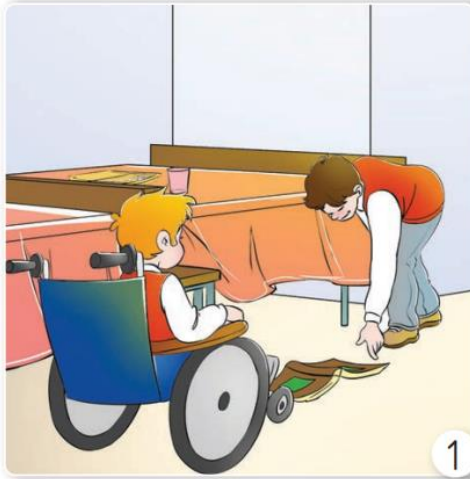
Hayat bilgisi ders kitabından doğrudan alınan içerik ve görsellerde üstte görüldüğü gibi farklı cinsiyet ve fiziksel özellikteki bireylere görsellerde yer verilmiş ve farklı özelliklerine metnin içerisinde değinilmiştir (Hayat bilgisi 2.sınıf s.12). ÇHS (1989, s.5) madde 2’de çocuklara, “*kendilerinin, ana babalarının ve yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler*

nedeniyle hiçbir ayırım gözetilmemesi” gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, ders kitabında yer verilen içerik ve görsellerin ÇHS’nin ayrımcılık yasağı ilkesi ile ilişkisinin çok yüzeysel kaldığı ve toplumda görülen diğer ayrımcılıkların temsil edilmediği söylenebilir.

BİREYSEL FARKLILIKLARIM

Sizi, diğer insanlardan farklı kılan özelliklerinizi söyleyiniz.

Fiziksel özelliklerimiz, ilgi ve yeteneklerimiz, duygu ve düşüncelerimiz bireysel özelliklerimizdir. Herkes farklı bireysel özelliklere sahiptir. Bu nedenle farklılıklarımızı kabul etmeli, birbirimizi sevmeli ve birbirimize saygı duymalıyız. Sınıfımızda fiziksel ve zihinsel farklılıkları olan arkadaşlarımız olabilir. Bu arkadaşlara yardımcı olarak onların yaşamlarını kolaylaştırabiliriz.

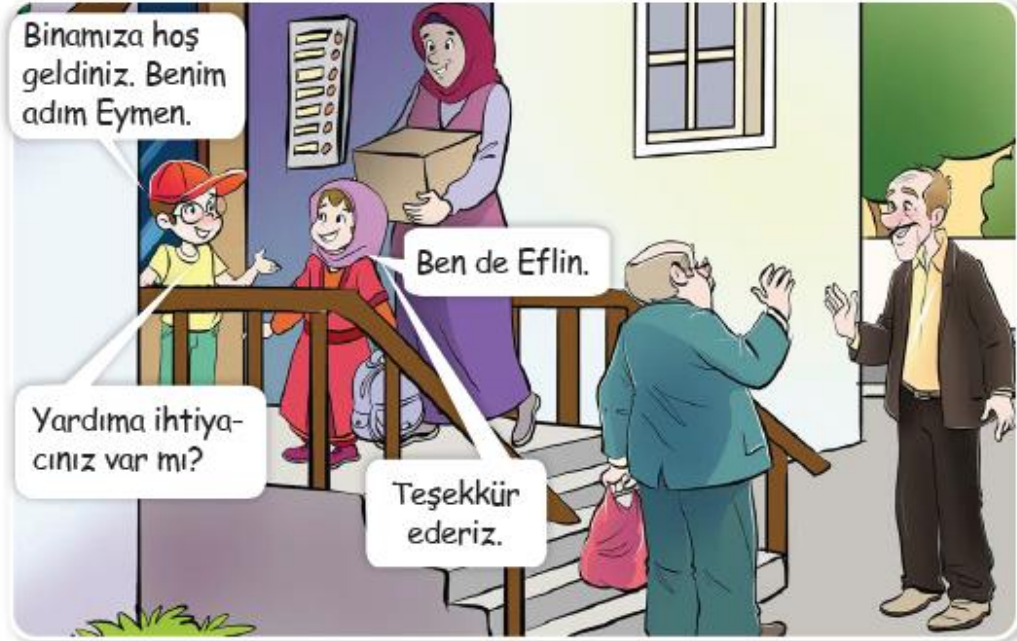
Hayat bilgisi ders kitabından doğrudan alınan diğer bir içerik ve görselde görüldüğü gibi herhangi bir engeli olmayan bireylerin yanında, yürüme ve görme engelli bireylere eğitim ortamında yer verildiği görülmektedir. Bu durum çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine vurgu yapıldığını göstermektedir (Hayat bilgisi 2. sınıf s.16).

ÜLKEMİZDE YAŞAYAN FARKLI KÜLTÜRDEKİ İNSANLAR

Göçmen ne demektir? Araştırınız.

Dünyada insanlar kendi ülkelerinden başka ülkelere zorunlu olarak veya çeşitli amaçlarla göç etmektedir. Ülkemize de savaş nedeniyle ya da eğitim, iş bulma, yerleşme gibi amaçlarla başka ülkelere göç etmiş insanlar vardır. Bu insanların dilleri, inançları, giyim şekilleri, yemekleri, alışkanlıkları, oyunları bize farklı gelebilir. Onların farklılıklarını anlayışla karşılamalıyız. Farklılıklara saygı duymalıyız.

Aşağıdaki resimde gördüklerimizi anlatalım.

- ◆ Siz, başka ülkelerden ülkemize göç etmiş kişilerle nasıl iletişim kuruyorsunuz? Anlatınız.
- Ülkemizde yaşayan farklı kültürdeki insanlara nasıl davranmalıyız? Söyleyiniz.

Hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerik ve görsellerde farklı yaş gruplarından bireylerin farklı din, inanç kültür ve ekonomik durumlarının olduğu belirtilmiştir. Suriye’de 2011 yılında başlayan savaş nedeniyle ülkemize göç etmek zorunda kalan ve ülkemizde mülteci olarak yaşayan insanlara yönelik ayrımcılık yapılmamasına yönelik içerik ve görseller Hayat Bilgisi ders kitaplarında

yer bulmuştur. Buradan yola çıkarak çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine değinilmiştir (Hayat bilgisi 2. sınıf s.150).

Birinci ve ikinci sınıf ders kitaplarından sonra hayat bilgisi 3.sınıf ders kitabı incelenmiştir. Çocuğa ilişkin ayrımcılık yasağı ilkesiyle ilgili elde edilen bulgular Tablo 4.1-3'te belirtilmiştir.

Tablo 4.1-3. Hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Okulumuzda Hayat	1
2. Öğrenme Alanı	Evimizde Hayat	0
3. Öğrenme Alanı	Sağlıklı Hayat	0
4. Öğrenme Alanı	Güvenli Hayat	0
5. Öğrenme Alanı	Ülkemizde Hayat	0
6. Öğrenme Alanı	Doğada Hayat	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	1

Tablo 4.1-3 incelendiğinde hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabının birinci öğrenme alanı “Okulumuzda hayat” ta çocuğa ayrımcılık yasağı ile ilgili 1 adet içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir (s12). Diğer beş öğrenme alanında ayrımcılık yasağı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel görülmemektedir.

GÜÇLÜ VE GÜÇLENDİRİLMESİ GEREKEN YÖNLERİM

Sizce insanlar aynı özelliklere mi sahiptir? Anlatınız.

Hepimizin farklı özellikleri, ilgi alanları, yetenekleri ve becerileri vardır. Kimimiz spor yapmaktan, kimimiz müzik dinlemekten hoşlanırsınız. Kimimiz kitap okumayı, kimimiz ise hayvanları severiz. Bu özelliklerimiz güçlü yönlerimizdir. Güçlü yönlerimizin yanı sıra güçlendirilmesi gereken yönlerimiz de vardır. Resim yapmayı çok sevdiğimiz hâlde satrançta çok başarılı olamayabiliriz. Ya da basketbolda başarılı olmamıza rağmen futbolda yeterince başarı gösteremeyebiliriz. Planlı ve verimli çalışma, çevremizdeki insanlarla iyi iletişim kurma ve iş birliği yapma gibi becerilere hepimiz sahip olamayabiliriz. Bu özelliklerimiz güçlendirilmesi gereken yönlerimizdir.

Ayşe, resim yapmayı sever. İnsanlarla iyi iletişim kurar.

Mert, basketbol oynamayı çok sever.

Hasan, keman çalmayı sever.

Neşe, hayvanları çok sever.

Üstteki görsellerde farklı fiziksel özelliklere ve yeteneklere sahip bireylerin farklı alanlarda kendilerini geliştirebildikleri örneklenmiştir. Bireylerin ilgi ve yetenek alanlarına dair; resim, spor, müzik ve doğa/hayvan sevgisi temalı görsel ve içeriklere yer verilmiştir. Çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesi yüzeysel ve sade

bir şekilde ifade edilmiş, sosyal köken, düşünce farklılığı gibi ayrıntılı bireysel özelliklere yer verilmemiştir (Hayat bilgisi 3. sınıf s.12).

Hayat bilgisi 1., 2. ve 3. sınıf ders kitaplarından sonra insan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.1-4'te bu ders kitabında ayrımcılık yasağına ilişkin bulgular verilmiştir.

Tablo 4.1-4. İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	İnsan Olmak	1
2. Öğrenme Alanı	Hak, Özgürlük ve Sorumluluk	2
3. Öğrenme Alanı	Adalet ve Eşitlik	2
4. Öğrenme Alanı	Uzlaş	0
5. Öğrenme Alanı	Kurallar	0
6. Öğrenme Alanı	Birlikte Yaşama	1
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	6

Tablo 4.1-4'te görüldüğü gibi, insan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabının birinci öğrenme alanı olan “İnsan olmak” ta 1 adet (s.15), ikinci öğrenme alanı olan “Hak, özgürlük ve sorumluluk” ta 2 adet (s.30 ve 33), üçüncü öğrenme alanı olan “Adalet ve eşitlik” te 2 adet (s.47 ve 50), altıncı öğrenme alanı olan “Birlikte yaşama” da 1 adet (s.98), toplamda 6 adet olmak üzere çocuğa ayrımcılık yasağı ile ilgili içerik ve görsellere yer verildiği görülmektedir. Dördüncü öğrenme alanında ise ilişkili içerik ve görsellere yer verilmediği görülmektedir.

Temel haklara sahip olmanın hiçbir şartı ve sınırlaması yoktur. Tüm insanlar herhangi bir ayrım (din, dil, ırk, cinsiyet, yurttaşlık vb.) gözetilmeksizin yalnızca insan oldukları için temel haklara sahiptir.

Etkinlik

Aşağıda verilen tanımlar ile tanımlara karşılık gelen hakları eşleştiriniz.

1. Herkes özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir.	☐ Kişi dokunulmazlığı hakkı
2. Herkes düşünce ve kanaatlerini açıklama hakkına sahiptir.	☐ Sağlık hakkı
3. Herkes din ve vicdan özgürlüğüne sahiptir.	☐ Düşünce ve ifade özgürlüğü
4. Herkes sağlık hizmetlerinden eşit bir şekilde yararlanma hakkına sahiptir.	☐ Özel yaşamın gizliliği
5. Herkesin yaşama ve varlığını geliştirme hakkı vardır. Hiç kimseye insan onuruyla bağdaşmayacak kötü davranışta bulunulamaz.	☐ Din ve vicdan özgürlüğü hakkı

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerikte din, dil ve ırk fark etmeksizin tüm bireylerin haklara sahip olduklarından söz etmektedir. İnsan olarak çocuklara yönelik ayrımcılık yasağı ilkesi verilen içeriklerden çıkarım olarak elde edilebilir (İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf s.15).

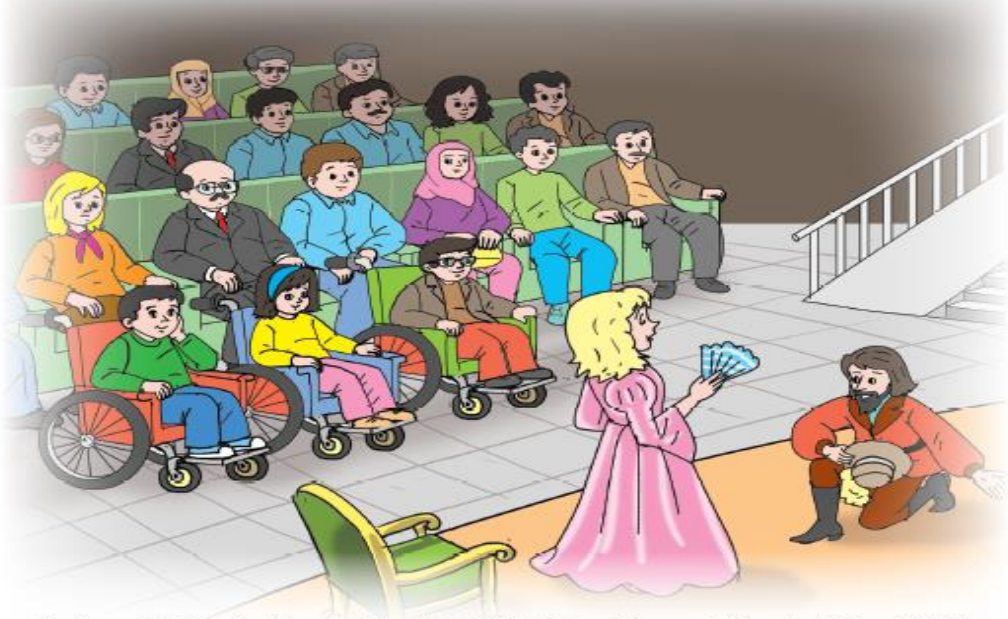
HAK, ÖZGÜRLÜK VE SORUMLULUK

Dili, dini, ırkı ne olursa olsun her çocuk, sadece çocuk olduğu için hak ve özgürlüklere sahiptir. Bu haklar uluslararası sözleşmelerle güvence altına alınmıştır. Çocukların bu hak ve özgürlükleri elde etmek için herhangi bir çaba göstermesi gerekmez. Ancak kimi zaman hak ve özgürlüklerimizin ihlal edildiği durumlarla karşılaşabiliriz. Bu durumda kendimizi dışlanmış, değersiz ve incinmiş hissederiz. İnsanlara karşı güvenimizi yitiririz. Çevremizdeki insanlar ile sağlıklı ilişkiler kuramayız. Bu yüzden başkalarının hak ve özgürlüklerinin kısıtlanması karşısında onların neler hissedebileceklerinin farkında olup duyarlı olmalıyız. Kendimize yapılmasını istemediğimiz bir davranışın başkalarına da yapılmaması için çaba göstermeliyiz.

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerik ve görselde görüldüğü gibi farklı renkte ve kişisel özellikteki çocukların birlikte vakit geçirmeleri, yine dil, din, ırk fark etmeksizin tüm bireylerin haklarına ve özgürlüklerine vurgu yapılmıştır. Buradan yola çıkarak ayrımcılık yasağı ilkesine olumlu bir örnek olarak görülebilir (İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf s.33).

Düşünsel ve duygusal özelliklerimizin yanı sıra tenimizin, saçımızın ve gözümüzün rengi; boyumuz, kilomuz ve yüzümüzün şekli gibi fiziksel özelliklerimiz de farklıdır. Farklılıklarımızın olması insan oluşumuzun doğal bir sonucudur. Farklılıklarımız kimi zaman farklı haklara sahip olmayı da gerektirir.

Özel gereksinimi olan bireylerin hayatın içinde daha etkin yer alabilmeleri için çeşitli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu düzenlemeler ile özel gereksinimi olan bireyler, bir başkasının yardımına ihtiyaç duymadan okula, sinemaya, tiyatroya, parka kolaylıkla gidebilirler.

Değerlendirme Çalışmaları

1. İnsanların birbirinden farklı olan özelliklerine örnekler veriniz.

2. İnsanlar arasındaki bireysel farklılıklara saygı duyulmaması hâlinde bundan toplum nasıl etkilenir? Düşüncelerinizi yazınız.

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerik ve görselde farklılıklara yönelik ayrımcılık yasağı tekerlekli sandalyeli çocuk görselleri, farklı sosyoekonomik düzeydeki bireylerin yer alması ayrımcılık yasağını destekleyen unsurlar olmuştur (İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf s.47).

İNSANLAR EŞİTTİR

Hazırlık Çalışmaları

Aşağıdaki resimde verilen mesajı açıklayınız.

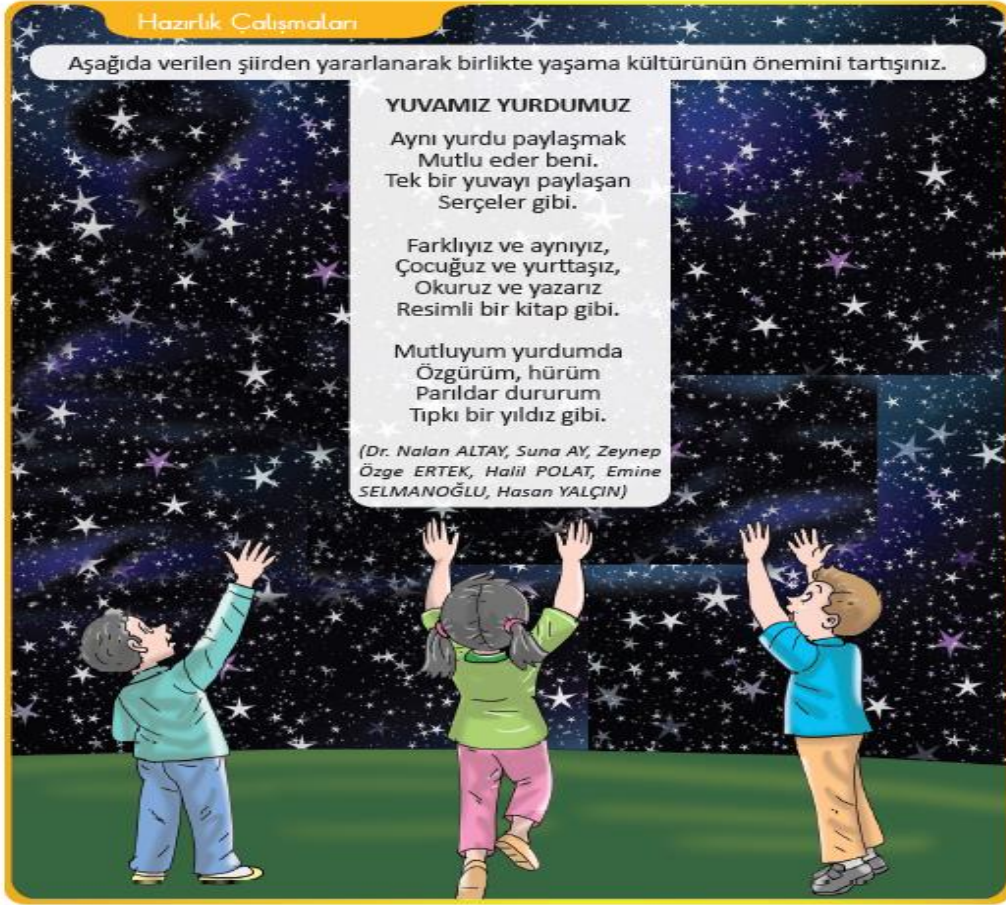

Toplumsal yaşamda bireyler arasında haklar bakımından ayırım gözetilmemesi ve var olan ayrımların ortadan kaldırılması eşitlik ilkesi ile mümkündür. Eşitliğin sağlandığı bir toplumda yasa ve kurallar herkese eşit bir şekilde uygulanır. Yasalar önünde hiç kimseye onun bireysel özellikleri ve toplum içindeki konumuna bakılıp ayrıcalık tanınmaz. Toplumun her kesiminden kişiler kanun önünde hakkını arayabilir. Yukardaki görselde kanun önünde herkesin eşit olduğu betimlenmektedir. Aynı zamanda gerekli nitelikleri taşıyan bütün vatandaşlar seçme ve seçilme haklarını eşit şekilde kullanabilir, toplum hizmetine katılabilirler.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. maddesine göre:

Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Toplumda eşitlik yasalar ve kurullarla sağlanıp güvence altına alınır. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir.

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerik ve görselde toplumsal adaletin sağlanması için herkesin eşit olduğu düşüncesine vurgu yapılmıştır. Ayrıca anayasamızın 10. maddesinde herkesin din, dil, ırk, cinsiyet ve düşünce gibi yönlerden eşit olduğu kimseye ayrımcılık yapılamayacağı fikrine yer verilmiştir (İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf s.50).

Ailede birbirimize ihtiyaç duyarız. Sorumluluk alıp paylaşımlarda bulunur, kurallar belirleyip bu kurallara uyarız. Yaşadığımız toplum için de aynısı geçerlidir. Birbirimizden yardım alır, sevgi ve saygı ile diğer insanlarla iletişim kurarız. Bu kurallara uygun davranmamız birlikte uyumlu bir şekilde yaşamamızı sağlar. Örneğin ortak yaşam alanlarımızı temiz tutmak, birbirimizin fikirlerine katılmasak bile paylaşılan fikirlere saygı duymak, bizden farklı olduğunu düşündüğümüz insanlara anlayışla yaklaşmak bunlardan bazılarıdır.

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerik ve görselde bizden farklı olduğunu düşündüğümüz kişilere ve fikirlere saygı duymanın öneminden dolayısıyla ayrımcılığın yapılmaması gerekliliğinden bahsedilmektedir. Ayrımcılık yasağı bu içerik ve görselde desteklenmektedir (İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf s.98).

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabından sonra, sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.1-5'te bu ders kitabında ayrımcılık yasağına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.1-5. Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	1
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	1
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	2

Tablo 4.1-5'te sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabının birinci öğrenme alanı olan “Birey ve toplum” da 1 adet (s.28), altıncı öğrenme alanı olan “Etkin vatandaşlık” ta 1 adet (s.153), olmak üzere çocuğa ayrımcılık yasağı ile ilgili toplam 2 adet içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir. Diğer öğrenme alanlarında ise çocuğa ayrımcılık yasağı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

FARKINDAYIM, FARKLILIKLARA SAYGILIYIM.

Bütün insanlar aynı özelliklere sahip olsaydı dünya nasıl bir yer olurdu?

Bir resmin veya gökkuşağının güzelliği çeşitli renklerin bir arada bulunmasıyla mümkündür.

Renkler gibi toplumu meydana getiren insanlar da farklı farklıdır. Kimi insanlar çok hareketliken kimileri sakinler. Bazıları dikkatli ve özenli, bazıları dağınıktır. Çekingen insanlar olabileceği gibi girişken insanlar da vardır.

İnsanlar karakterleriyle olduğu gibi duygu ve düşünceleriyle de birbirlerinden ayrılır. Farklı hobilerle ilgilenebilecekleri gibi farklı spor kulüplerinin taraftarları da olabilirler. Farklı görüşleri savunup değişik hayat tarzlarını benimseyebilirler. İnsanlar arasındaki bu çeşitlilik doğal karşılanmalı ve bir zenginlik olarak görülmelidir. Başka bir ifadeyle her insan, diğer insanların kendisinden farklı duygu ve düşüncelere sahip olabileceği gerçeğini kabul ederek onlara saygı duymalıdır.

Sağlıklı insan ilişkileri ancak farklılıklara saygıyla kurulabilir. Çünkü insan, farklı insanları tanıdıkça onlardan yeni şeyler öğrenerek gelişir. Farklılıkları tehlike olarak değil eksiklerini tamamlayacak zenginlikler olarak görür. Böylece kendisini güvende ve daha güçlü hisseder. Bu nedenle kendimizde olmayan özellikleri kötü veya yanlış ilan ederek herkesin bizim gibi olmasını beklememeliyiz. Farklılıkları hor görmeye ve değiştirmeye hakkımız olmadığıni bilerek insanların inançlarını ve düşüncelerini saygı ile karşılamalıyız.

Farklılıklarımız

Farklılıklardır güzelleştiren her şeyi
Sevmemizi sağlayan birbirimizi
Aslında bir arada tutan bizi
Öğreten bize farklı görmeyi.

Hiçbirimiz daha iyi değildir
Ne kadar farklı olsak da.
Sevmeyi, saymayı öğreniriz
Biz birlikte yaşadıkça.

Ne kadar farklı olsak da
Oluştururuz bir bütünü.
Aramıza bir şey giremez;
Bozamaz bu büyüü.

Türkan Nur ACAR

“Şiire göre farklılıklarımızın sağladığı faydalar nelerdir?”

Üstte verilen içerik ve görsel Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında yer almaktadır. Farklı özellikteki bireylere saygı duyulması gerektiği ve kimsenin kendimiz gibi olmasını beklemememiz gerektiğinden söz edilmektedir. Buradan yola çıkarak ayrımcılık yasağına vurgu yapıldığı söylenebilir (Sosyal bilgiler 4. sınıf s. 28).

Sevgili arkadaşlarım, 18 yaşından küçük her insan çocuktur. Irk, dil, din, cins ayrımı yapılmaksızın her çocuk Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde belirtilen haklardan yararlanmalıdır. Her çocuk yaşama ve sağlıklı biçimde büyüme hakkına sahiptir. Sevgi ve ilgi görme, dengeli ve düzenli beslenme, dinlenme, özgürce oyun oynama ve barınma her çocuğun olmazsa olmaz hakları arasındadır. Eğitim alma (Görsel 6.1); şiddet, istismar, ihmal ve diğer tehlikelere karşı korunma da önemli çocuk haklarındandır. Ayrıca çocukların çalıştırılmamaları, savaşlardan uzak tutulmaları, temiz bir çevrede yaşamaları ve engelli çocukların hayatlarının kolaylaştırılması devletlerin temel görevlerindendir.

Engin

Çocuk olarak haklarımızı kullanma konusunda çeşitli engellerle karşılaşabiliriz. Ancak ben bunları aşabilecek güçte olduğumuza inanıyorum. Arkadaşlar, biz gücümüzü Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nden alıyoruz. Bu sözleşmeyle bizlere çok önemli haklar tanınmıştır. Doğuştan sahip olduğumuz bu hakları kullanabilmemiz için öncelikle onların farkında olmamız gerekmektedir.

Üstte verilen içerik ve görsel Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında yer almaktadır. Irk, dil, din ayrımı yapılmadan çocukların haklara sahip olduğu belirtilmektedir. Bazı durumlarda çocuk haklarının ihlal edilebileceği durumların yaşanabileceği buna karşın ÇHS'nin etkili bir şekilde uygulanması gerektiği belirtilmiştir. Bu durum ayrımcılık yasağı ilkesine olumlu bir örnek olarak görülebilir (Sosyal bilgiler 4. sınıf s.153).

Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabından sonra, 5. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.1-6’da bu ders kitabında ayrımcılık yasağına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.1-6. Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	1
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	0
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	1

Tablo 4.1-6 incelendiğinde sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabının birinci öğrenme alanı olan “Birey ve toplum” da 1 adet (s.29), çocuğa ayrımcılık yasağı ile ilgili toplam 1 adet içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir. Diğer öğrenme alanlarında ise çocuğa ayrımcılık yasağı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

Madde 1: Her birey on sekiz yaşına kadar çocuk olarak kabul edilir. Her çocuk vazgeçilmez haklara sahiptir (Görsel: 1.35).

Madde 2: Çocuk hakları, bütün çocuklar içindir. Doğum yerleri, konuştukları dil ne olursa olsun fark etmez. Büyüklerinin inançları ya da görüşleri nedeniyle hiçbir çocuğa ayırım yapılmaz (Görsel: 1.36).

Sosyal bilgiler 5.sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerik ve görsellerde görüldüğü gibi dünyanın farklı milletlerinden olan çocukların haklar yönünden eşit olduğu hiç kimsenin farklı özelliklerinden dolayı diğerlerinden üstün olmadığı verilmektedir. Bu yönüyle ayrımcılık yasağı ilkesi vurgulanmaktadır (Sosyal bilgiler 5. sınıf s.29).

Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabından sonra, 6. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.1-7’de bu ders kitabında ayrımcılık yasağına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.1-7. Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	2
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	1
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	3

Tablo 4.1-7 incelendiğinde sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabının birinci öğrenme alanı olan “Birey ve toplum” da 2 adet (s.18 ve 20), altıncı öğrenme alanı olan “Etkin vatandaşlık” ta 1 adet (s.230) olmak üzere ayrımcılık yasağı ile ilgili toplam 3 adet içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir. Diğer öğrenme alanlarında ise çocuğa ayrımcılık yasağı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

Önceki sayfada verilen haber metninde 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı için Şanlıurfa'ya gelen ve aralarında din, dil, sosyoekonomik farklılıkları olan çocukların birbirleriyle uyum içinde bir gün geçirdiklerini okudunuz. Tören için Şanlıurfa'ya gelen çocuklar din, dil, sosyoekonomik durum gibi farklılıkları önemsemeden birbirlerine arkadaşça davranmışlar ve böylece birbirleriyle uyum içerisinde güzel bir gün geçirmişlerdir.

Her bireyin toplumda yeri ve önemi vardır.

Yaşamımız boyunca bizden farklı özelliklere sahip bireylerle karşılaşabiliriz. Örneğin bazı insanların konuştuğu dil, bizim konuştuğumuz dilden farklıdır. Bazı insanlar bizim inandığımız dinden farklı dinlere inanır. Bazı insanların maddi durumu bizimkinden daha iyi, bazılarınınki ise daha kötü olabilir. İnsanlar arasında karşılaşılabilecek bunun gibi farklılıklar doğaldır. Bu farklılıklar insan ilişkilerinde davranışların belirlenmesinde etken olmamalıdır. Bireyleri oldukları gibi kabullendiğimizde onlarla uyum içinde yaşamamız da kolaylaşır (Görsel 1.14).

Özlü Sözleri Yorumlayalım

Aşağıdaki söz size neleri çağrıştırmaktadır? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

"Her insan farklı bir dünyadır."

Genel Ağ'dan alınmıştır (13.04.2018).

Toplumla uyumlu bir yaşamın sürdürülebilmesi için farklılıklara saygı gösterilmesi son derece önemlidir. Ancak farklı kişi veya gruplara karşı zaman zaman rastlanabilen bazı kalıp yargı ve ön yargılar toplumun uyum içinde yaşamasının önünde engel oluşturabilmektedir. Bir grubun bütün üyelerine yönelik abartılan, genelleştirilen olumlu veya olumsuz değerlendirmelere **kalıp yargı** adı verilir. Kalıp yargılar başkalarından, medya organlarından veya çeşitli kaynaklardan öğrenilmiş olabilir. Şimdi bazı kalıp yargı örneklerini inceleyelim.

Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında yer alan içerik ve görselde 23 Nisan dolayısıyla bir araya gelen farklı kültürlerden çocukların görseli verilmiştir. İçerik kısmında farklılıkların zenginlik olduğundan ve kalıp yargının iletişimi olumsuz etkileyen bir durum olduğundan söz edilmiştir. Ayrımcılık yasağı asıl vurgulanmak istenen durum olarak bu içerikte yer almaktadır (Sosyal bilgiler 6. sınıf s.18).

Ülkemizde farklı etnik, dinî ve mezhepsel aidiyetlere mensup çok sayıda insan yaşamaktadır. Toplumdaki tüm bireylere etnik kökenleri, dinî inançları veya mezhepsel farklılıkları ne olursa olsun kalıp yargı ve ön yargılar olmadan tarafsız yaklaşmalı ve saygı duymalıyız. Birbirine saygılı insanlardan oluşan toplum uyum içinde yaşar.

Ülkemizde çıkarılan kanunlar ve kurulan kurum ve kuruluşlar vatandaşların uyum içinde yaşamasına olanak sağlamaktadır. Bu durum Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nun 2. madde 3. fıkrasında "Cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, felsefi ve siyasî görüş, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılık yasaktır." şeklinde ifade edilmiştir.

Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında yer alan metinde inanış ve görüş farklılığı olan bireylerin haklar yönünden eşit olduğu verilmektedir. Bu örnek ayrımcılık yasağı ilkesine dair olumlu bir örnek olarak görülebilir (Sosyal bilgiler 6. sınıf s.20).

Toplumsal yaşamda iş, meslek edinme, yönetme gibi alanlarda kadınlara, çocuklara, engellilere ayrıcalık tanımaya **pozitif ayrımcılık** denir. Merdivenleri kullanamayan engelli bireyler için havaalanlarında, metro istasyonlarında, kamu kuruluşlarında yalnızca engellilerin kullanabileceği asansörler vardır. Bu uygulama, engellilere yönelik pozitif ayrımcılığa bir örnektir (Görsel 6.34). Haberde de okuduğunuz gibi ülkemizin çeşitli yerlerinde kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık uygulamaları yapılmaktadır. Bu durum toplumsal hayatta kadına verilen değeri göstermektedir. Aşağıda, ülkemizde kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık uygulamalarına örnekler verilmiştir. İnceleyiniz.

• Ülkemizde kadınların çalışma hayatından kopmadan annelik görevlerini yerine getirebilmeleri için doğumdan önce ve doğumdan sonra ücretsiz izin hakları vardır. Aynı zamanda çocukları 6 yaşına girene kadar kadınlara yan zamanlı olarak çalışma hakkı tanınmıştır.

• Ülkemizde kadınlar, erkeklerden daha önce emekli olma hakkına sahiptir.

• Ülkemizde toplu taşıma araçlarında erkek yolcular, ayakta seyahat eden kadın yolculara yer vermektedir.

• Okuma yazma bilmeyen kadınlara yönelik okuma yazma kampanyaları düzenlenmektedir.

Günümüzde çok sayıda kadın bir işte çalışarak ev ekonomisine katkıda bulunmakta, hemen hemen istediği her mesleği yapabilmektedir. Örneğin yönetici olarak şirketlerde, öğretmen olarak okullarda, şoför olarak belediye otobüslerinde çalışabilmektedir (Görsel 6.35). Ülkemizde kadınların çalışma hayatına katılması için bazı çalışmalar yapılmaktadır. Bununla ilgili verilen haberi inceleyiniz.

Ülkemizde özel gereksinimi olan bireylere pozitif ayrımcılık yapılmaktadır.

Ülkemizde kadınlar birçok iş kolunda çalışabilmektedir.

Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında yer alan içerik ve görselde çocukların ve kadınların haklarına yönelik alınacak tedbirlerin pozitif ayrımcılık olarak niteleneceği ve bu durumun toplumu olumsuz etkilemeyeceğinden söz edilmiştir. Toplum içerisinde kadın, çocuk ve yaşlıların korunmaya daha fazla ihtiyaç duyduklarını göz önünde bulundurduğumuzda pozitif ayrımcılık yapmanın doğru bir davranış olduğunu daha iyi anlamış oluruz. Ayrımcılık yasağı ilkesine katkı sağlayan bir içerik ve görsel örneği olarak kabul edilebilir (Sosyal bilgiler 6. sınıf s. 230).

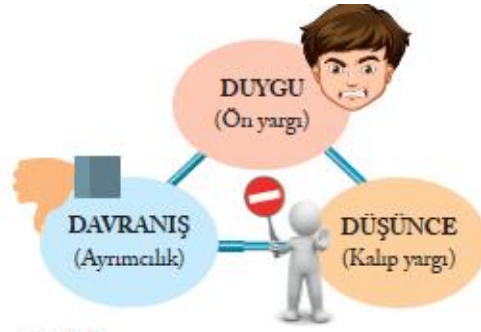
Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabından sonra, 7. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.1-8’de bu ders kitabında ayrımcılık yasağına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.1-8. Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	0
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	0
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	2
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	2

Tablo 4.1-8 incelendiğinde sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabının yedinci öğrenme alanı olan “Küresel bağlantılar” da 2 adet (s.214 ve 223) olmak üzere ayrımcılık yasağı ile ilgili toplam 2 adet içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir. Diğer öğrenme alanlarında ise çocuğa ayrımcılık yasağı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

Kalıp yargılar, kanıtlanamayan inançlara dayanan, tahmini ve duygusal, yanlış ya da gerçeğin tamamını göstermeyen, herhangi bir kişi hakkında kısa yoldan bilgi edinmeyi sağlayan, toplumda sorgulanmadan hızlı biçimde yayılan, olumlu veya olumsuz nitelendirmelerdir. Ön yargı ise bir kimse veya bir şeyle ilgili olarak belirli olay ve görüntülere dayanarak önceden edinilmiş olumlu veya olumsuz yargılardır. Ön yargı ve kalıp yargı birbirinden farklı ama birbirini tamamlayan iki kavramdır. Ön yargıları değiştirmenin ne kadar zor olduğunu Albert Einstein (Alburt Aynştayn) şu sözleriyle ifade etmiştir: "Ön yargıları yok etmek, atom çekirdeğini parçalamaktan daha zordur." Söz gelimi, 'A ülke halkı ukaladır.' kalıp yargısı bütün A ülkesinde yaşayanların her zaman ukala oldukları inancına dayanarak oluşturulmuştur. Bu kalıp yargıyı kullanan kişiler, A ülkesinde yaşayanların gerçekten ukala olup olmadıklarını araştırmadan veya bu ifadenin gerçek olup olmadığını sorgulamadan konuşmalarında bu ifadeye yer vermektedirler.

Görsel 7.20

Gerçeğe uygun olup olmadığı sorgulanmadan kullanılan kalıp yargılar, üzerinde konuşulan veya tartışılan konu hakkında kısa yoldan bilgi edinilmesini ve kişisel bir görüş oluşturulmasını hedefleyen ifadelerdir. Mantıksal açıdan kuşku ile karşılanmaları gerektiği hâlde genellikle kabul edildikleri görülmektedir. Örneğin B ülkesine hiç gitmemiş veya o ülke halkını hiç tanıtmamış olan birinin "Onlar ya topçu olur ya dansçı." demesi, gerçek dünyadaki durumu dikkate almadan o ülke halkıyla ilgili bir görüşe sahip olmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle kalıp yargılar, toplumda yaygın olan peşin hükümleri kuvvetlendirir, gerçeğe aykırı durumları gerçekmiş gibi gösterebilir.

Görsel 7.21: Ayrımcılık yapan çocuklar

Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabından doğrudan alınan yukarıdaki içerik ve görselde kalıp yargı, ön yargı gibi düşüncelerin ayrımcılığı tetiklediğinden söz edilmektedir. Bu kavramların toplumda var olmasının ayrımcılık yasağı ilkesine ters düştüğü ifade edilmiştir. (Sosyal bilgiler 7. sınıf s.214).

Dünya Bankası: 1 Milyardan Fazla İnsanın Kimliği Yok

Görsel 7.34

Dünya Bankasının yaptığı bir çalışmaya göre dünya üzerinde 1,1 milyardan fazla insanın herhangi bir kimlik belgesi yok. Özellikle Afrika ve Asya'da yaşayan, kimlik kaydı yapılmamış her üç çocuktan biri şiddete daha yatkın. Sorun özellikle yoksulluk, ayrımcılık, salgınlar ve silahlı çatışmalarla mücadele edilen coğrafyalarda daha da şiddetli. Birçok aile doğum kaydının önemi hakkında bilgilendirilmediği için dünya genelinde 1,1 milyardan fazla insan en temel haklardan yararlanamıyor. Bu sebeple Afrika ve Asya'da milyonlarca çocuk ancak okul çağına geldiğinde bir devlet dairesince tanınıyor.

Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabından doğrudan alınan yukarıdaki içerik ve görselde dünyanın bazı bölgelerinde hastalık, şiddet vb. gibi durumlardan dolayı bireylerin haklarını eşit bir şekilde kullanamadığı ve bu durumun ayrımcılık yasağı ilkesine ters düştüğünden söz edilmektedir (Sosyal bilgiler 7. sınıf s.223).

4.2 İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Bu başlık altında, araştırmanın ikinci alt problemi olan “ders kitaplarında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine” dair bulgular yer almaktadır. İkinci alt problem kapsamında 1., 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi, 4.sınıf insan hakları yurttaşlık ve demokrasi ile 4., 5., 6. ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan içeriklerde “ders kitaplarında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine” dair bulgular belirlenmiştir. Bulgular, tablolastırılarak her öğrenme alanında kaç adet ilişkili içerik ve görsel olduğu karşısına yazılmış ve ilişkilendirme bulunulamayan öğrenme alanının karşısına yok anlamında sıfır yazılmıştır.

Tablo 4.2-1. Hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Okulumuzda Hayat	0
2. Öğrenme Alanı	Evimizde Hayat	0
3. Öğrenme Alanı	Sağlıklı Hayat	0
4. Öğrenme Alanı	Güvenli Hayat	0
5. Öğrenme Alanı	Ülkemizde Hayat	0
6. Öğrenme Alanı	Doğada Hayat	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	0

Tablo 4.2-1 incelendiğinde hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabının herhangi bir öğrenme alanında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel görülmemektedir.

Büyümek, gelişmek ve sağlıklı yaşamak için vücudumuza gerekli olan bütün maddeleri besinlerden alınız. Her gün, her mevsim tükettiğimiz çok çeşitli besinler vardır. Besinler, elde edildikleri kaynaklara göre iki gruba ayrılır: Bitkisel ve hayvansal besinler.

Hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabındaki görsellerde sağlıklı besin örneklerine yer verilmiştir. Metinde ise sağlıklı ve çeşitli beslenmenin önemi vurgulanmıştır. Çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkili gibi görünmesine rağmen beslenme ve sağlıklı beslenmenin öneminden söz edilmektedir. Bu sebeplerden dolayı içerik ve görselin incelediğimiz ilkeyle uyumu sağlanamamıştır (Hayat bilgisi 1. sınıf s.95).

Hayat bilgisi 1.sınıf ders kitabından sonra, 2. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.2-2’de bu ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.2-2. Hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Okulumuzda Hayat	0
2. Öğrenme Alanı	Evimizde Hayat	0
3. Öğrenme Alanı	Sağlıklı Hayat	2
4. Öğrenme Alanı	Güvenli Hayat	0
5. Öğrenme Alanı	Ülkemizde Hayat	0
6. Öğrenme Alanı	Doğada Hayat	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	2

Tablo 4.2-2 incelendiğinde hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabının üçüncü öğrenme alanı olan “Sağlıklı hayat” ta çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili 2 adet içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir (s.76, ve 78). Diğer beş öğrenme alanında ise çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel görülmemektedir.

SAĞLIKLI BÜYÜYELİM

Sağlıklı büyümek için neler yapmanız gerekir?

Sağlıklı büyüyüp gelişmek için beslenmemiz gerekir. Sadece beslenmek büyüyüp gelişmemiz için yeterli değildir. Bunun için düzenli uyku uyumalı ve spor yapmalıyız. Kişisel bakımımıza da özen göstermeliyiz.

Vücut sağlığı için kişisel temizliğimize önem vermeliyiz. Haftada en az iki kez banyo yapmalıyız. Banyo yaparken büyüklerimizden yardım almalıyız. Çamaşırlarımızı da sık sık değiştirmeliyiz. Büyüklerimizden yardım alarak tırnaklarımızı kesmeliyiz.

Sağlıklı olmak için diş sağlığımıza da dikkat etmeliyiz. Yemeklerden sonra dişlerimizi fırçalamalıyız. Düzenli olarak diş doktoruna gidip kontrollerimizi yaptırmalıyız. Yemeklerden önce ve sonra ellerimizi yıkamalıyız. Çünkü ellerimiz çabuk kirlenir. Ellerimize bulaşan mikroplar ise hastalanmamıza neden olur.

Hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabında yer alan içerik ve görsellerde çocukların gelişimini etkileyecek kişisel bakım ve temizlik alışkanlıklarına yer verilmiştir. Buradan yola çıkarak çocukların yaşama ve gelişme hakkı ilkesine vurgu yapılmıştır (Hayat bilgisi 2. sınıf s.76).

Birinci ve ikinci sınıf ders kitaplarından sonra hayat bilgisi 3.sınıf ders kitabı incelenmiştir. Çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesi ile ilgili elde edilen bulgular Tablo 4.2-3'te belirtilmiştir.

ÖĞÜN LİSTEM

Öğle yemeğinde hangi besinleri tüketiyorsunuz?

Sağlıklı büyümek ve yaşamımızı sürdürebilmek için beslenmemiz gerekir. Besinler büyümemizi, gelişmemizi ve hastalıklara karşı dirençli olmamızı sağlar. Yeterince besin tüketmemek sağlıklı gelişip büyümemizi engeller.

Vücudumuzun ihtiyacı olan besinlerden yeteri kadar tüketirsek dengeli beslenmiş oluruz. Düzenli beslenmek dengeli beslenmek kadar önemlidir. Düzenli beslenmek için günde üç öğün yemek yemeliyiz. Tabağımıza yiyebileceğimiz kadar yemek koymalıyız. Tabağımızdaki yiyeceğimizi bitirmeliyiz. Yemek seçmemeliyiz.

Dengeli ve düzenli beslenmek için besinler belirli bir düzen içinde yani öğünlere bölünerek tüketilmelidir. Sabah, öğlen ve akşam ana öğünlerdir. Yiğit, gün içinde dengeli beslenebilmek için bir liste hazırladı. Masada kahvaltı için hazırladığı besinler görülüyor.

Hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabında yer alan içerik ve görsellerde çocukların gelişimini etkileyecek dengeli ve düzenli beslenmenin önemli olduğu sabah, öğle, akşam olmak üzere üç öğün yemek yemenin büyüme ve gelişme için gerekli olduğuna değinilmiştir. Böylelikle yaşama ve gelişme hakkı ilkesine güzel bir örnek olarak kabul edilebilir (Hayat bilgisi 2. sınıf s.78).

Tablo 4.2-3. Hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Okulumuzda Hayat	0
2. Öğrenme Alanı	Evimizde Hayat	0
3. Öğrenme Alanı	Sağlıklı Hayat	1
4. Öğrenme Alanı	Güvenli Hayat	0
5. Öğrenme Alanı	Ülkemizde Hayat	0
6. Öğrenme Alanı	Doğada Hayat	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	1

Tablo 4.2-3 incelendiğinde hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabının üçüncü öğrenme alanı olan “Sağlıklı hayat” ta çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili 1 adet içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir (s.86). Diğer beş öğrenme alanında ise çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel görülmemektedir.

SAĞLIKLI HAYAT

YETERLİ VE DENGELİ BESLENELİM

Sizce neden farklı gıdalarla beslenirsiniz? Anlatınız.

Ayça ve Zehra, samimi iki arkadaşı. Okulda ve okul çıkışında birlikte oyunlar oynuyorlardı. Zehra oyun oynarken çok çabuk yoruluyordu. Çünkü Zehra'nın yanlış beslenme alışkanlıkları vardı. Ayrıca Zehra'nın bazı besinlere de alerjisi vardı. Zehra'nın bazen kahvaltı yapmadan okula geldiği bazen de oyuna dalıp yemeğini yemediği oluyordu. Öğünlerini atladığı için sonraki öğünlerinde aşırı yemek yiyordu. Bu öğünlerde yiyecekleri israf ediyordu. Çoğu zaman da yağlı, şekerli ve tuzlu besinler tüketiyordu. Bazen de ona alerji yapan besinleri tüketiyordu. Ayça, arkadaşına:

– Zehra, sana alerji yapan besinleri tüketmemelisin. Yeterli ve dengeli beslenmelisin. Sağlıklı büyümek için yeterli miktarda besini uygun zamanda tüketmelisin. Kahvaltını ve diğer öğünlerini atlamamalısın. Yiyecekleri israf etmemelisin, diyordu.

Hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabında sağlıklı ve düzensiz beslenmenin olumsuz etkisine maruz kalmış çocuk görseli verilmiştir. Metinde ise yeterli, düzenli ve sağlıklı beslenmenin sağlıklı büyüme ve gelişme için değerli olduğundan bahsedilmiştir. Tüm içerik ve görsele baktığımızda çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesiyle ilişkili olduğunu ifade edebiliriz (Hayat bilgisi 3. sınıf s.86).

Hayat bilgisi 1., 2. ve 3. sınıf ders kitaplarından sonra insan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.2-4'te bu ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin bulgular verilmiştir.

Tablo 4.2-4. İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	İnsan Olmak	1
2. Öğrenme Alanı	Hak, Özgürlük ve Sorumluluk	1
3. Öğrenme Alanı	Adalet ve Eşitlik	0
4. Öğrenme Alanı	Uzlaş	0
5. Öğrenme Alanı	Kurallar	0
6. Öğrenme Alanı	Birlikte Yaşama	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	2

Tablo 4.2-4 incelendiğinde insan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabının birinci öğrenme alanı olan “İnsan olmak” ta 1 adet (s.16), ikinci öğrenme alanı olan “Hak, özgürlük ve sorumluluk” ta 1 adet (s.30), toplamda 2 adet olmak üzere çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir. Diğer öğrenme alanlarında ise ilişkili içerik ve görsel bulunmamaktadır.

Çocuklar bedensel ve zihinsel bakımdan özel güvence ve korunmaya ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 20 Kasım 1989'da **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**'yi kabul etmiştir. Bu sözleşmeye göre on sekiz yaşına kadar her insan çocuk kabul edilir ve aşağıda belirtilen çocuk haklarına sahiptir. Devletimiz de sözleşmeyi imzalayan taraf ülkelerden biridir.

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4.sınıf ders kitabında yer alan görselde çocuğun elinde bulunan balonlarda yazılı çocuk haklarına dair birden fazla örnek verilmiştir. Çocuğun yaşama ve gelişme hakkı verilen haklardan biridir (İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf s.16).

Çocuk hakları, kanunen ve ahlaki olarak dünya üzerindeki tüm çocukların doğuştan sahip olduğu haklardır. Ancak bazen onların bu hakları anlaması ve kullanmasının önünde büyük engeller bulunmaktadır. Örneğin, barış ortamında yaşamak her çocuğun temel hakkıdır. Buna rağmen günümüzde milyonlarca çocuk savaşın ortasında yaşamak zorunda kalmaktadır.

Her çocuğun bedensel, zihinsel, ruhsal ve ahlaki gelişimini sağlayacak bir hayat seviyesinde yaşama hakkı vardır. Ancak birçok çocuk açlık sınırında yaşamakta, şiddet görmekte veya şiddete tanık olmaktadır.

Her çocuğun, kendi yaşamı hakkında kararlar alınırken fikirlerini söyleme hakkı vardır. Ancak pek çok yetişkin onların görüşlerini dinlemeyip bu konuda onlarla işbirliği yapmamaktadır.

Etkinlik

Aşağıdaki resimleri inceleyerek çocukların hangi haklarını kullandıklarını ve kullanamadıklarını yazınız.

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4.sınıf ders kitabında yer alan görselde farklı ülkelerden çocukların farklı koşullarda yaşamlarını devam ettirdikleri görülmektedir. Bazı çocuklar ağır işlerde çalışmak zorunda kalırken kimisi ise güzel bir sınıfta eğitim görmektedir. Metinde tüm çocukların beden, ruhsal ve zihinsel gelişimini olumlu etkileyecek bir ortamda yaşamaları gerektiğinden söz edilmektedir. Asıl vurgulanmak istenen çocukların yaşama gelişme hakkı ilkesidir (İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf s.30).

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4.sınıf ders kitabından sonra, sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.2-5'te bu ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.2-5. Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	0
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	1
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	1

Tablo 4.2-5 incelendiğinde sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabının altıncı öğrenme alanı olan “Etkin vatandaşlık” ta 1 adet içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir (s.153). Diğer öğrenme alanlarında ise çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

Okulda öğretmenimiz sahip olduğumuz haklar konusunda bizlere bilgiler verdi. Ayrıca Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni sınıftaki panoya astı. Hepimiz o sözleşmedeki maddeleri okuyup haklarımızı öğrendik.

Tüm insanlar gibi bizlerin de en temel hakkı yaşama hakkıdır. Bu nedenle savaştan ve şiddetten uzak, sağlıklı ve güvenli bir çevrede yaşamak en doğal hakkımızdır. Çocuk Hakları Sözleşmesi bizleri istismara karşı da koruma altına almıştır. Buna göre hiç kimsenin kişiliğimize saldırmaya ve istemediğimiz bir şeyi bize zorla yaptırmaya hakkı yoktur. Sözleşmeye göre devletler bu konuda gerekli önlemleri almakla yükümlüdür.

Şevval

Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabındaki metinde yaşama hakkının tüm bireyler için olduğu ve bu hakkı gasp etmeye kimsenin hakkının olmadığına vurgu yapılmıştır. ÇHS'yi imzalayan devletlerin çocukların yaşama ve gelişme hakkını güvence altına aldıklarına değinilmiştir (Sosyal bilgiler 4. sınıf s.153).

Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabından sonra, 5. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.2-6'da bu ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.2-6. Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	2
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	0
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	2

Tablo 4.2-6 incelendiğinde sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabının birinci öğrenme alanı olan “Birey ve toplum” da 2 adet (s.13, ve 29), çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili toplam 2 adet içerik ve görsel yer verildiği görülmektedir. Diğer öğrenme alanlarında ise çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

4. Biz çocuğuz ve bizim çeşitli haklarımız var. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile yaşama, gelişme, korunma ve katılım haklarımız koruma altına alınmıştır (Görsel: 1.9).

Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabındaki görselde farklı milletlerden çocuklar bir arada verilmiştir. Metinde ise çocukların değişik haklarından söz edilmiş, yaşama ve gelişme hakkı bu haklardan bir tanesidir (Sosyal bilgiler 5. sınıf s.13).

Madde 6: Yaşamak, her çocuğun hakkıdır ve herkesin ilk görevi çocukların yaşamını korumaktır (Görsel: 1.37).

Madde 9: Her çocuğun ailesiyle birlikte yaşama hakkı vardır. Anne baba, çocuğa bakamıyorsa çocuk bu durumdan zarar görmesin diye ona başka bir bakım sağlanmalıdır. Bu durumda da her çocuğun, anne ve babasıyla düzenli olarak görüşebilme hakkı vardır (Görsel: 1.38).

Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabındaki içerik ve görselde çocukların bir aile ortamında mutlu ve sağlıklı şekilde yaşamasının önemi vurgulanmıştır. Anne babanın bakamadığı çocukların uygun ortamlarda yaşam ve gelişimlerini devam edebilmelerinin sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. Buradan yola çıkarak yaşama ve gelişme hakkı ilkesi ile ilişkili bir örnek olduğu söylenebilir (Sosyal bilgiler 5. sınıf s.29).

Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabından sonra, 6. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.2-7’de bu ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.2-7. Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	1
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	1
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	2

Tablo 4.2-7 incelendiğinde sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabının birinci öğrenme alanı olan “Birey ve toplum” da 1 adet (s.22), altıncı öğrenme alanı olan “Etkin vatandaşlık” ta 1 adet (s.223) çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili toplam 2 adet içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir. Diğer öğrenme alanlarında ise çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

LÖSEV (Lösemili Çocuklar Sağlık ve Eğitim Vakfı): Lösemili çocukların sağlık ve eğitim başta olmak üzere her türlü ihtiyaçlarının giderilmesine katkı sağlamak amacıyla kurulmuştur (Görsel 1.20). Lösemi hastalığına karşı insanları bilinçlendirmeyi, lösemili çocukların ve ailelerinin sıkıntılarının giderilmesine yardımcı olmayı hedeflemektedir.

Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabındaki içerik ve görselde Lösev çocuk vakfının çocukların sağlıklı olması için yürüttüğü faaliyetlerden söz edilmektedir.

Buradan yola çıkarak yaşama ve gelişme hakkı ilkesi ile ilişkili bir örnek olduğu söylenebilir (Sosyal bilgiler 6. sınıf s.22).

Kişinin dokunulmazlığı, maddî ve manevî varlığı

MADDE 17- Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı hâller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz. Kimseye işkence ve eziyet yapılamaz; kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

İnsanların en temel haklarından biri yaşama hakkıdır. Bu hak başka kişiler tarafından engellenemez. Kişi dokunulmazlığı anayasal güvence altındadır. Buna aykırı davranan bir kişi olursa suç işlemiş sayılır.

Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabındaki içerikte Anayasamızın 17. maddesi verilmiştir. Bu maddede çocuklar dahil tüm insanların yaşamanı ve manevî varlığını devam ettirme hakkına sahip olduğu vurgulanmıştır. Çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesi ile ilişkili bir içeriktir (Sosyal bilgiler 6. sınıf s.223).

Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabından sonra, 7. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.2-8’de bu ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.2-8. Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	0
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	0
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	1
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	1

Tablo 4.2-8 incelendiğinde sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabının yedinci öğrenme alanı olan “Küresel bağlantılar” da 1 adet çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir (s.220). Diğer öğrenme alanlarında ise çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

Görsel 7.28

Açlık

İnsan yaşayabilmek için karnını doyurmak zorundadır. İnsanın hayatını anlamlı kılacak ekonomik, siyasi, kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılabilmesi ve üretebilmesi sağlıklı olmasına, sağlıklı olması da iyi beslenebilmesine bağlıdır. Aslında israf edilmeden kullanılması halinde, yeryüzünün kaynakları bugünkü dünya nüfusundan çok daha fazlasını beslemeye yeterlidir. Tarımda makineleşme, gübreleme, ilaçlama ve sulama imkânlarının gelişmesi tarımsal üretimde verimliliği artırmıştır.

Dünyada açlık sorununun giderek derinleşmesinin en önemli iki nedeni, küresel iklim değişikliğine bağlı olarak artan kuraklık ve bölgesel anlaşmazlıklardan doğan savaşlardır. Dünyada açlıktan en çok etkilenenlerin dörtte üçü savaşların tahrip ettiği ülkelerin insanlarıdır. Az gelişmiş ülkelerdeki gıda üretiminin yetersiz oluşu, bir yandan doğal gelir kaynaklarının yetersizliğine ve iklim koşullarının elverişsizliğine, öte yandan nüfus yoğunluğuna bağlanmaktadır. Araştırmalara göre dünya nüfusunun yarısı günde 2 dolardan, 1,5 milyar insan ise günde 1 dolardan daha az bir gelirle yaşamaktadır. Dünya genelinde açlık çeken 800 milyonu aşkın insanın %80'ini, gelişmekte olan ülkelerin kırsal yörelerinde yaşayanlar oluşturmaktadır (Görsel 7.28). Dünyada her yıl 11 milyon kişinin açlık veya yetersiz beslenme sebebiyle öldüğü tahmin edilmektedir.

Açlığın yol açtığı sorunlardan bazıları hastalıklar, ölümler, iş gücü ve üretim kaybı, verimsizlik, zihinsel gelişim sorunları, ruhsal çöküntü, suç işleme ve şiddet eğiliminin artmasıdır.

Dünya kaynaklarının israf edilmeden tüketilmesi ve paylaşımın adaletli olması açlığı önemli ölçüde önleyebilir. Ayrıca tarımsal üretimde verimliliğe yönelik teknolojilerin yoksul ülkelere de uygulanmasına imkân verilmelidir. Dünyada barışın kalıcı olarak tesis edilmesi de sorunun önemli bir çözümüdür.

Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabındaki görselde yoksulluk içindeki çocuklara yer verilmiştir. İçerikte dünya genelinde açlıkla mücadele eden ve temel ihtiyaçları karşılanmayan bireylerden söz edilmiştir. Bu bireylerin yaşama ve gelişme hakkını tam anlamıyla kullanamadıklarından dolayı olumsuz bir örnek olarak görülmektedir (Sosyal bilgiler 7. sınıf s.220).

4.3 Üçüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Bu başlık altında, araştırmanın üçüncü alt problemi olan “ders kitaplarında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine” dair bulgular yer almaktadır. Üçüncü alt problem kapsamında 1., 2. ve 3. Sınıf hayat bilgisi, 4. sınıf insan hakları yurttaşlık ve demokrasi ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan içeriklerde “ders kitaplarında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine” dair bulgular belirlenmiştir. Bulgular, tablolastırılarak her öğrenme alanında kaç adet ilişkili içerik ve görsel olduğu karşısına yazılmış ve ilişkilendirme bulunmayan öğrenme alanının karşısına yok anlamında sıfır yazılmıştır.

Tablo 4.3-1. Hayat bilgisi 1. Sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Okulumuzda Hayat	0
2. Öğrenme Alanı	Evimizde Hayat	0
3. Öğrenme Alanı	Sağlıklı Hayat	0
4. Öğrenme Alanı	Güvenli Hayat	0
5. Öğrenme Alanı	Ülkemizde Hayat	0
6. Öğrenme Alanı	Doğada Hayat	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	0

Tablo 4.3-1 incelendiğinde hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabının çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel görülmemektedir.

İletişim Araçları ve Sağlığımız

Düşünelim, Söyleyelim

- Selim, televizyonu çok yakından izliyor. Bu durum Selim'in sağlığını nasıl etkiler?

Bilgisayarı ailemin denetiminde kullanıyorum. Bilgisayarın başında uzun süre kalmıyorum.

Televizyonu çok yakından izlemiyorum. Kendi yaşıma uygun olan programları tercih ediyorum.

Çok gerekli olmadıkça cep telefonu ile konuşmuyorum.

Televizyon, bilgisayar ve telefon evde kullandığımız iletişim araçlarıdır. Bu araçları kullanırken dikkatli olmalıyız. Televizyon ve bilgisayar ekranı başında uzun süre kalmak göz sağlığımız için zararlıdır. Ayrıca bu araçları kullanırken hareketsiz kaldığımız için vücudumuzda şekil bozuklukları oluşmaktadır.

Hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabındaki içerik ve görsellerde çocukların teknolojik aletlerle fazla vakit geçirmesinin sağlık açısından olumsuz sonuçlarının

olabileceği ifade edilmiştir. Çocuğun yüksek yararı ilkesiyle ilişkili gibi görünmesine rağmen bu içerik çok yüzeysel ve sığ kalmıştır. Aradığımız ilkeyle uyumu sağlanamamıştır (Hayat bilgisi 1. sınıf s.107).

Hayat bilgisi 1.sınıf ders kitabından sonra, 2. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.3-2’de bu ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.3-2. Hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Okulumuzda Hayat	0
2. Öğrenme Alanı	Evimizde Hayat	0
3. Öğrenme Alanı	Sağlıklı Hayat	0
4. Öğrenme Alanı	Güvenli Hayat	0
5. Öğrenme Alanı	Ülkemizde Hayat	0
6. Öğrenme Alanı	Doğada Hayat	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	0

Tablo 4.3-2 incelendiğinde hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel görülmemektedir.

Bizi kullanırken sürücü olduğunuzu biliyor musunuz? Sürücüyken bazı kurallara uymanız gerekir. Öncelikle kıyafetiniz resimde gördüğünüz çocuğunki gibi olmalıdır. Olası kazalarda yaralanmaları önlemek için kask takınız. Yaralanmaları önlemek için dizlik ve dirseklik kullanınız. Ayrıca bizi kullanmadan önce bozulan bir yerimiz var mı diye kontrol ediniz. Bizimle akrobatik hareketler yapmaya ve hızlı gitmeye özenmeyiniz.

Hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabındaki içerik ve görsellerde çocukların spor yaparken olası kazalardan korunması amacıyla önlem almaları gerektiğine yer verilmiştir. Çocuğun yüksek yararı ilkesiyle bağlantı kurulamamıştır. (Hayat bilgisi 2. sınıf s.121).

Birinci ve ikinci sınıf ders kitaplarından sonra hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesiyle ilgili elde edilen bulgular Tablo 4.3-3'te belirtilmiştir.

Tablo 4.3-3. Hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Okulumuzda Hayat	0
2. Öğrenme Alanı	Evimizde Hayat	0
3. Öğrenme Alanı	Sağlıklı Hayat	0
4. Öğrenme Alanı	Güvenli Hayat	0
5. Öğrenme Alanı	Ülkemizde Hayat	0
6. Öğrenme Alanı	Doğada Hayat	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	0

Tablo 4.3-3 incelendiğinde hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel görülmemektedir.

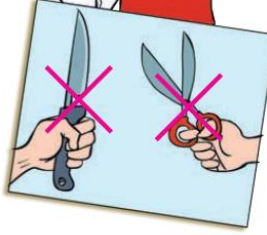
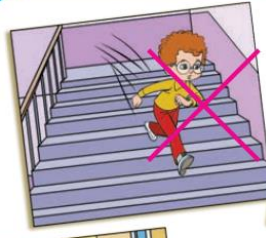
ÖNLEM ALALIM

Evinizde yaşanabilecek kazaları önlemek için aile büyükleriniz hangi önlemleri alıyorlar? Anlatınız.

Deniz, Serdar, Gökhan ve Derya yakın çevrede yaşanabilecek kazalar ve bu kazaların önlenmesi için alınması gereken tedbirler konusunda araştırma yaptılar. İşte bu araştırma sonucunda elde ettikleri bilgiler:

Ben Deniz. Evimizde veya okulumuzda sıyrık ve kesik gibi basit yaralanmaların yanı sıra bazı ağır yaralanmalarla da karşılaşabiliriz. Yaralanmalar; düşme sonucunda veya bıçak, çivi, cam gibi cisimlerle meydana gelebilir.

Hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabındaki içerik ve görsellerde çocukların evde veya okuldaki tehlikelerden önlemler alınarak korunması gerektiğinden söz edilmiştir. Yer verilen içerikler çocuğun yüksek yararı ilkesini tam anlamıyla yansıtmadığı için örnek olarak kabul edilmemiştir (Hayat bilgisi 3. sınıf s.107).

Hayat bilgisi 1., 2. ve 3. sınıf ders kitaplarından sonra insan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.3-4'te bu ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin ilişkin bulgular verilmiştir.

Tablo 4.3-4. İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	İnsan Olmak	0
2. Öğrenme Alanı	Hak, Özgürlük ve Sorumluluk	0
3. Öğrenme Alanı	Adalet ve Eşitlik	0
4. Öğrenme Alanı	Uzlaş	0
5. Öğrenme Alanı	Kurallar	0
6. Öğrenme Alanı	Birlikte Yaşama	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	0

Tablo 4.3-4 incelendiğinde insan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesi ile ilgili içerik ve görsel bulunmamaktadır.

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4.sınıf ders kitabından sonra, sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.3-5’te bu ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.3-5. Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	0
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	1
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	1

Tablo 4.3-5 incelendiğinde sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabının altıncı öğrenme alanı olan “Etkin vatandaşlık” ta 1 adet çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ile ilgili içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir (s.153). Diğer öğrenme alanlarında ise çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

Ben çalışmak zorunda bırakılan kardeşlerimiz hakkında konuşmak istiyorum.

Çocuklar çalıştırılmamalı (Görsel 6.3), bunun yerine okula gitmeli, oyun oynamalı ve dinlenmelidir. Ayrıca her çocuk yaşına uygun eğlenme etkinliklerinde bulunmalı, kültür ve sanat hayatına özgürce katılmalıdır.

Çocuklar özellikle eğitim haklarından eksiksiz olarak yararlanmalıdır. Benim babam öğretmen. Çok başarılı bir öğrencisi var. Ancak tamircide çalıştığı için okula devam etmekte zorlanıyor. Bizler, çalıştıkları için başta eğitim olmak üzere bütün bu haklarından yoksun kalan çocuklara yardımcı olmalıyız. Çünkü onlar henüz çok küçükler ve ne yapacaklarını, nereye başvuracaklarını bilmiyorlar. Bu çocuklara haklarının neler olduğunu ve hangi kurumlardan destek alabileceklerini öğretmeliyiz.

Eda

Görsel 6.3: Çocuklar çalışmak zorunda bırakılmamalıdır.

Sosyal bilgiler 4.sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerik ve görsellerde özellikle çalışmak zorunda kalan çocukların eğitim gibi haklarından tam olarak yararlanamadıkları ifade edilmiştir. Bu durumdaki çocuklara yardımcı olunması gerektiği ve onların yüksek yararının gözetilmesinin daha doğru olacağı belirtilmiştir (Sosyal bilgiler 4. sınıf s.153).

Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabından sonra, 5. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.3-6’da bu ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.3-6. Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	0
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	1
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	1

Tablo 4.3-6 incelendiğinde sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabının altıncı öğrenme alanı olan “Etkin vatandaşlık” ta 1 adet çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ile içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir (s.162). Diğer öğrenme

alanlarında ise çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

2. haber

EGO OTOBÜSLERİNE KADIN VE ÇOCUKLAR İÇİN DÜZENLEME

İki Durak Arası İnme Kolaylığı

Kadın ve çocuklar, akşam belli saatten sonra istedikleri yerde otobüsten inebilecek. Büyükşehir Belediye Meclisinde görüşülen rapor sonrası, EGO otobüslerinde gerekli düzenlemenin yapılması oy birliğiyle kabul edildi.

Sosyal bilgiler 5.sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerik ve görselde çocuk ve kadınların akşam saatlerinde otobüsten istedikleri yerde inebilecekleri kararlaştırıldığı ifade edilmiştir. Kadın ve çocukların karşılaşılabilecekleri olumsuz durumlar en aza indirilmeye çalışılmıştır. Buradan yola çıkarak çocukların yüksek yararı ilkesiyle ilişkili bir örnek durumundadır (Sosyal bilgiler 5. sınıf s.162).

Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabından sonra, 6. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.3-7’de bu ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.3-7. Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	0
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	0
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	0

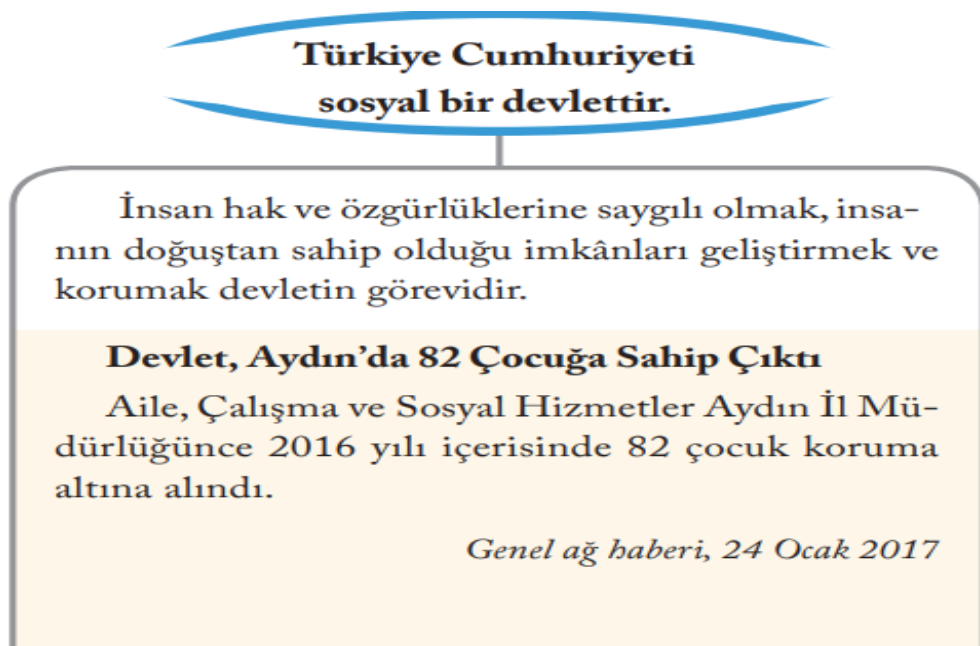
Tablo 4.3-7 incelendiğinde sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabından sonra, 7. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.3-8’de bu ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.3-8. Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	0
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	1
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	1

Tablo 4.3-8 incelendiğinde sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabının altıncı öğrenme alanı olan “Etkin vatandaşlık” ta 1 adet (s.193), çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ile ilgili toplam 1 adet içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir. Diğer öğrenme alanlarında ise çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

Sosyal bilgiler 7.sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerikte Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Aydın İl Müdürlüğünün 82 çocuğu farklı sebeplerden ötürü koruma altına aldığı ifade edilmiştir. Dolayısıyla çocukların yüksek yararı ilkesine vurgu yapılmıştır (Sosyal bilgiler 7. sınıf s.193).

4.4 Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Bu başlık altında, araştırmanın dördüncü alt problemi olan “ders kitaplarında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine” dair bulgular yer almaktadır. İkinci alt problem kapsamında 1., 2. ve 3. Sınıf hayat bilgisi, 4. sınıf insan hakları yurttaşlık ve demokrasi ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan içeriklerde “ders kitaplarında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine” dair bulgular belirlenmiştir. Bulgular, tablolastırılarak her öğrenme alanında kaç adet ilişkili içerik ve görsel olduğu karşısına yazılmış ve ilişkilendirme bulunmayan öğrenme alanının karşısına yok anlamında sıfır yazılmıştır.

Tablo 4.4-1. Hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Okulumuzda Hayat	2
2. Öğrenme Alanı	Evimizde Hayat	0
3. Öğrenme Alanı	Sağlıklı Hayat	0
4. Öğrenme Alanı	Güvenli Hayat	0
5. Öğrenme Alanı	Ülkemizde Hayat	0
6. Öğrenme Alanı	Doğada Hayat	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	2

Tablo 4.4-1 incelendiğinde hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabının birinci öğrenme alanı olan “Okulumuzda hayat” ta 2 adet çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir (s.43 ve 45). Diğer beş öğrenme alanında ise çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel görülmemektedir.

Etkinliklere Katılıyorum

Düşünelim, Söyleyelim

- Sınıfınızda ve okulunuzda hangi etkinlikler yapılıyor? Sizler de bu etkinliklere katılıyor musunuz?

Emre, sınıf adına okul meclisi çalışmalarına katılıyor. Ayrıca okuldaki müzik ve İngilizce kursuna gidiyor. Büyüyünce iyi bir müzisyen olmak istiyor. Yeni bir dil öğrenmekten hoşlanıyor.

1/A sınıfındaki öğrenciler, dans çalışmalarına katılıyor. 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nda gösteri yapacaklar. Dans çalışmasına katıldıkları için çok mutlular.

1/C sınıfı öğrencileri, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı öncesinde sınıflarını süslediler. Sınıfları çok güzel oldu. Öğretmenleri onlarla gurur duydu.

Etkinlikler; bilgi ve becerimizi, kendimize olan güvenimizi geliştirir.

Hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabındaki görsellerde öğrencilerin spor, müzik ve diğer etkinliklere eğlenerek katıldıkları verilmektedir. Metinlerde ise okul meclisine katılarak demokratik katılım haklarını kullanan çocuklardan söz edilmektedir. Tüm bunlar çocukların görüşlerinin dikkate alınması ve katılım haklarına örnek olabilecek içerik ve görsellerdir (Hayat bilgisi 1.sınıf s.43).

Oynamak İstiyorum

Düşünelim, Söyleyelim

- Okulda hangi oyunları oynuyorsunuz?
- Oyun oynarken nelere dikkat ediyorsunuz?

Jale'nin arkadaşları okul bahçesinde istop oynuyorlardı. Jale de oyuna katılmak istedi. Arkadaşlarına oyuna katılmak istediğini söyledi. Arkadaşları kabul etti. Hep birlikte oynamaya başladılar.

Jale oyuna katılmak istediğini arkadaşlarına nasıl söyledi?

Siz bir oyuna katılmak istediğinizde ne yapıyorsunuz?

Oyun oynayarak eğleniriz, yeni arkadaşlar ediniriz. Oyun oynadığımız arkadaşlarımızı daha iyi tanırız.

Her oyunun kendi kuralları vardır. Oyun oynarken kurallara uymalıyız. Arkadaşlarımıza zarar verecek davranışlardan kaçınmalıyız. Arkadaşlarımız arasında ayırım yapmamalıyız, adil davranmalıyız. Kazanan arkadaşlarımızı kutlamalıyız.

Arkadaşlar, ben de oynayabilir miyim?

Hayat bilgisi 1. sınıf ders kitabındaki görselde birlikte oyun oynayan çocuklar verilmiştir. Metinde oyuna katılmak isteyen öğrencilerden bahsetmektedir. Katılım hakkı çocuklar için farklı ortamlarda ve farklı alanlarda olabilmektedir. Üstte verilen içerik ve görsel çocukların katılım hakkına güzel bir örnek teşkil etmektedir (Hayat bilgisi 1.sınıf s.45).

Hayat bilgisi 1.sınıf ders kitabından sonra, 2. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.4-2’de bu ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.4-2. Hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Okulumuzda Hayat	1
2. Öğrenme Alanı	Evimizde Hayat	1
3. Öğrenme Alanı	Sağlıklı Hayat	0
4. Öğrenme Alanı	Güvenli Hayat	0
5. Öğrenme Alanı	Ülkemizde Hayat	0
6. Öğrenme Alanı	Doğada Hayat	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	2

Tablo 4.4-2 incelendiğinde hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabının birinci öğrenme alanı olan “Okulumuzda hayat” ta çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili 1 adet (s.20), ikinci öğrenme alanı olan “Evimizde hayat” ta 1 adet (s.59), toplamda 2 adet içerik ve görsel yer verildiği görülmektedir. Diğer dört öğrenme alanında ise çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel görülmemektedir.

KARARLARA KATILIRIM

Sınıf panosunu hazırlarken neler yapıyorsunuz? Söyleyiniz.

Okuldaki zamanımızın büyük bir bölümünü sınıfımızdaki eğitim öğretim etkinlikleriyle geçiririz. Öğretmenimiz ve arkadaşlarımızla birlikte sınıf içi etkinlikleri belirler ve planlarız. Etkinlikleri belirlerken düşüncelerimizi arkadaşlarımızla paylaşıyoruz. Onların düşünce ve önerilerini dinleriz. Böylece karar alma süreçlerine katılır, sorunlara birlikte çözüm önerileri getirebiliriz.

2/B sınıfı öğrencilerinin Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında görevleri var. Sınıfı süsleyip sınıf panosu hazırlayacaklar. Öncelikle öğretmenlerinin yardımıyla yapılması gereken hazırlıkları öğrendiler. Resimdeki öğrencilerden biri olsaydınız öneriniz ne olurdu? Söyleyiniz.

Hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabındaki görselde bir masa etrafında toplanmış olan çocuklar öğretmenlerinin rehberliğinde 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı'na hazırlık için yapılacaklara birlikte karar verdikleri görülmektedir. Metinde yapılacak etkinlik hakkında çocukların fikirlerine başvurulmuştur. Buradan yola çıkarak öğrencilerin katılım haklarını etkin bir biçimde kullandıkları anlaşılabilmektedir (Hayat bilgisi 2.sınıf s.20).

KARARLARA KATILIRIM

Büyükleriniz eve alınacak bir eşya için düşüncenizi merak eder mi? Nedenini söyleyiniz.

Meté'nin ailesinde kararlar verilirken aile bireylerinin fikirleri alınır. Sonra ortak bir karara varılır. Aşağıdaki resimde Mete ve ailesi görülmektedir. Mete'nin ailesi yakın bir mahalleye taşınacaktır. Mete'nin de taşındıkları mahallede bir okula gitmesi gerekecektir. Aile, Mete'nin fikrini öğreniyor. Bakalım birlikte hangi kararı aldılar?

- ◆ Meté'nin yerinde siz olsaydınız fikriniz ne olurdu? Söyleyiniz.
- ◆ Meté'nin, aile içindeki karar verme sürecine katıldığını düşünüyor musunuz? Açıklayınız.

- Aile içinde karar alınırken nelere dikkat edilmelidir?

Hayat bilgisi 2. sınıf ders kitabındaki içerik ve görselde bir masa etrafında toplanmış olan aile, mahalle ve adres değişikliği sonucunda nasıl bir yol izleyeceklerine birlikte karar vermektedirler. Çocukların adres değişikliğinden olumsuz etkilenmelerini istemedikleri için en uygun kararı almaya çalışmaktadırlar. Çocuğun bu yıl kendi okulunda eğitime devam etme fikrini olumlu karşılayarak çocukların katılım haklarını en etkili biçimde kullanmalarını sağlamışlardır (Hayat bilgisi 2.sınıf s.59).

Birinci ve ikinci sınıf ders kitaplarından sonra hayat bilgisi 3.sınıf ders kitabı incelenmiştir. Çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesiyle ilgili elde edilen bulgular Tablo 4.4-3'te belirtilmiştir.

Tablo 4.4-3. Hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Okulumuzda Hayat	0
2. Öğrenme Alanı	Evimizde Hayat	0
3. Öğrenme Alanı	Sağlıklı Hayat	0
4. Öğrenme Alanı	Güvenli Hayat	0
5. Öğrenme Alanı	Ülkemizde Hayat	1
6. Öğrenme Alanı	Doğada Hayat	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	1

Tablo 4.4-3 incelendiğinde hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabının beşinci öğrenme alanı olan “Ülkemizde hayat” ta çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili 1 adet içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir (s.46). Diğer beş öğrenme alanında ise çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel görülmemektedir.

SOSYAL SORUMLULUK PROJELERİNE KATILIRIM

Sosyal sorumluluk projeleriyle ilgili neler biliyorsunuz? Anlatınız.

3-C sınıfı öğrencileri öğretmenleriyle birlikte ülkemize göç etmiş insanların sorunlarının çözümüne yönelik neler yapılabileceğini tartıştılar. Belirledikleri çözüm yollarına ilişkin bir sosyal sorumluluk projesi hazırlamaya karar verdiler. Çevrelerinde yaşayan, ülkemize zorunlu veya isteğe bağlı olarak göç etmiş bulunan kişilerin giyinme, beslenme gibi sorunlarını çözmek için bir kampanya başlattılar.

Öğrenciler yakın çevrelerinden giyecek ve yiyecek yardımı topladılar. Kısa zamanda bulgur, makarna, pirinç gibi kuru gıdalar ve giyecekler toplandı. Daha sonra topladıkları yiyecek ve giyecekleri öğretmenleriyle birlikte belirledikleri ihtiyaç sahibi kişilere ulaştırdılar.

3-C sınıfı öğrencileri bu sosyal sorumluluk projesine katıldıkları için çok mutlu oldular.

Hayat bilgisi 3. sınıf ders kitabındaki içerik ve görselde ülkemize göç etmek zorunda kalan insanların ihtiyaçlarını karşılayabilmek için düzenlenecek yardım kampanyası ve yapılacaklar belirlenirken çocukların fikirlerine başvurulmuş ve çocuklar gönüllü olarak bu etkinliğe katılmıştır. Çocukların katılım haklarını etkin biçimde kullandıkları bir örnek olabilir (Hayat bilgisi 3.sınıf s.46).

Hayat bilgisi 1., 2. ve 3. sınıf ders kitaplarından sonra insan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.4-4.’te bu ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin bulgular verilmiştir.

Tablo 4.4-4. İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	İnsan Olmak	2
2. Öğrenme Alanı	Hak, Özgürlük ve Sorumluluk	3
3. Öğrenme Alanı	Adalet ve Eşitlik	0
4. Öğrenme Alanı	Uzlaş	2
5. Öğrenme Alanı	Kurallar	0
6. Öğrenme Alanı	Birlikte Yaşama	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	7

Tablo 4.4-4 incelendiğinde insan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf ders kitabının birinci öğrenme alanı olan “İnsan olmak”ta 2 adet (s.16 ve 18), ikinci öğrenme alanı olan “Hak, özgürlük ve sorumluluk”ta 3 adet (s.27, 30 ve 35), dördüncü öğrenme alanı olan “Uzlaş”da 2 adet (s.64 ve 67), olmak üzere toplamda 7 adet çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir. Diğer öğrenme alanlarında ise ilişkili içerik ve görsel bulunmamaktadır.

ÇOCUKLUK VE YETİŞKİNLİK

Hazırlık Çalışmaları

Ailenizde bir karar alınırken nasıl katkı sağlıyorsunuz? Anlatınız.

İnsan hayatı bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinden oluşur. Hak, özgürlük, sorumluluk ve görevlerimiz yaşadığımız bu dönemlere göre farklılık gösterir. Yetişkin bir insan kendi kararlarını alabilir ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilir. Ancak çocuklar bazı konularda yetişkinlerin desteğine ve yardımına ihtiyaç duyarlar.

Etkinlik

1. Şiirin her dördlüğüne uygun başlık yazınız.
2. Dörtlükler ile ilgili resimleri eşleştiriniz.
3. Şiirde bebeğin, çocuğun ve yetişkinin sorumlulukları nasıl anlatılmıştır? Açıklayınız.

Sorumluluğum yok benim.
Süt içmek isterim.
Temizlik ve bakımımı,
Büyüklerimden beklerim.

1

Bu günün küçüğüyüm,
Yarının büyüğü.
Ben okula başladım,
Sorumluluklarım var, anladım.

2

Sorumluluğum çok benim,
Faydalı olmak isterim.
Ailemi de düşünmeliyim,
Onlar benim her şeyim.

3

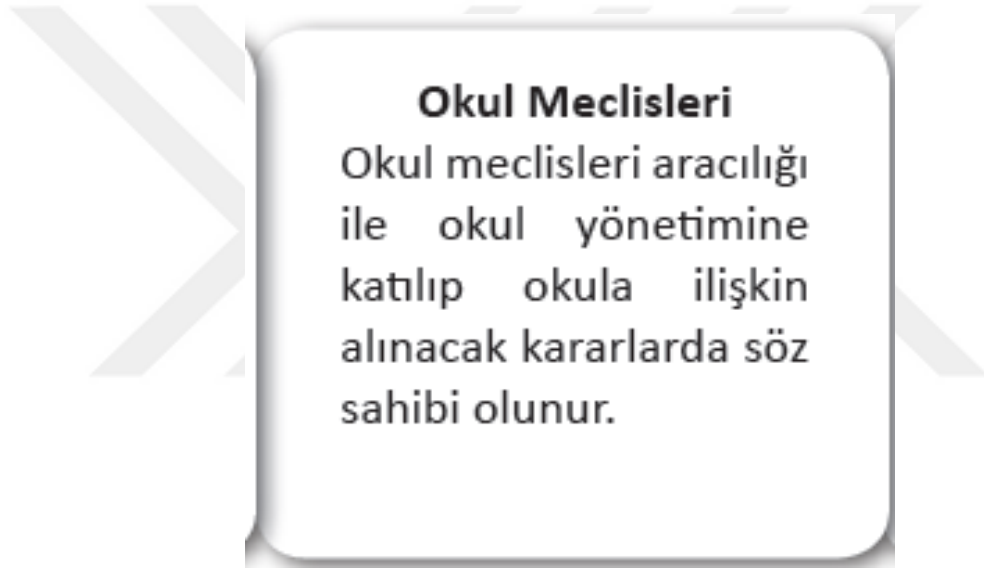

(Dr. Nalan ALTAY, Suna AY, Zeynep Özge ERTEK, Halil POLAT, Emine SELMANOĞLU, Hasan YALÇIN)

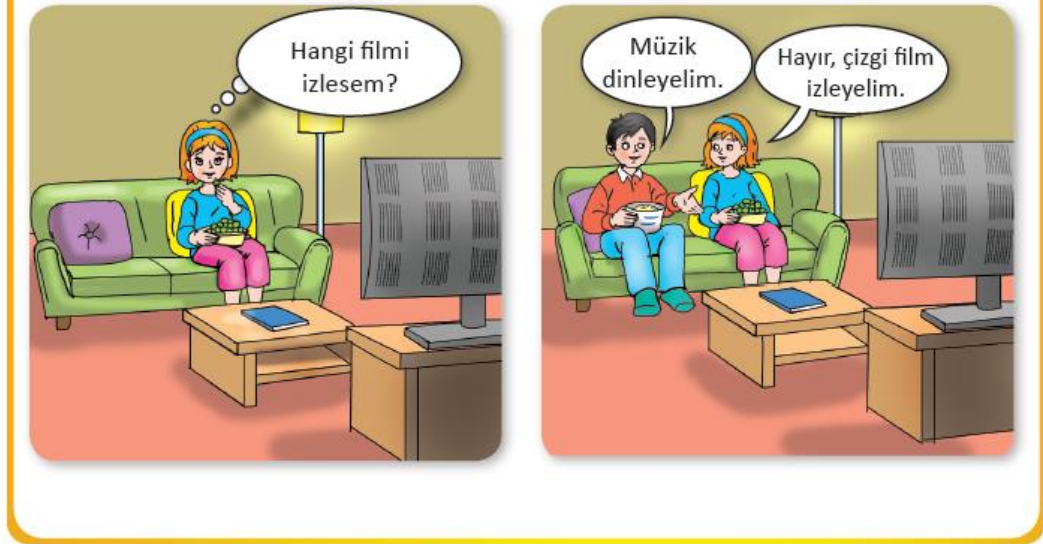
İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4.sınıf ders kitabında yer alan içerikte çocukların aile içi konularda kararlar alınırken ne kadar etkiye sahip olduğu sorulmuştur. Ailelerin de çocukların katılım haklarını kullanırken onları desteklemeleri gerektiğinden bahsedilmiştir Katılım hakkı ilkesine uygun bir örnek olarak kabul edilebilir (İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf s.18).

Bizi ilgilendiren konularda bir karar alınırken fikrimizi söylemek bizim hakkımızdır. Düşüncelerimizi ve kararlarımızı özgürce dile getirebiliriz. Ancak düşüncelerimizi ifade ederken, bir davranışta bulunurken ve seçimlerimizi yaparken sonuçlarını düşünmek zorundayız. Çünkü verdiğimiz her kararın yaşamımızı etkileyen sonuçları vardır. Bunları düşünerek hareket etmek ve kararlarımızın sonuçlarına katlanmak bizim sorumluluğumuzdur.

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4.sınıf ders kitabında yer alan içerikte karar alınırken çocukların fikirlerini söylemesinin doğal olduğundan ve verdiğimiz kararların sonuçlarına katlanmamız gerektiğinden bahsedilmektedir. Çocukların katılım haklarına örnek teşkil edebilir (İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf s.27).

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4.sınıf ders kitabında yer alan içerikte okul meclisinin etkili olması çocukların katılım haklarını kullanmalarına ve dolayısıyla kararlar alınırken söz sahibi olabilmelerine katkı sağladığına değinilmiştir (İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf s.35).

Sadece kendimizi ilgilendiren konularda uzlaşma aramaya gerek yoktur. İnsanlar başkalarının hak ve özgürlüklerini kısıtlamadıkları sürece kendileri ile ilgili tercihlerde bulunabilir, kararlar alabilirler. Örneğin, kiminle arkadaşlık edeceğimize kendimiz karar veririz. Ancak arkadaşımızla hangi oyunu oynayacağımıza birlikte karar veririz. Bu yüzden uzlaşma kişisel yaşamla ilgili değil, toplumsal yaşamla ilgilidir.

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4.sınıf ders kitabında yer alan içerik ve görselde evde film izleyeceğimiz zaman bile çocukların fikirlerine başvurmanın onların katılım haklarını öğrenmelerinde ve kullanmalarında etkili olabileceğine değinilmiştir (İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf s.64).

Piknik Zamanı

4/E sınıfı öğrencileri hep birlikte pikniğe gitmeye karar verirler. Ancak nereye gideceklerine karar veremezler. Öğretmenleri seçenekleri sunar ve nereye gidecekleri konusunda ki kararı öğrencilere bırakır. Büyük bir heyecanla alışveriş listeleri ve görev dağılımı yapılır. Hatta oynanacak oyunlar, yapılacak yarışmalar dahi planlanır. Ancak bir türlü nereye gidecekleri konusunda anlaşmaya varamazlar.

4/E sınıfı öğrencilerinin yaşadığı sorunu siz olsaydınız nasıl çözerdiniz?

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4.sınıf ders kitabında yer alan görselde pikniğe gitmek için hazırlanmış çocukların beklediği görülmektedir. Metinde piknik için nereye gidilebileceğinin çocuklara sorulmasıyla onların katılım hakları aktif hale getirilmiştir (İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4. sınıf s.67).

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi 4.sınıf ders kitabından sonra, sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.4-5'te bu ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.4-5. Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	0
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	3
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	3

Tablo 4.4-5 incelendiğinde sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabının altıncı öğrenme alanı olan “Etkin vatandaşlık” ta 3 adet (s.154, 160 ve 163), çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir. Diğer öğrenme alanlarında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

Çocuk hakları deyince aklıma, düşüncelerimi özgürce söyleyebilmem geliyor (Görsel 6.2). Yetişkinler çoğu zaman biz çocukları “Sen küçüksün, anlamazsın. Sen yapamazsın.” diyerek bir kenara itiyor. Örneğin anne babalar evlerine alacakları bir eşya konusunda çocuklarının fikirlerini sormuyorlar. Kararlarını verip çocuklarının “Evet.” demesini bekliyorlar. Oysa ailemizi ilgilendiren kararlar alınırken bizler söz sahibi olmak ve düşüncelerimizi anlatmak istiyoruz.

Fatih

Sosyal bilgiler 4.sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerikte alınacak önemli kararlarda çoğu zaman çocukların fikirlerinin dikkate alınmadığından söz etmektedir. Oysaki çocuklar kendilerini ve ailelerini ilgilendiren kararlar alınırken söz sahibi olmak istemektedir. Çocukların katılım hakkına örnek teşkil edebilecek bir içeriktir (Sosyal bilgiler 4. sınıf s.154).

Evinizde olduğu gibi okulunuzda da söz ve hareketlerinizin sorumluluğunu üstlenmeniz gerekir. Okulunuzda sosyal katılım becerinizi geliştirmek amacıyla çeşitli etkinliklerde yer alırsınız. Bayram kutlamaları ve anma törenlerinde roller üstlenirsiniz. Diğer yandan tiyatro, resim, satranç, spor ve gezi inceleme gibi eğitsel kulüple re üye olursunuz (Görsel 6.10).

Görsel 6.10: Okuldaki kulüp faaliyetlerinden çeşitli görünüşler

Katıldığınız etkinliklerin ve üstlendiğiniz görevlerin gereği olarak da çeşitli sorumluluklar alırsınız. Örneğin okulda üyesi olduğunuz kulübün toplantılarına katılmak, yetkili organları için yapılacak seçimlerde seçme ve seçilme hakkınızı kullanmak, kulüp yönetim kurulu kararlarına uymak bu sorumluluklarınızdan bazılarıdır. Aynı şekilde bayram törenindeki rolünüzün gereklerini yerine getirmek de önemli bir sorumluluktur.

Okulunuzda üstlendiğiniz sorumluluklardan biri de sınıf başkanlığı olabilir.

Ben bu eğitim öğretim yılı başında sınıf başkanlığına aday oldum. Arkadaşlarımın da desteğiyle en yüksek oyu alarak seçimi kazandım. Arkadaşlarıma başkan seçilirsem görevimi en güzel şekilde yapacağıma söz vermiştim. şimdi bu sözümün gereklerini yerine getirmeye çalışıyorum.

Sınıf defterini her sabah müdür yardımcımızın odasından alıyor ve derslerin bitiminde yine ona teslim ediyorum. Sınıf yoklamasının alınmasında ve ödevlerin kontrolünde öğretmenimize yardımcı oluyorum. İdarecilerimizin ve öğretmenlerimizin sınıfa yönelik duyuru ve açıklamalarını arkadaşlarıma iletiyorum. Sınıf listesinden okul nöbetçilerini belirliyor ve bu konuda ilgili müdür yardımcımızı bilgilendiriyorum.

Sınıf başkanlığı görevini yaparken bazen teneffüslerde de sınıfın işleriyle ilgilenmek zorunda kalıyorum. Ancak bu bundan şikâyetçi değilim. Çünkü başkanlığa ve onun gerektirdiği sorumluluklara kendim talip oldum.

Özgür

“Okulunuzda hangi sorumlulukları üstleniyorsunuz? Bu sorumlulukları yerine getirebilmek için neler yapıyorsunuz?”

Sosyal bilgiler 4.sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerikte okulda çocukların bayram ve anma törenlerinin yanında satranç, spor etkinlikleri ve tiyatro gibi faaliyetlere istekli olarak katılmalarından söz edilmiştir. Dolayısıyla çocuklar katılım haklarını aktif bir şekilde kullanmış olmaktadır (Sosyal bilgiler 4. sınıf s.160).

EĞİTSEL VE SOSYAL ETKİNLİKLERE KATILYORUM.

Bugüne kadar okulunuzda hangi eğitsel ve sosyal etkinliklere katıldınız?

Okul, insanın sosyalleşmesinde rol oynayan önemli bir kurumdur. Bu nedenle toplumun genç bireylerine yalnızca bilgi öğretmeyi değil aynı zamanda hayata hazırlayıcı becerileri kazandırmayı da amaçlar. İletişim kurma, kendini ifade etme, zorluklarla baş edebilme, sorunlara çözümler üretebilme, takım çalışmalarına katılma bu becerilerin başlıcalarıdır.

Öğrenciler okullarında çeşitli amaçlarla topluluklar kurar; ilgi, istek ve yeteneklerine uygun gördükleri topluluğun etkinliklerine katılırlar (Görsel 6.12). Etkinlikler sırasında demokratik hayatın gereklerini yaparak ve yaşayarak öğrenirler. Başarma, kendine güven, yeni dostluklar kurma ve kabul görme duygularını tadarlar. Sorumluluk üstlenmeyi davranış hâline getirerek toplumsal hayata daha özgür ve etkin bireyler olarak katılırlar.

Görsel 6.12: Sosyal ve eğitsel etkinlikler becerilerin geliştirilmesine yardımcı olur.

“Okulunuzda hangi eğitsel ve sosyal etkinlikler yapılıyor?”

Ben Ezgi. Okulumuzda iki arkadaşım ile birlikte “Üreten Çocuk” adını verdiğimiz bir topluluk kurduk. Topluluğumuzun amacı arkadaşlarımızı sadece tüketen değil aynı zamanda üreten bireyler olmaya teşvik etmektir. Biz başlattığımız bu hareketle “Kendi Projeni Yap”, “Kendin Yap”, “Sen de Yap” gibi sloganları kullanarak okulumuz öğrencileri arasında üretme kültürünü yaymak istiyoruz. Böylece toplumumuzda teknolojiyi sadece kullanan değil üreten, teknolojinin esiri değil sahibi olan insanların çoğalmasına katkıda bulunmayı hedefliyoruz.

Sosyal bilgiler 4.sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerik ve görsellerde okulun çocuklar için sosyalleşme, kendini ifade etme ve etkinliklere katılmaları için çok uygun bir ortam olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda çocuklar kendilerini ifade ederken katılım haklarını kullanmaktadırlar (Sosyal bilgiler 4. sınıf s.163).

Sosyal bilgiler 4. sınıf ders kitabından sonra, 5. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.4-6’da bu ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.4-6. Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	3
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	1
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	4

Tablo 4.4-6 incelendiğinde sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabının birinci öğrenme alanı olan “Birey ve toplum” da 3 adet (s.13, 21 ve 29), altıncı öğrenme alanı olan “Etkin vatandaşlık” ta 1 adet (s.163), çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili toplam 4 adet içerik ve görsel yer verildiği görülmektedir. Diğer öğrenme alanlarında ise çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

Madde 31: Çocukların boş zamanlarını değerlendirebilmeleri, kendilerini geliştirebilmeleri için oyun bahçeleri, çocuk kulüpleri, kütüphaneler, spor ve kültür merkezleri açılmalıdır. Her çocuğun bu tür etkinliklere katılma hakkı vardır (Görsel: 1.39).

Sosyal bilgiler 5.sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerik ve görsellerde çocukların boş zamanlarını değerlendirmeleri için spor, kültür ve diğer faaliyetlerine katılma haklarının olduğundan söz edilmiştir. Buradan yola çıkarak çocukların görüşlerinin alınması ve katılım haklarına vurgu yapılmaktadır (Sosyal bilgiler 5. sınıf s.29).

Ümraniyeli Çocuklar Yeni Anayasa İçin Görüş Bildirdi

Ümraniye Kent Konseyi Çocuk Meclisi, Çocuk Vakfının düzenlemiş olduğu "Anayasa İçin Çocuk Kürsüsü" programına katılarak yeni anayasa ile ilgili görüşlerini açıkladı (Görsel: 6.18, 6.19).

Melike: 18 yaşından küçükler, ailesinin izni olsa bile evlendirilmesin. Bu sayede eğitime devam ederek eğitim ve kültür düzeyinin yükseleceğini düşünüyorum.

Süleyman: Çocuklar, şiddet görmesin ve dilendirilmesinler. Buna sebep olanlar, en ağır şekilde cezalandırılsın. Hayvanlara şiddet uygulayanlar da cezalandırılsın.

28. genel ağı haberi (Kısaltılmıştır.)

Sosyal bilgiler 5.sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerik ve görsellerde çocukların düşüncelerini açıkça ifade edebilecekleri bir vakfın çocuk meclisi faaliyetlerinden bahsedilmektedir. Çocukların bir mecliste yer alması ve fikirlerini ifade edebilmeleri katılım haklarını kullanmalarına kanıt olarak gösterilebilir. (Sosyal bilgiler 5. sınıf s.163).

Sosyal bilgiler 5. sınıf ders kitabından sonra, 6. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.4-7’de bu ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.4-7. Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	0
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	3
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	3

Tablo 4.4-7 incelendiğinde sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabının altıncı öğrenme alanı olan “Etkin vatandaşlık” ta 3 adet (s.208, 209 ve 219), çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili toplam 3 adet içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir. Diğer öğrenme alanlarında çocuğun

görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

Okula başladığınız andan itibaren öğrenim gördüğünüz sınıflarda her yıl sınıf başkanlığı seçimi yapılmaktadır. Bu seçimlerde sınıfta öğrenim gören her öğrencinin oy verme ve sınıf başkanlığına aday olma hakkı vardır. Sınıftaki öğrenciler başkan adaylarına özgür iradeleriyle oy verirler ve en fazla oyu alan öğrenci sınıf başkanı seçilir.

Sosyal bilgiler 6.sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerik ve görsellerde özellikle okul yıllarında sınıf başkanlığı seçimleriyle çocukların katılım haklarını kullandıklarından söz edilmiştir. Çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesiyle ilişkilendirilebilir (Sosyal bilgiler 6. sınıf s.208).

6.15

Ülkemizde ortaokul ve liselerde öğrencilerin genel dersler haricinde seçmeli dersler görme hakkı bulunmaktadır (Görsel 6.15). Bu dersleri öğrenciler özgür iradeleriyle seçebilmektedir.

Sosyal bilgiler 6.sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerik ve görsellerde okulda çocukların seçmeli derslerin kararlaştırılmasında aktif rol aldıkları dolayısıyla katılım haklarını kullandıklarından söz edilmiştir (Sosyal bilgiler 6. sınıf s.209).

Çoğulculuk ve Katılım

İnsanların görüşleri birbirinden farklı olabilir. Farklı düşüncelere sahip olan insanlar düşüncelerini özgürce ifade edebilmeli ve yönetimde temsil edilmelidir. Buna demokrasinin çoğulculuk ilkesi adı verilir. Çoğulculuk ilkesi gereğince insanlar yönetime katılmalı ve kendilerini etkileyen kararların alınmasında etkili olmalıdır.

Hukukun Üstünlüğü

Sosyal bilgiler 6.sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerikte farklı ırk ve dine mensup bireylerin yönetime katılmaları çoğulculuk ilkesiyle ilişkilendirilmiştir. Buradan yola çıkarak katılım hakkı ilkesine ulaşabiliriz (Sosyal bilgiler 6. sınıf s.219).

Sosyal bilgiler 6. sınıf ders kitabından sonra, 7. sınıf ders kitabı incelenmiştir. Tablo 4.4-8’de bu ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4.4-8. Sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine ilişkin içerik ve görsellere ne düzeyde yer verildiğine dair bulgular

Öğrenme Alanı No	Öğrenme Alanı	Yer Verilen İçerik ve Görsel Sayısı
1. Öğrenme Alanı	Birey ve Toplum	0
2. Öğrenme Alanı	Kültür ve Miras	0
3. Öğrenme Alanı	İnsanlar, Yerler ve Çevreler	0
4. Öğrenme Alanı	Bilim Teknoloji ve Toplum	0
5. Öğrenme Alanı	Üretim, Dağıtım ve Tüketim	0
6. Öğrenme Alanı	Etkin Vatandaşlık	1
7. Öğrenme Alanı	Küresel Bağlantılar	0
Sonuçlar	Toplam İçerik Sayısı	1

Tablo 4.4-8 incelendiğinde sosyal bilgiler 7. sınıf ders kitabının altıncı öğrenme alanı olan “Etkin vatandaşlık” ta 1 adet (s.197), çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili içerik ve görsele yer verildiği görülmektedir. Diğer öğrenme alanlarında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ile ilgili herhangi bir içerik veya görsel bulunmamaktadır.

Kişilerin demokratik haklarının ihlal edildiği yerler arasında onların sıklıkla zaman geçirdikleri yerler başta gelmektedir. Bunlar bir çocuk için aile, oyun grupları, sınıf arkadaşları, okuldaki öğretmen ve yöneticilerin tutumları olabilir. Demokratik haklarını tam olarak kullanan bir çocuk, düşüncelerini rahatlıkla açıklar, kendisi ile ilgili konularda katılım gösterir. Okulda öğrenci temsilcisi aday olabilir ya da istediği aday için çalışmalar yapabilir. Yaşadığı mahalle ya da köyünde alınan kararlar hakkında görüşlerini söyleyebilir. Örneğin, bir park yapımında belediye başkanına parktan beklentilerini yazılı veya sözlü olarak iletebilir.

Sosyal bilgiler 7.sınıf ders kitabından doğrudan alınan içerikte çocukların okulda, sokakta, oyun oynarken her durumda görüşlerini açıklama ve katılım hakkını kullanabileceğinden söz edilmiştir. Çocukların görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine örnek teşkil edebilir (Sosyal bilgiler 7. sınıf s.197).

5. TARTIŞMA

Çocuk haklarının öğretimi için hayat bilgisi, Türkçe, sosyal bilgiler başta olmak üzere okul programındaki tüm derslerde, hak ve sorumluluk konusunun bulunması önemlidir (Nayır & Karaman Kepenekçi, 2011). Bu araştırma kapsamında Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanmış 1., 2. ve 3. sınıf hayat bilgisi, 4. sınıf insan hakları yurttaşlık ve demokrasi ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan içerik ve görsellerde; *çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı*, *çocuğun yaşama ve gelişme hakkı*, *çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması*, *çocuğun görüşlerinin dikkate alınması* ve *katılım hakkı* ilkelerine ne düzeyde yer verildiği incelenmiştir.

Araştırmanın bu bölümünde, bu araştırmanın bulguları alanyazında yapılmış diğer çalışmalarla karşılaştırılarak eleştirel bir yaklaşımla tartışılacak ve bulguların, çocuk hakları eğitimi ile ilgili alanyazın için anlamı ve önemi üzerinde durulacaktır.

5.1 Ders Kitaplarında Çocuğa Yönelik Ayrımcılık Yasağı İlkesine İlişkin İçerik ve Görseller

Ders kitaplarında ayrımcılık söz konusu olduğu zaman, en sık karşılaşılan ayrımcılık türlerinden birisi cinsiyet ayrımcılığıdır (Çayır ve Ergün, 2014). Çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin içerik ve örneklere yer verilmesi yönünden incelenen ders kitaplarında kız ve erkek çocuklarının haklarına yer verilmesi bakımından belirgin bir fark dikkati çekmemektedir. Yine, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ve cinsiyete göre ilgi ve meslek ayrımı gibi bir durumun da içerik ve görsellerde bulunmadığı söylenebilir. Ders kitaplarının içerik ve görsellerinde nicelik açısından erkek egemen bir anlayışın olduğunu çalışmada belirtmiştir (Asan, 2010). Ancak, mevcut çalışmada 2018 öğretim programıyla birlikte bu sorunun çözüldüğü, erkek ve kızlara/kadınlara yakın sayılarda yer verildiği görülmektedir. Buradan yola çıkarak, 2018 yılında hazırlanan ders kitaplarının alanyazında ayrımcılık yönünde belirtilen eleştirileri dikkate alarak hazırlandığı ya da en azından ayrımcılığın ortadan kaldırılmaya çalışıldığı söylenebilir.

Öncelikle, hayat bilgisi ders kitapları incelendiğinde ayrımcılık yasağı ile ilgili içerik ve görsellere “Okulumuzda hayat” öğrenme alanında yer verildiği görülmektedir. Öğretim programında bu öğrenme alanında “Bireysel farklılıklara

saygı duyar.” kazanımı bulunmaktadır. Verilen örneklerde içerik ve görseller birbiriyle uyumlu ve cinsiyet eşitliğine dikkat edildiği görülmektedir. Görsellerde engelli ve gözlüklü çocuklara yer verilmesi dikkat çekmektedir. Buradan yola çıkılarak, kitabın hazırlanmasında eşitlik kaygısı güdüldüğü söylenebilir. Çayır ve Ergün’e (2014) göre hayat bilgisi ders kitaplarının farklılıklar açısından incelenmesi isimli çalışmalarında özürlü bulunan insanları incitecek söylemlerden kaçınıldığını belirtmektedirler. Araştırmacılar toplumun her kesiminden farklı özelliklere sahip bireylere karşı saygılı olunması gerektiğini ifade etmektedirler. Mevcut çalışmada incelediğimiz 2018 yılında kabul edilen hayat bilgisi ders kitaplarındaki ayrımcılık yasağı ile ilgili bulgular bu çalışmanın bulguları ile örtüşmektedir.

“Evimizde hayat” öğrenme alanında ayrımcılık yasağı ile ilgili içerik ve görsellere rastlanmamıştır. Çocuğun sorumlulukları, aile ve akrabalık ilişkileri konularına bu öğrenme alanında yer verilmektedir. Yine, “Sağlıklı hayat” öğrenme alanında da ayrımcılık yasağı ile ilgili içerik ve görsellere rastlanmamıştır. Bunun sebebi ise bu öğrenme alanında sağlıklı beslenme ve temizlik alışkanlıkları ile ilgili konuların ağırlıklı yer alması olabilir.

“Güvenli hayat” öğrenme alanında ayrımcılık yasağı ilkesi ile ilgili herhangi bir içerik veya görsele rastlanmamıştır. Bu öğrenme alanında daha çok trafik kuralları ve okulda uyulması gereken kurallar gibi günlük hayatta karşılaşılabilecek ve çocuklar için tehdit oluşturabilecek durumlar ele alınmakta ve hak konularına yer verilmemektedir.

Hayat bilgisi ders kitabında “Ülkemizde hayat” öğrenme alanında ise ayrımcılık yasağı ilkesi ile ilgili içerik veya görsellere örnek sadece 2. sınıf hayat bilgisi ders kitabında görülmektedir. Bu öğrenme alanında zorunlu göç nedeniyle ülkemize gelmiş mültecilere ayrımcılık yapılmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Son olarak “Doğada hayat” öğrenme alanında ayrımcılık yasağı ile ilgili herhangi bir içerik ve görsellere yer verilmemektedir. Bu öğrenme alanında fen konularına ağırlık verilmektedir.

İkinci ders kitabı olarak insan hakları yurttaşlık ve demokrasi kitabı ele alınmıştır. Ele aldığı konular itibarıyla, ilköğretim ve ortaokul öğretim programlarında çocuk haklarına çok yer verilen ders kitaplarından birisidir. Bu kitapta altı öğrenme alanı bulunmaktadır. Dördüncü öğrenme alanı olan “Uzlaşma” ve beşinci öğrenme alanı olan “Kurallar” dışında diğer dört öğrenme alanında çocuğa yönelik

ayrımcılık yasağı ile ilgili çok sayıda bulgu yer almaktadır. Farklı kültürden çocuklar arasında anlaşmazlıklar yaşanabilmektedir. Uzlaş ve Kurallar öğrenme alanlarına çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ile ilgili içerik ve görseller eklenmesi çocukların bu haklar yönünden geliştirilmesini sağlayabilir. Bireylerin demokrasinin ilkelerine uygun yaşayabilmesi için çocukluktan itibaren ailede, okulda ve toplumda haklarını öğrenerek yetişmesi istenilen amaca ulaşmadaki en etkili yol olarak görülmektedir (Kalender, 2020). Çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ile ilgili içerik ve görsellere bu kitapta sıklıkla yer verilmesi demokrasinin önemini kavrayan bireyler yetiştirilmesine katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, bu ders kitabında yer alan öğrenme alanlarındaki konuların hepsinin soyut konular olduğu hatırlandığı zaman, bu konuların, Benjamin Bloom'un taksonomisine göre somut işlem döneminde olan öğrencilere (bu ders 4.sınıfta) indirgenebilmesi için ayrı bir özenin gerektiğine dikkat çekmekte fayda vardır. İnsan hakları konularının soyut içerikli olması bu konuların öğretilmesini zorlaştırmaktadır (Ulubey, 2015). İlkokul 4. sınıf seviyesinde soyut kavramları fazlaca olan bu dersin işlenmesi öğrencilerin konuları kavramada sorun yaşamasına sebep olabilir. Mevcut çalışmada incelediğimiz İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi ders kitaplarındaki ayrımcılık yasağı ile ilgili bulgulardan yola çıkarak benzer çıkarımda bulunmak mümkündür.

Üçüncü ders kitabı olarak sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında, ayrımcılık yasağıyla ilgili içerik ve görsellere 4., 5. ve 6. sınıflarda “Birey ve toplum” öğrenme alanında “haklarımız ve sorumluluklarımız” konusunda yer verildiği görülmektedir. Sadece 7. sınıfta yer alan birey ve toplum öğrenme alanında iletişim konularına ağırlık verildiği görülmektedir.

“Kültür ve miras”, “İnsanlar, yerler ve çevreler”, “Bilim teknoloji ve toplum” ve “Üretim, dağıtım ve tüketim” öğrenme alanlarında hak ve sorumluluklardan ziyade farklı fen, teknoloji, coğrafya gibi disiplinlerle ilgili olduğu için çocuklara dönük ayrımcılık yasağı ilkesine dair içerik ve görsellere rastlanmamıştır.

“Etkin vatandaşlık” öğrenme alanı ise haklar ve sorumluluklar konusuyla yakından ilgili bir içeriğe sahiptir. Ayrımcılık yasağı ile ilgili farklı milletlerden çocuk görselleri bulunmaktadır. Metinde ÇHS'den bahsedilmiştir. Gültekin ve diğerlerine (2016) göre çocuk hakları, tüm çocukları kapsayan genel bir anlam ifade

etmektedir. Bu öğrenme alanı çocuk haklarının evrensel ve çocuklara yönelik ayrımcılığın kabul edilemez olduğuna dikkat çekmektedir.

“Küresel bağlantılar” öğrenme alanında ayrımcılık yasağı ile ilgili içerik ve görsellere 7. sınıf düzeylerinde yer verilirken 4.,5. ve 6. sınıflarda yer verilmediği görülmektedir. 5.sınıfta yönetim birimleri, 6. sınıf düzeyinde ise yönetim biçimleri konularına yer verildiği görülmüştür.

İncelediğimiz kitaplarda yer verilen içerik ve görseller çocuk haklarının sadece Türkiye’de yaşayan çocukları değil dünya genelindeki tüm çocukları kapsadığı vurgusu yapılmıştır. Çocukların hukuki kaynaklarda etnik bir ayrım yapılmadan haklara sahip olduğundan bahsetmektedir (Çayır, 2022). Mevcut çalışmada incelediğimiz sosyal bilgiler ders kitaplarındaki ayrımcılık yasağı ile ilgili bulgular bu çalışmanın bulguları ile örtüşmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarının içerik görsel ve etkinliklerinde bilim insanlarına baktığımızda erkek bilim insanlarına daha fazla yer verildiğini ifade etmiştir (Karaca, 2022). Benzer bulgulara çalışmamızda ulaştığımızı belirtmekle birlikte bu durumu geçmişte toplumsal sebeplerden dolayı bilimle uğraşan insanların genelde erkek olmasıyla açıklayabiliriz.

5.2 Ders Kitaplarında Çocuğun Yaşama ve Gelişme Hakkı İlkesine İlişkin İçerik ve Görseller

Çocuk haklarına dair sözleşmede çocukların yaşama ve gelişmeyle ilgili hakları belirtilmiş ve sözleşmeyi imzalayan ülkeler uygulama konusunda güvence belirtmişlerdir (Akyüz, 2021). Çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili içerik ve görsellere incelediğimiz ders kitaplarında farklı düzeylerde yer verildiği görülmektedir.

İlk olarak hayat bilgisi ders kitaplarına bakacak olursak, “Okulumuzda hayat”, “Evimizde hayat”, “Güvenli hayat”, “Ülkemizde hayat” ve “Doğada hayat” öğrenme alanlarında okula uyum, akrabalık bağları, tehlike ve tehdit oluşturacak unsurlar, coğrafya ve fen konularına yer verildiği için çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili içerik ve görsellere rastlanmamıştır.

“Sağlıklı hayat” öğrenme alanında çocuğun yaşama ve gelişme hakkıyla ilgili içerik ve görseller bulunmaktadır. Yeterli ve dengeli beslenme, kişisel temizlik alışkanları gibi bireyin gelişimsel haklarından yola çıkarak yaşama hakkına vurgu yapılmıştır. Çalışmasında yaşamsal hakları tanımlamıştır. Bu tanımlardan bir tanesinde beslenmenin önemine vurgu yapmıştır (Kepenekçi, 2012). Bu bağlamda,

mevcut çalışmada tespit edilen hayat bilgisi kitaplarında bulunan içerik ve görsellerin çocuğun yaşama, gelişme hakkı ilkesiyle ilişkili olduğu ileri sürülebilir.

4. sınıf insan hakları yurttaşlık ve demokrasi kitabının “İnsan olmak” öğrenme alanında çocuğun yaşama, gelişme hakkıyla ilgili içerik ve görseller bulunmaktadır. Yaşama hakkı açık ve net bir biçimde görselde verilmiştir. “Hak, özgürlük ve sorumluluk” öğrenme alanında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili içerik ve görseller yer almaktadır. Eğitim almaları gereken dönemde çocukların sokaklarda sağlıksız ve güvensiz ortamlarda hayatlarını devam ettirmeleri, yaşamlarına risk oluşturacak ağır işlerde çalışmaları gelişimsel ve yaşamsal açıdan sorunlara neden olmaktadır (Polat, 2016). 4. sınıf İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi kitabında verilen içerik, görsellerde çocukların savaş, yoksulluk ve şiddet gibi sebeplerden dolayı zor şartlarda yaşamlarını devam ettirdikleri belirtilmiştir. Buradan yola çıkarak çocukların yaşama ve gelişim hakkına vurgu yapılmıştır. Aynı kitabın üç, dört, beş ve altıncı öğrenme alanlarında çocuğun yaşama ve gelişme hakkıyla ilgili içerik, görsellere rastlanmamıştır. Bu öğrenme alanlarında anlaşmazlıkların çözümü, sorumluluklar ve toplumsal kurallar, topluma hizmet veren resmi ve sivil kuruluşlar gibi konulara yer verilmiştir. Bu kitapta doğrudan çocuk hakları verilmiş ve çocukların bu hakları öğrenmesi hedeflenmiştir.

5. ve 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının “Birey ve toplum” öğrenme alanlarında çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili içerik, görsellere “Haklarımız ve sorumluluklarımız” konusunda yer verildiği görülmüştür, 4. sınıf seviyesinde “Kimlik ve kişisel gelişim” konuları, 7. sınıf seviyesinde iletişim konuları bulunmaktadır; çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili içerik ve görsellere rastlanmamaktadır. İki, üç, dört ve beşinci öğrenme alanlarında hak ve sorumluluklardan ziyade farklı fen, teknoloji, coğrafya gibi disiplinlerle ilgili olduğu için çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili içerik ve görsellere rastlanmamıştır. “Etkin vatandaşlık” öğrenme alanında daha çok vatandaşlık çalışma alanıyla ilişkili olduğu için çocuğun yaşama, gelişme hakkıyla ilgili içerik, görseller bulunmuş olabilir. “Küresel bağlantılar” öğrenme alanında sadece 7. sınıf düzeyinde çocuğun yaşama ve gelişme hakkı ile ilgili içerik ve görsellere yer verildiği görülmüştür. Bu öğrenme alanında uluslararası mülteci çocuklar konusuna dikkat çekilmiştir. Haklardan tüm çocukların yararlanması gerektiği belirtilmiştir. Özellikle mülteci çocukların maruz kaldığı ihmal, istismar yaşam şartlarının

zorluğu gibi durumlara değinilerek yaşama ve gelişme haklarına vurgu yapılmıştır (Şimşek, 2016). Türkçe ders kitaplarında yaşamsal ve gelişimsel haklara daha fazla yer verilirken katılım hakkına daha az yer verilmektedir. Üst sınıf seviyelerine çıktıkça çocuk haklarına Türkçe ders kitaplarında yer verilme düzeyinin artması beklenirken herhangi bir değişikliğin tespit edilememesi araştırmada diğer bir bulgusu olarak ifade edilmiştir (Çelik, 2020). İncelediğimiz ders kitapları ise çocukların katılım haklarına daha fazla yer verme düzeyinin diğer haklardan daha fazla olması bakımından bahsi geçen araştırmayla farklılık gösterirken üst sınıf seviyelerine çıkıldıkça çocuk haklarına yer verilme düzeyinin aynı kalması yönüyle benzerlik göstermektedir.

5.3 Ders Kitaplarında Çocuğun Yüksek Yararına Öncelik Tanınması İlkesine İlişkin İçerik ve Görseller

Hayat bilgisi ders kitaplarının öğrenme alanlarında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması hakkı ile ilgili içerik ve görseller bulunmamaktadır. Bu öğrenme alanlarında akrabalık bağları, evdeki görev ve sorumluluklar, Coğrafya ve Fen konularına yer verilmiştir. “Güvenli hayat” öğrenme alanında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması hakkı ile ilgili içerik ve görsellere rastlanmaktadır. Bu öğrenme alanında çocukların yararı gözetilerek özellikle okul ortamında tehdit oluşturabilecek durumlara karşı önlemlerin alınmasına vurgu yapılmıştır. Okul, çocukların hayatında önemli bir yere sahiptir. Çocukların yaşamlarının belli kısmı okulda geçmektedir. Bundan dolayı okullarda çocukların korunmasına yönelik önlemlerin alınması gerekmektedir (Arslan, 2018). Okullarda çocukların yüksek yararı göz önünde bulundurulmalı, önlemler alınarak bir eğitim ortamı oluşturulmalıdır (Hodgkin ve Newell, 1998). Çocukların daha iyi bir yaşama sahip olabilmeleri için çocuk haklarının önemsinmesi gerekmektedir. Farklı toplumlarda çocukların karşılaştığı ve onları bekleyen birçok problem vardır (Güçlü, 2016). Çocukların yüksek yararı ilkesine kitaplarda sıklıkla yer verilmemesi çocukların sorunlarının çözüme kavuşturulmasında yetersiz kalınmasına neden olmaktadır.

4. sınıf insan hakları yurttaşlık ve demokrasi kitabının öğrenme alanlarında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması hakkıyla ilgili içerik, görsellere rastlanmamıştır. Bu öğrenme alanlarında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı, anlaşmazlıkların çözümü ve toplumsal kurallar gibi konulara yer verilmiştir. Çocuğun yüksek yararı ÇHS’deki çocuk haklarını kapsayan genel bir ilkedir. Sözleşmedeki maddelerin tamamı uygulanırken bu ilke dikkate alınır (Arslan,

2018). Alanyazında bazı çalışmalar çocuk işçi durumunu şu şekilde belirtmiştir; Çalışma yaşamı ve ortamının çocukları büyüme ve gelişme yönünden olumsuz etkilediğini belirtmiştir (Özener ve İzzet, 2003). Çocuk işçiliğinin çocuğun eğitimini engellediğini, duygusal ve zihinsel gelişimini olumsuz yönde etkilediğini ifade etmiştir (Karamanoğlu, 1996). Bu bulgular çocuk işçiliğinin çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması hakkını olumsuz etkilediğini desteklemektedir.

Ders kitaplarından sosyal bilgiler incelendiğinde 4. sınıfta seviyesinde yer almamasının sebebi kimlik ve kişisel gelişim konularına yer verilmesi, 7. sınıf seviyesinde yer almamasının sebebi iletişim konularına ağırlık verilmesi olabilir. 5. sınıf seviyesinde çocuk haklarına yoğun olarak değinilmesine rağmen çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması hakkı ile ilgili içerik ve görsellere yer verilmemesinin sebebi hassas içeriklerde rastlanıyor olması olabilir. Çocuğun yüksek yararı ÇHS’ de açık bir şekilde tanımlanmamıştır. Bu nedenle çocuğun yüksek yararı farklı durumlarda çok farklı yönlerden yorumlanabilmektedir (Arslan, 2018). Sosyal bilgiler kitaplarının 6. öğrenme alanı dışındaki öğrenme alanlarında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması hakkıyla ilgili içerik, görsellere rastlanmamaktadır. Bu öğrenme alanlarında tarih, coğrafya, bilim insanları ve icatlar gibi konulara yer verilmiştir. “Etkin vatandaşlık” öğrenme alanı daha çok vatandaşlık çalışma alanıyla ilişkili olduğu için çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması hakkı ile ilgili içerik ve görsellere yer verilmiş olabilir. “Küresel bağlantılar” öğrenme alanında uluslararası ilişkiler ve ticaret konularına yer verilmiştir.

5.4 Ders Kitaplarında Çocuğun Görüşlerinin Dikkate Alınması ve Katılım Hakkına İlişkin İçerik ve Görseller

Öğrenciler okul ortamında katılım haklarını farklı şekillerde kullanabilmektedirler. Öğrenciler okulda, sınıf ve okul kurallarının oluşturulması, ders içi ve dışı etkinliklere katılım ve dernek başkanlığı veya sınıf başkanlığı gibi görevler alarak düşüncelerini rahat biçimde ifade edebilmektedirler (Kepenekçi, 2003). Gelecekte çocuklardan etkili vatandaş olmalarını beklememiz için onları şimdiden hak, sorumluluklar yönüyle hazırlamalıyız (Özdemir, 2008).

Ders kitaplarından hayat bilgisinin “Okulumuzda hayat” öğrenme alanında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere 1. ve 2. sınıf seviyelerinde “Kararlara katılım” konusuyla yer verilmiştir. 3. sınıf seviyesinde yer verilmemiştir, bunun yerine okulun kuralları, işleyişi ve ayrımcılık

yasağı gibi konulara ağırlık verilmiştir. “Evimizde hayat” öğrenme alanında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere sadece 2. sınıf seviyesinde yer verilmiştir. Bunun nedeni ailede karar alma süreciyle ilgili konuların bu sınıf seviyesinde yer alması olabilir. “Sağlıklı hayat”, “Güvenli hayat” ve “Doğada hayat” öğrenme alanlarında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere rastlanmamıştır. Bu öğrenme alanlarında düzenli beslenme alışkanlıkları, tehlikelere karşı önlemler alınması ve fen konularına yer verilmiştir. “Ülkemizde hayat” öğrenme alanında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere sadece 3. sınıf seviyesinde yer verilmiştir. Bunun nedeni çocukların sosyal sorumluluk projelerine katılımına yönelik konuların bu sınıf seviyesinde yer alması olabilir. Bulgular doğrultusunda farklı sınıf seviyelerinde öğrenme alanlarının bazılarında çocukların katılım hakkına değinilmiştir. Özellikle okul ortamında çocukların bu hakkı öğrenmeleri onların ilerleyen zamanda demokratik bireyler olmasına katkı sağlayacaktır. Okullarda çocuklara katılım hakkının yaşatılarak öğretilmesi onların hayatlarının geri kalanında bu hakkı kullanmaları için önem arz etmektedir (Kılıç, 2017). Katılım haklarını yeterli düzeyde öğrenen ve kullanan çocuklar ileride demokratik yaşam için fayda sağlayacaktır.

4. sınıf insan hakları yurttaşlık ve demokrasi kitabının birinci öğrenme alanında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere yer verilmiştir. Düşünce ve ifade özgürlüğü konuları bu öğrenme alanında yer almaktadır. “Hak, özgürlük ve sorumluluk” öğrenme alanında demokratik haklardan bahsedilmesi sebebiyle çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere yer verilmiş olabilir “Uzlaş” öğrenme alanında yapılacak etkinliklerde çocukların fikirlerinin alınması çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere yer aldığını göstermektedir. Kitaptaki bulgularda çocuğun kendisini özgürce ifade edip fikirlerini söyleyebilmesi alınan kararların sonuçlarına katlanarak sorumluluk sahip olması gibi özelliklere vurgu yapılmıştır. Çocuklar görüşlerini rahat biçimde ifade edebilmelidir ve toplumda daha aktif bir şekilde rol almalıdırlar (Akyüz, 2021).

“Adalet ve eşitlik”, “Kurallar” ve “Birlikte yaşama” öğrenme alanlarında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere rastlanmamıştır. Bu öğrenme alanlarında anlaşmazlıkların çözümü, sorumluluklar

ve toplumsal kurallar, topluma hizmet veren resmi ve sivil kuruluşlar gibi konulara yer verilmiştir.

Ders kitaplarından sosyal bilgilerin “Birey ve toplum” öğrenme alanında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere 5.sınıf seviyelerinde rastlanmasının sebebi ünite “Haklarımız ve sorumluluklarımız” konusuna ağırlık verilmesi olabilir. 4. sınıf seviyesinde kimlik ve kişisel gelişim konularına ağırlık verilmiştir. 7. sınıf seviyesinde iletişim konularına ağırlık verilmiştir. “Etkin vatandaşlık” öğrenme alanında daha çok vatandaşlık çalışma alanıyla ilişkili olduğu için çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere yer verilmiş olabilir. Aynı kitapların diğer öğrenme alanlarında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkına ilişkin içerik ve görsellere rastlanmamaktadır. Bu öğrenme alanlarında tarih, coğrafya, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile bunlara katkı yapan bilim insanlar, uluslararası ilişkiler ve ticaret konuları yer almaktadır. Çocuklar yaşamlarındaki önemli karar aşamalarında toplum ve aile etkisi olmadan söz sahibi olmalıdırlar (Canbulut, 2014). Bu çalışma, mevcut çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Türkiye’de çocuk hakları konusunda çocuklarda ve yetişkinlerde bilinç düzeyinin artırılması gerekmektedir (Uçuş, 2013). Çocuk hakları eğitiminde ders kitaplarının yeri ve değeri çok önemlidir. Bundan dolayı ders kitaplarının bu durumu göz önünde bulundurularak hazırlanması faydalı olacaktır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1 Sonuç

Bu bölümde araştırmamız kapsamında elde edilen bulgulara dayalı olarak ulaşılan sonuçlar yer almaktadır. Bu çalışmada Millî Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından onaylanmış 1., 2. ve 3. sınıf *hayat bilgisi*, 4. sınıf *insan hakları yurttaşlık ve demokrasi* ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf *sosyal bilgiler* ders kitaplarında yer alan içerik ve görsellerde; *çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı*, *çocuğun yaşama ve gelişme hakkı*, *çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması*, *çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı* ile ilgili şu sonuçlara varılmıştır.

Tablo 6.1-1. Ders kitaplarında çocuk haklarına ait içerik ve görsel sayılarına yönelik genel bulgular

Kitap İsmi	Ayrımcılık Yasağı	Yaşama ve Gelişme Hakkı	Çocuğun Yüksek Yararı	Katılım Hakkı	Toplam
Hayat Bilgisi	5	3	0	5	13
İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi	6	2	0	7	15
Sosyal Bilgiler	8	6	3	11	28
Toplam	19	11	3	23	56

Hayat bilgisi ders kitaplarının içerik ve görsellerinde ÇHS’de çocuklara tanınan çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması hakkı dışında ayrımcılık yasağı, çocuğun yaşama ve gelişme hakkı, çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkelerine yer verilmiştir.

İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi ders kitabının içerik ve görsellerinde ÇHS’de belirtilen ilkelerden en fazla çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkesine, çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması hakkına en az yer verildiği tespit edilmiştir.

Sosyal bilgiler ders kitaplarının içerik ve görsellerinde ÇHS’ de belirtilen ilkelere birbirlerine yakın sayılarda yer verildiği çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması hakkına diğerlerinden daha az yer verildiği görülmüştür.

Hayat bilgisi 1., 2. ve 3. sınıf, *insan hakları yurttaşlık ve demokrasi* dersi 4. sınıf, *sosyal bilgiler* 4., 5., 6. ve 7. sınıf ders kitaplarındaki içerik ve görsellerde, ÇHS’ de belirtilen ilkelere belli düzeylerde yer verilmiştir. Çocuğa yönelik

ayrımcılık yasağı ve çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı ilkelere daha fazla sayıda yer verilmiştir.

Hayat bilgisi 1., 2. ve 3. sınıf, *insan hakları yurttaşlık ve demokrasi* dersi 4. sınıf, *sosyal bilgiler* 4., 5., 6. ve 7. sınıf ders kitaplarındaki içerik ve görsellerde çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması hakkı ilkesine yeterli düzeyde yer verilmemiştir. Kitaplarda çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesinden içeriklerde açıkça bahsedilmemiştir. Görsellere bakıldığında bu ilkeye çok yer verilmediği anlaşılmaktadır.

Kitapların içerik ve görsel kısımlarında çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılımını sağlamaya yönelik olarak etkinlikler bulunmaktadır. Bu etkinlikler ile çocukların demokrasiyi içselleştirmiş bireyler olarak yetişmesine katkı sağlamak amaçlanmıştır.

İncelenen ders kitaplarında, çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ilkesiyle ilgili olarak cinsiyet eşitliği konusuna dikkat edilmiştir. İnsanoğlu, bilim adamı gibi eril dil olarak kullanılan ifadelerle yer verilmediği görülmektedir.

Araştırma sonucunda incelenen ders kitaplarında en fazla içerik ve görsel yer verilen ilke çocuğun katılım hakkı ikinci olarak çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı üçüncü olarak çocuğun yaşama, gelişme hakkı en az yer verilen ilke ise çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması olduğu tespit edilmiştir. Hayat bilgisi ders kitaplarında çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması ilkesine yer verilmediği, sosyal bilgiler ders kitabında ilkelere birbirine yakın sayılarda yer verildiği fakat insan hakları yurttaşlık ve demokrasi ders kitabında çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı ile çocuğun görüşlerinin alınması ve katılım hakkına fazla sayıda yer verilirken çocuğun yaşama ve gelişme hakkıyla çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması hakkına az sayıda yer verildiği tespit edilmiştir.

Sonuç olarak 1., 2. ve 3. sınıf *hayat bilgisi*, 4. sınıf *insan hakları yurttaşlık ve demokrasi* ile 4., 5., 6. ve 7. sınıf *sosyal bilgiler* ders kitaplarında yer alan içerik ve görsellerde; *çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı*, *çocuğun yaşama ve gelişme hakkı*, *çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması*, *çocuğun görüşlerinin dikkate alınması* ve *katılım hakkı* ilkelere farklı öğrenim alanlarında farklı düzeylerde yer verildiği görülmektedir. Bu durum çocukların haklarını öğrenme konusunda farkındalık oluşturabilmektedir.

6.2 Öneriler

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular ve varılan sonuçlar göz önünde bulundurularak öneri olarak şunlar verilebilir:

6.2.1 Araştırmaya Yönelik Öneriler

1. Bu tez araştırması sonucunda, ders kitaplarında çocuk haklarının dayandığı temel ilkelerin yer almadığı görülmüştür. Bu ilkelere, çocuk haklarının ele alındığı sosyal bilgiler 5.sınıf ders kitabının haklarımız ve sorumluluklarımız (1.öğrenme alanı) öğrenme alanında yer verilmesi, çocuk haklarının dayandığı temel anlayışın/felsefenin anlaşılması için yararlı olacaktır.
2. Çocuk haklarından çocuğun yüksek yararı ilkesi çatı niteliği taşıyan özellik olduğundan bu ilkeye ait açıklayıcı içerik ve görsellere kitaplarda daha fazla yer verilebilir.
3. Ders kitaplarındaki görseller çocuk haklarına daha fazla dikkat çekecek şekilde hazırlanabilir.
4. Çocuk haklarının durumu diğer ders kitaplarında incelenerek disiplinler arası ilişki artırılabilir.
5. Ders kitaplarının bazı öğrenim alanlarında çocuk haklarına yer verilmediği görülmüştür. Ders kitapları güncellenirken bu eksiklikler giderilmeye çalışılabilir.

6.2.2 Araştırmacılara Yönelik Öneriler

1. Bu çalışmada çocuk haklarının dayandığı ilkeler ile ilgili ders kitapları incelenmiştir. Ancak ders kitaplarındaki olumlu örneklerin derslerde uygulanıp uygulanmadığı başka bir araştırmanın konusu olabilir.
2. Çocuk haklarının durumu diğer ders kitaplarında incelenerek disiplinler arası ilişki artırılabilir.
3. Alanyazına bakıldığında çalışmada ele alınan ders kitaplarının çocuk hakları açısından incelenmesine yönelik az sayıda çalışma bulunduğu görülmüştür. Bu alanda araştırmalara daha fazla yer verilebilir.
4. Çocuk haklarının dayandığı temel ilkelere ders kitaplarında yer verilme durumu öğretmen görüşleri alınarak değerlendirilebilir.
5. Ders kitaplarının kazanımları veya öğretim programlarında çocuk haklarına yer verilme düzeyinin incelenmesi diğer araştırmaların konusu olabilir.

7. KAYNAKLAR

Bu tez çalışmasında APA 7th Edition atıf sistemi kullanılmıştır.

- Açıkgöz, S. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 5. Sınıf*. E kare Yayıncılık.
- Akyüz, E. (2021). *Çocuk hukuku çocuk hakları ve korunması* (8 b.). Pegem Akedemi.
- Akyüz, Y. (2012). *Türk eğitim tarihi*. Pegem Akademi.
- Altay, N., Ay , S., Ertek, Z., Polat, H., Selmanoğlu , E. ve Yalçın, H. (2019). *İnsan Hakları Yurttaşlık ve Demokrasi*. Devlet Kitapları.
- Arslan, P. (2018). *İlkokul öğrencilerine yönelik öğrenci hizmetleri düzenleme ve uygulamalarının çocuğun yüksek yararı bakımından değerlendirilmesi*. Yök tez merkezi.
- Asan, H. T. (2010). Ders kitaplarında cinsiyetçilik ve öğretmenlerin cinsiyetçilik algılarının saptanması. *Fe Dergi*, 2(2), 65-74.
- ASPB. (2013). *Ulusal çocuk hakları strateji belgesi ve eylem planı*. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı.
- Ataman, H. (2008). *Eğitim hakkı ve insan hakları eğitimi* . İnsan Hakları Gündemi Derneği.
- Aykaç, N. (2011). Hayat Bilgisi dersi öğretim programında kullanılan yöntem ve tekniklerin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi Sinop ili örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 113-126.
- Aykaç, N. ve Başar, E. (2005). İlköğretim sosyal bilgiler dersi eğitim programının değerlendirilmesi. *Eğitimde Yansımalar VIII*. Kayseri: Yeni İlköğretim Programlarını Değerlendirme Sempozyumu.
- Azer, H. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kitabı 7. Sınıf*. Ekoyay Yayıncılık.
- Bahçe, A. (2010). *Hayat Bilgisi öğretiminde değerlerin kazandırılma düzeylerinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi* . YÖK Tez Merkezi.
- Ballar, S. (1998). *Çocuk hakları*. Beta Basım Yayın Dağıtım.
- Baykal, T. (2008). *Avrupa Birliği 'nde ve Türkiye 'de sosyal politika uygulamaları çinde risk grupları üzerine bir değerlendirme*. YÖK Tez Merkezi.
- Bektaş, M. (2007). Hayat bilgisi dersinde ailelerin çoklu zekâ kuramı hakkında bilgilendirilme biçimlerinin öğrencilerin proje başarıları ve tutumlarına etkisi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(14), 9-28.
- Bilgin, Ö. ve Yetimoğlu, E.N. (2018). Çocuk koruma ilk müdahale değerlendirme birimleri: birime teslim edilen çocuklara ilişkin bir araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 25-50.
- Birdoğan, R. ve Akagün, B. (2018). *İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitabı 3*. Dizin Yayıncılık .
- Bugday, G. ve Küçüköğlu, A. (2017). 4. sınıf İnsan hakları, yurttaşlık ve demokrasi ders kitabının çocukların katılım hakkı ilkelerine göre incelenmesi. *Türkiye Eğitim Dergisi*, 2(2), 61-81.
- Canbulut, T. (2014). Türkiye'de çocukların katılım hakkı üzerine bir derleme. *ağlık Bilimleri ve Meslekleri Dergisi*, 1(2), 85-94.
- Cılga, İ. (2001). Demokrasi insan hakları kültürü ve çocuk hakları. *Milli Eğitim Dergisi* (151).

- Çandarlıoğlu, G. (1977). *Türk destan kahramanları*. And Yayınları.
- Çayır, K. (2014). "Biz" kimiz? *Ders kitaplarında kimlik, yurttaşlık, haklar: ders kitaplarında insan hakları III projesi: tarama sonuçları*. Tarih Vakfı; Seçbir Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Merkezi.
- Çayır, K. (2022). Etik sorumluluk, insan hakları ve kültürel-ahlaki gerekçeler geriliminde Türkiye’de kapsayıcı eğitim. *Reflektif Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 75-90. <https://doi.org/https://orcid.org/0000-0003-3669-3673>
- Çayır, K. ve Ergün, M. (2014). *Ders kitaplarında engellilik*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü.
- Çelik, M. (2020). *Ortaokul Türkçe ders kitaplarının çocuk hakları açısından incelenmesi*. YÖK Tez Merkezi.
- Çetinkaya, N. (1997). Türk hukuk sisteminde çocuğun korunması. *İnsan Hakları, Kış*, 77-82.
- ÇHS. (1989). *Çocuk hakları sözleşmesi*. Birleşmiş Milletler.
- Çiçek, N. (2012). Erken Cumhuriyet döneminde modern çocukluk nosyonunun görünüşleri üzerine bir analiz . *Mülkiye Dergisi*, 36(4), 69-104.
- Dağ, H., Doğan , M., Sazak , S., Kaçar, A., Yılmaz, B., Doğan, A. ve Arıca, V. (2015). Çocuk haklarına güncel yaklaşım. *Çukurova Medical Journal*, 40(1), 1-5.
- Danış, M. Z. ve Şahbikan, İ. (2014). Suça sürüklenmiş çocukların yeniden toplumsallaşma sürecinde ve insan hakları bağlamında sosyal hizmet yaklaşımlarının yeri ve önemi . *Tarih Okulu Dergisi*(18), 627-651. <https://doi.org/10.14225/Joh529>
- Demir, E. (2018). *İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitabı 1*. Kök Yayıncılık.
- Dirican, R. (2018). Tarihi süreçte çocukluk ve çocuk hakları. *Çocuk ve Gelişim Dergisi*, 2(2), 51-62.
- Doğan, İ. (2000). *Akıllı Küçük: Çocuk kültürü ve çocuk hakları üzerine sosyo-kültürel bir inceleme*. Sistem Yayıncılık.
- Dündar, H. ve Hareket , E. (2016). Türkiye’de ilköğretim hayat bilgisi ve sosyal bilgiler dersi öğretim programlarının çocuk hakları açısından incelenmesi. *Manas Sosyal Araştırma Dergisi*, 5(2), 85-103.
- Elkind, D. (1999). *Çocuk ve toplum*. (D. Öngen, Çev.) Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları.
- Erdoğan, R. ve Akagün, B. (2018). *İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitabı 3. Sınıf*. Dizin Yayıncılık.
- Europe, C. o. (2007). *Abolishing corporal punishment of children questions and answers*. Council of Europe Publishing.
- Europe, C. o. (2010). *Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice*. Council of Europe Publishing.
- Fass, P. S. (2003). Children and globalization. *Journal of Social History*, 37(1), 963-977.
- Gander, M.J. ve Gardiner, H. W. (2010). *Çocuk ve ergen gelişimi*. (B. Onur, Çev.) İmge Kitabevi.
- Gökalp, Z. (1976). *Türk medeniyeti tarihi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güçlü, S. (2016). Çocukluk ve çocukluğun sosyolojisi bağlamında çocuk hakları. *Sosyoloji Dergisi*, 1-22.

- Gültekin, M., Gürdoğan Bayır, Ö. ve Balbağ, N. L. (2016). Haklarımız var; çocukların gözünden çocuk hakları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 971-1005.
- Hablemitoğlu, Ş. ve Özmete, E. (2012). Etkili vatandaşlık eğitimi için bir öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54.
- Hodgkin, R. ve Newell, P. (1998). *Çocuk haklarına dair sözleşme: uygulama elkitabı*. Unicef.
- Hodgkin, R. ve Newell, P. (2003). *Çocuk haklarına dair sözleşme uygulama el kitabı*. UNICEF Avrupa Bölge Ofisi.
- Holley, J.H. ve Jenkins, E.K. (1993). The relationship between student learning style and performance on various test question formats. *Journal of Education for Business*, 68(5), 301-308.
- Kalender, B. (2020). Hayat bilgisi dersi öğretim programlarının çocuk hakları özleşmesinin eğitim hedefleri maddesi açısından incelenmesi tarihsel bir analiz. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 11(1), 44-70.
- Karaca, C.K. (2022). *Cinsiyet eşitliği çerçevesinde sosyal bilgiler ders kitaplarının (4,5,6,7) incelenmesi*. YÖK Tez Merkezi.
- Karadoğan, U.C. (2019). Çocuk ve çocukluk kavramının tarihsel süreçte değerlendirilmesi. *Çocuk ve Medeniyet*, 195-226.
- Karakaş, B. ve Çevik, Ö. (2016). Çocuk refahı: çocuk hakları perspektifinden bir değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(3), 887-906.
- Karamanoğlu, E. (1996). Türkiye'de çalışan çocuklar sorunu ve çözüm yolları. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu ve Friedrich Nauman Vakfı Yayını*.
- Kepenekçi, Y.K. (2000). *İnsan hakları eğitimi*. Anı Yayıncılık.
- Kepenekçi, Y.K. (2001). Hukuksal açıdan çocuk istismarı ve ihmali. *Katkı Pediatri Dergisi*, 22(3), 262-276.
- Kepenekçi, Y.K. (2003). Demokratik okul. *Eğitim araştırmaları* (2), 44-45.
- Kepenekçi, Y.K. (2012). Çocuk haklarına genel bir bakış. *Eğitimci Öğretmen Dergisi*, 33-36.
- Kılıç, A. (2017). İlkokullarda çocukların katılım hakkının gerçekleşme düzeyi: Bir durum araştırması. *Eğitim Bilimleri Enstitüsü*.
- Kondu, Z. ve Sakar, T. (2013). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersi niçin verilir. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 49-60.
- Kop, Y. ve Tuncel, G. (2010). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çocuk haklarını algılamaları. *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 6(1), 106-124.
- Koschaker, P. (1997). *Roma özel hukukunun ana hatları*. (K. Ayiter, Çev.) Ankara üniversitesi hukuk fakültesi yayınları .
- Köksal, H. (2008). Çocukluk, değişen dünya ve tarih öğretiminden beklentiler. *Journal of International Social Research*, 1(4), 388-396.
- Kurt, S. L. (2013). *Türkiye'de çocuk haklarının bilinirliği*. YÖK Tez Merkezi.
- Kuyurtar, E. (2006). Çocuk hakları ve paternalizm. *Sivil Toplum: Düşünce ve Araştırma Dergisi*, 4(16), 45-58.
- Lundy, L. (2007). Voice is not enough: conceptualising article 12 of the united nations convention on the rights of the child. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927-942.

- MEB. (2005). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4-5 sınıflar öğretim programı ve kılavuzu* . Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- MEB. (2018). *Hayat bilgisi dersi öğretim programı 1,2, ve 3. sınıflar*. Ankara: MEB. Temmuz 7, 2023 tarihinde alındı
- MEB. (2018). *İnsan hakları yurttaşlık ve demokrasi dersi öğretim programı 4. sınıf*. Ankara: MEB. Temmuz 7, 2023 tarihinde alındı
- MEB. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı İlkokul ve ortaokul 4,5,6 ve 7. sınıflar*. MEB. Temmuz 7, 2023 tarihinde alındı
- Merey, Z. (2012). *Türkiye ve Abd'deki Sosyal bilgiler ders kitaplarında çocukların katılım haklarına yer verilme düzeyinin karşılaştırılması*. YÖK Tez Merkezi.
- Mitchell, L.E. (2007). *Family life in the ages*. Connecticut: Greenwood Pres.
- Nayır, F. ve Karaman Kepenekçi, Y. (2011). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında çocukların katılım hakları. *İlköğretim Online*, 10(1), 160-168.
- Oflaz, A. (2017). Çocuk eğitimi/ terbiyesinde nebevi metod. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (11), 287-306.
- Onur, B. (1994). *Toplumsal tarihte çocuk* (2 b.). Tarih Vakfı Yurt Yayıncılık.
- Onur, B. (2005). *Türkiye'de çocukluğun tarihi*. İmge Kitabevi.
- Onur, B. (2007). *Çocuk tarih ve toplum*. İmge Kitabevi.
- Ögel, B. (1993). *Türk mitolojisi* (Cilt 1). Türk Tarih Kurumu Yayıncılık.
- Önal, G. (2017). *İngiltere vatandaşlık eğitimi üzerine bir değerlendirme*. Yök Tez Merkezi.
- Özdemir, F.U. (2008). İlköğretim programlarında çocuk hakları.
- Özener, B. ve İzzet, D. (2003). *Çocuk işçiler: çarpık gelişen bedenler*. Ütopya Yayınları.
- Polat, O. (2016). Türkiye'de çocuk haklarının durumu. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(2), 149-158.
- Pollock, L.A. (1983). *Forgotten children: parent-child relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Postman, N. (1995). *Çocukluğun Yokoluşu*. (K. İnal, Çev.) İmge Kitabevi.
- RG. (1982). *T.C. 1982 Anayasası*. Resmi Gazete. Ağustos 23, 2023 tarihinde alındı
- RG. (2001). *Türk Medeni Kanunu*. Resmi Gazete . Ağustos 10, 2023 tarihinde alındı
- RG. (2004). *Türk Ceza Kanunu*. Resmi Gazete . Temmuz 13, 2023 tarihinde alındı
- Sadık, F. ve Sarı, M. (2012). Çocuk ve demokrasi: ilköğretim öğrencilerinin demokrasi algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 1(1), 48-62.
- Sak, R., Şahin Sak, İ., Öneren Şendil, Ç. ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4(1), 227-250.
- Serozan, R. (2017). *Çocuk hukuku* (2 b.). Vedat Kitapçılık.
- Spring, J. (2014). *Özgür eğitim* (4 b.). (E. Ayşen, Çev.) Ayrıntı Yayınevi.
- Şahin, E. (2018). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler Ders Kİtabı 6. Sınıf*. Anadol Yayıncılık.

- Şahin, M. (2009). Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Türkiye’de Hayat Bilgisi dersi programlarının gelişimi. 2(8), 402-410.
- Şen, A. (2020). İnsan hakları, çocuk hakları ve insan hakları eğitimi. *Anadolu Journal of Educational Siences İnternational*, 11(1), 462-482. <https://doi.org/10.18039/ajesi.742558>
- Şimşek, B.Ş. (2016). *Türkiye’de 2005 yılı sonrası çocuk haklarının gelişimi*. YÖK Tez Merkezi.
- Türkdoğan, O. (1992). *Türk ailesinin genel yapısı. Sosyo-kültürel değişme sürecinde Türk ailesi*. T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayıncılık.
- Tüysüz, S. (2018). *İlkokul Sosyal Bİlgiler Ders Kitabı 4. Sınıf*. Tuna Yayıncılık.
- Uçuş, Ş. (2009). *Çocuk hakları sözleşmesinin ilköğretim programlarındaki yeri ve sözleşmeye yönelik öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin görüşleri*. YÖK Tez Merkezi.
- Uçuş, Ş. (2013). *Çocuk hakları eğitimi programının hazırlanması ve değerlendirilmesi*. YÖK Tez Merkezi.
- Uğurlu, Z. ve Gülsen, İ.A. (2014). Çocuk hakları ve hukuki bağlamda çocuğun ihmal istismardan korunması. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-24.
- Ulubey, Ö. (2015). *Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi programının yaratıcı drama ve diğer etkileşimli öğretim yöntemleri ile uygulanmasının akademik başarıya ve demokratik değerlere bağlılığı etkisi*. Yök Tez Merkezi.
- UNİCEF. (2011). *Türkiye’de ulusal çocuk forumu ve çocuk katılımının öyküsü*. Unicef.
- Ünal, R. (2014). *İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının insan hakları boyutunda incelenmesi*. YÖK Tez Merkezi.
- Yapıcı, M. ve Yapıcı, Ş. (2004). Bir değer olarak çocukluk. *Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi*.
- Yavuzer, H. (2003). *Çocuk psikolojisi* (25 b.). Remzi Kitabevi.
- Yetimoğlu, P. (2018). *İlkokul Hayat Bilgisi Ders Kitabı 2*. Ata Yayıncılık.
- Yıldırım, A. ve Şimşek , H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin yayıncılık.
- Yolcu, H. (2021). Uluslararası örgütler ve eğitim: Unesco ve Unicef örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(57), 273-305.
- Yolcuoğlu, İ.T. (2009). Türkiye’de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 18(18), 43-58.
- Youf, D. (2019). Çocukluğun hukuki statüsü hakkında. *Çocuk ve Medeniyet*, 4(8), 67-86.

8. EKLER

8.1 EK 1 Kontrol listesi olumsuz örnekler

KİTABIN KÜNYESİ:	KİTABIN ADI, SINIFI: YAYINEVİ:			
FORMU DOLDURAN:	ADI SOYAD:			
SORUN:	Çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı	Çocuğun yaşama ve gelişme hakkı	Çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması	Çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı
GEREKÇE:				

8.2 EK 2 Kontrol listesi olumlu örnekler

KİTABIN KÜNYESİ:	KİTABIN ADI, SINIFI: YAYINEVİ:			
FORMU DOLDURAN:	ADI SOYAD:			
İYİ ÖRNEK:	Çocuğa yönelik ayrımcılık yasağı	Çocuğun yaşama ve gelişme hakkı	Çocuğun yüksek yararına öncelik tanınması	Çocuğun görüşlerinin dikkate alınması ve katılım hakkı
GEREKÇE:				